

EDITO
Paule Verbruggen, Krentenbrood en kerstrozenp. 2

BIJDRAGEN
Patrick Van den Bosch, Opbouwers zijn we! Het propagandabeleid van de Belgische Werkliedenpartij in het interbellump. 5

Julie Vandenberghe, Tijd van ideologische vervlakking: de evolutie van verkiezingspropaganda bij de Belgische Socialistische Partij van 1958 tot 1978 p. 29

OPGEMERKT
Sarah Eloy, Het dagelijks leven in bewegend beeldp. 47

Frans Heymans, Literatuur, stedelijk cultureel erfgoed
www.literair.gent.be p. 55

PETITE HISTOIRE
Denise De Weerdt p. 65

BRONNEN
Martijn Vandenbroucke, Een versnipperde erfenis. De verspreide archieven van vader en zoon Van Acker p. 67

Martijn Vandenbroucke, Vrouwen aan de zij-kant. Het archief van de Socialistische Vrouwen p. 69

Rik De Coninck, Het archief van Raoul Miryp. 74

Gert Van Overstraeten, Het archief van de Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen (BBL) p. 75

RECENSIES
Vincent Scheltiens, **HILDE PAUWELS** (e.a.), Los Niños. Tien vluchtelingenkinderen uit de Spaanse Burgeroorlog vertellen p. 82

Willie Verhoysen, **CHRIS EALHAM**, La lucha por Barcelona: Clase, cultura y conflicto 1898-1937. **CHRIS EALHAM & MICHAEL RICHARDS** (eds.), The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War, 1936-1939 p. 86

Lex Heerma van Voss, **GEERT VAN GOETHEM**, The Amsterdam International. The World of the International Federation of Trade Unions (IFTU), 1913-1945 p. 94

BELGIE-BELGIQUE
P.B.
9000 GENT 1
3/5327

2007/4 Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Brood & Rozen 2007/4 jaargang 12

2007/4

Driemaandelijks tijdschrift

Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*

Alle illustraties behoren tot de Amsab-collectie, tenzij anders vermeld

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis vzw (Bagattenstraat 174, 9000 Gent) verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend voor het beheer van uw *Brood & Rozen*-abonnement en om u te informeren omtrent zijn werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te informeren, volstaat het ons dit te melden. De Wet Verwerking Persoonsgegevens kent u het recht van mededeling en verbetering toe. Daartoe volstaat het contact op te nemen met Wouter Steenhaut, directeur van Amsab-ISG.

UITGEVER

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis
Directeur: Wouter Steenhaut
Voorzitter: Frank Beke

REDACTIE

Hoofdredactie: Paule Verbruggen

Eindredactie: Ludwine Soubry, Paule Verbruggen

Correcties: Pascale Welvaert

Kernredactie: Herman Balthazar, Rita Calcoen, Piet Creve, Denise De Weerd, Hans Mortelmans, Hendrik Ollivier, Luc Peiren, Ludwine Soubry, Wouter Steenhaut, Geert Van Goethem, Paule Verbruggen, Donald Weber

Redactieraad: Hendrik Defoort (Gent Cultuurstad), Gita Deneckere (UGent), Henk De Smaele (UA), Maria De Waele (STAM), Marc Jacobs (VCV), Florence Loriaux (CARHOP), Anne Morelli (ULB), Patrick Pasture (K.U.Leuven), Bob Reinalda (Radboud Universiteit Nijmegen), Marc Reynebeau (De Standaard), Sven Steffens (Gemeentelijk Museum Sint-Jans-Molenbeek), Patricia Van den Eeckhout (VUB), Rudi Van Doorslaer (SOMA), Marcel van der Linden (IISG), Maarten Van Ginderachter (UGent), Guy Vanthemsche (VUB), Christophe Verbruggen (UGent)

REDACTIEADRES

Paule Verbruggen, Bagattenstraat 174, 9000 Gent
[T] +32 (0)9 224 00 79 - [F] +32 (0)9 233 67 11
[E] broodenrozen@amsab.be

RICHTLIJNEN VOOR AUTEURS

Zie www.brood-en-rozen.be
De artikels in de rubriek Bijdragen worden onderworpen aan peer review

VORMGEVING

Patricia Rau

DIGITALE BEELDBEWERKING

Geert Bonne

ILLUSTRATIES

Rita Calcoen, Denise De Weerd, Brigitte De Mulder, Sarah Eloy, Frans Heymans, Ludwine Soubry, Julie Vandenberghe, Patrick Van den Bosch, Gert Van Overstraeten, Willie Verhoysen

DRUK:

Druk in de Weer, Forelstraat 35, 9000 Gent
Brood & Rozen is gedrukt op recyclagepapier

ADVERTENTIES:

broodenrozen@amsab.be

KRENTENBROOD EN KERSTROZEN

Met de ellenlange regeringsonderhandelingen achter ons (hopelijk is er intussen een regering) is het misschien niet het moment om het over politieke partijen te hebben. Of juist wel. Patrick Van den Bosch en Julie Vandenberghe, twee licentiaten van de K.U.Leuven, hebben het in dit nummer over de propagandamethodes van de socialistische partij vanaf 1919 tot aan de splitsing van de partij in 1978. Of hoe inhoud geleidelijk overstemd werd door personen, en creativiteit door uniformiteit. Een boeiende wandeling langs een halve eeuw verkiezingsaffiches.

Straks wordt het erfgoeddecreet gestemd, met Amsab-ISG als een van de vele spelers op het Vlaamse erfgoedveld. *Brood & Rozen* is een tijdschrift dat door Amsab-ISG wordt gedragen, maar het wil ook een forum zijn voor andere erfgoedinitiatieven rond sociaal-culturele geschiedenis. In dit nummer een bijdrage over het project rond familiefilms in het Huis van Alijn (haast je naar de tentoonstelling, ze loopt nog tot eind januari!) en over het internetproject www.literair.gent.be van Gent Cultuurstad en de Stedelijke Openbare Bibliotheek. Omdat het niet altijd serieus moet zijn, hebben we een nieuwe rubriek ingelast, *Petite Histoire*, met verrassende stukken uit de collectie. En zoals steeds heeft het archiefteam van Amsab-ISG opnieuw een stuk onverwerkt archief doorploegd. Tot slot enkele recensies, met onder meer (alweer!) een aantal boeken over de Spaanse Burgeroorlog, een thema waar nog lang niet alles over geschreven is.

De opmerkzame lezer zal ook gezien hebben dat er nieuwe namen figureren bij de redactieraad van *Brood & Rozen*. Na tien jaar stoppen sommigen, anderen komen erbij, de meesten blijven. Een ploeg van competente mannen en vrouwen met een hart voor publieksgeschiedenis. Bedankt aan de enen, welkom aan de anderen.

Bedankt ook aan jullie, lezers, een fijn eindejaar, met krentenbrood en kerstrozen...

Paule Verbruggen

Patrick Van den Bosch,
stafmedewerker
onderwijs en
organisatie, Leuvense
Studentenraad LOKO

Opbouwers zijn wel! Het propagandabeleid van de Belgische Werkliedenpartij in het interbellum

In mijn licentiaatsverhandeling 'Opbouwers zijn wel! Een studie van het propagandabeleid van de Belgische politieke partijen in het interbellum, met de BWP als referentiepunt', heb ik getracht een beeld te schetsen van de evolutie van de propaganda die door de top van de Belgische politieke partijen werd gevoerd. In dit artikel wil ik vooral dieper ingaan op de Belgische Werkliedenpartij (BWP).

Het propagandabeleid van de BWP was tijdens het interbellum zeer versnipperd. In vergelijking met de andere Belgische partijen was ze echter de meest gecentraliseerde partij. Het Bureau van de Algemene Raad, vanaf 1934 omgevormd tot Partijbureau, nam zelf tal van nationale propaganda-initiatieven. De manier waarop deze propaganda werd aangepakt, kende gedurende het interbellum een grote evolutie onder impuls van enerzijds de sociaal-politieke toestand en anderzijds de vernieuwingen in de propagandamethoden.

Inleiding

De term 'propaganda' roept meestal het beeld op van duistere manipulatieve krachten, handelend vanuit een ziekelijke wil tot macht, die best wordt bestreden. Deze stelling is althans het vaakst terug te vinden in de Angelsaksische literatuur waar propaganda nog steeds de stempel van een onethische handelwijze draagt.¹ Het moreel aanvaardbare karakter van propaganda wordt echter bepaald door het doel en de middelen die de propagandist aanwendt.² Welke lading propaganda dekt, hangt af van de perceptie van elke auteur. Als men inductief te werk gaat, kan men na elk onderzoek een andere definitie van propaganda opstellen. Het is daarom ook essentieel om een onderscheid te maken tussen propaganda die wordt gevoerd door regerings- en oppositiepartijen in democratische regimes, en propaganda in totalitaire en dictatoriale regimes.

Collage van details uit verkiezingsaffiches van het interbellum

Vele auteurs die over propaganda schrijven, beginnen hun verhaal in de jaren 30. Vaak is hun visie gestoeld op voorbeelden van propaganda uit het opkomende nazi-Duitsland. Het idee dat propaganda vóór het interbellum niet bestond, klopt niet. Waar bevindt zich immers de scheidingslijn tussen propaganda, opvoeding, reclame en voorlichting? Heel veel onderzoekers hebben hierover tegengestelde meningen. De BWP richtte bijvoorbeeld de Centrale voor Arbeidersopvoeding (CAO) op. Deze omvatte onder meer een informatiedienst, het zogenaamde documentatiebureau. Volgens sommigen was dit het propagandabureau van de BWP, volgens anderen was dit helemaal niet zo. Het documentatiebureau had tot doel 'het verenigen van het materiaal aangaande socialisme' en het vormen van dossiers omtrent maatschappelijke en politieke onderwerpen. Daarnaast stond het in voor het documenteren van de verschillende partijorganismen en de leden van de partij. Elk jaar gaf het een lijst uit met alle onderwerpen waarover informatie was opgevraagd. Dit bureau leverde dus alleen informatie op aanvraag, maar deze informatie was wel steeds geschreven in de lijn van de partijstandpunten. Is dit dan informatie of propaganda? Of propaganda op aanvraag?

Het woord propaganda dook voor het eerst op in 1622 om het comité aan te duiden dat door paus Gregorius XV was samengesteld om toezicht te houden op de buitenlandse missies. De oprichting van deze Congregatio de Propaganda Fide of Congregatie ter Verbreiding van het Geloof, kan gezien worden als het antwoord op het nieuwe culturele klimaat dat werd geschapen door de protestantse Reformatie. Op het einde van de 18e eeuw werd 'propaganda' gebruikt als een soort scheldwoord om de acties van geheime genootschappen die de politieke gang van zaken wilden beïnvloeden, te benoemen. Deze connotatie bleef nog een heel stuk van de 19e eeuw leven. Pas in het begin van de 20e eeuw werd de term gebruikt om de propagandamiddelen zelf aan te duiden.³ Tijdens WO I waren het de Duitsers die vanaf 1917, ongeveer gelijktijdig met de Russen in de nieuwe Sovjet-Unie, voor het eerst op grotere schaal propaganda-acties opzetten. Voornamelijk de Vlaamse fronters namen het idee van de Duitsers over en begonnen met het verspreiden van flamingantische pamfletten in de loopgraven.⁴ Na de nederlaag van Duitsland is het niet verwonderlijk dat propaganda een negatieve connotatie kreeg. Het aantal theoretische werken dat over propaganda werd geschreven, was gedurende de jaren 20 zeer klein en in België zo goed als onbestaande. In de jaren 30 groeide dat wel, maar concreet onderzoek naar propaganda bleef tot WO II beperkt.⁵ Wel werden er reeds enkele studies uitgevoerd naar het effect van film op jongeren.

Politieke propaganda heeft, onafhankelijk van de partij die ze voert of van de tijdsperiode waarin deze wordt gevoerd, enkele opvallende kenmerken.⁶ Ten eerste valt de grootschaligheid van de productie op en het potentiële bereik van grote aantallen individuen. Affiches die door de Belgische partijen in het interbellum nationaal verspreid werden in het kader van een campagne, werden gedrukt op minstens 10.000 exemplaren, soms zelfs tot op 20.000 exemplaren per affiche.

Een tweede kenmerk is de vaak uitermate georganiseerde vorm en productie van propaganda. Dit kenmerk evolueerde het meest gedurende het interbellum. Pas in de loop van de jaren 30 merkten individuele politici, en in een later stadium ook enkele politieke partijen, dat de partijpropaganda vanuit de top moest gedirigeerd en georganiseerd worden.

Ten derde wordt politieke propaganda gekenmerkt door een grotendeels onpersoonlijke relatie tussen de zender en de ontvanger, aangezien de ontvanger gewoonlijk anoniem is en niet in staat is om te reageren op de communicator. Dit geldt nog het meest voor de partijtop: de meeste politici waren weliswaar ook lokaal actief en hun propaganda kon daar soms wel de vorm van informatie-uitwisseling hebben. Er werden ook inspanningen gedaan om de mensen het gevoel te geven dat de politici dicht bij hen stonden. Wanneer de lokale afdelingen van de partijen meetings organiseerden, probeerden ze ervoor te zorgen dat er een nationaal boegbeeld aanwezig was. Vaak sprak die over een onderwerp dat door het partijbureau of de partijraad werd bepaald.

Het laatste algemeen kenmerk van politieke propaganda is de vrijwillige aard van de relatie tussen zender en ontvanger. Propaganda beïnvloedt iedere ontvanger omdat ze hem of haar op zijn minst doet nadenken. Ieder mens is in een democratie vrij om zelf te beslissen, maar kan zich laten verleiden tot datgene wat gepropageerd wordt. Vandaar de grote inspanningen van de partijen om met hun propaganda in de gratie te komen van de individuele kiezers.

Hét probleem bij het reconstrueren van het propagandabeleid van de BWP in het interbellum is de versnipperde structuur die trouwens eigen was aan alle partijen uit die tijd. De eerste pijler van de BWP bestond uit de verschillende arrondissementsfederaties die tot aan WO I bijna de volle verantwoordelijkheid droegen voor de propaganda. De tweede pijler waren de verschillende geledingen (de vakbonden, mutualiteiten en coöperaties), die eigen propagandacampagnes voerden. Zij worden in dit artikel niet behandeld, evenmin als de propagandafunctie van de CAO.

Het belangrijkste centrale orgaan van de BWP was de Algemene Raad. Vanaf 1920 werd hij geleid door het Bureau dat bestond uit leden verkozen door de federaties, aangevuld met afgevaardigden van de geledingen van de BWP en met de secretaris van de Algemene Raad, Jozef Van Roosbroeck.⁷ Voor deze studie hebben we ons dan ook vooral op de verslagen van de Algemene Raad gebaseerd.

Een nieuwe start

Na WO I dienden de politieke partijen zich opnieuw te organiseren. In vergelijking met andere partijen slaagde de BWP erin haar activiteiten zonder al te veel moeilijkheden te hervatten. De eerste maanden was er voor propaganda niet al te veel oog. Naarmate de partij echter een zekere routine in haar nationale werking kreeg, ging er ook meer aandacht naar de zaken die niet optimaal werkten. Zo concludeerde de Algemene Raad in het voorjaar van 1919 dat er te weinig directe doorstroming was van het

centrale partijbestuur naar de arrondissementen. Om die reden richtte partijsecretaris Van Roosbroeck in juli 1919, vier maanden voor de parlementsverkiezingen, een verkiezingsplatform op. De bedoeling ervan was dat enkele leden van de Algemene Raad de concrete campagne voor de verkiezingen coördineerden. Hun voornaamste taak was het opstellen van een vademecum waarin de meest actuele partijstandpunten werden uiteengezet voor de regionale partijmilitanten die in het openbaar moesten spreken. Om toch een zekere vorm van eenheid te bekomen in de verkiezingspropaganda van de talloze partijafdelingen, kwamen de secretarissen van alle arrondissementsfederaties geregeld samen.⁸ Op een van die bijeenkomsten werd beslist om de partij van een nationale propaganda te voorzien. Er werden brochures gedrukt en een nationale verkiezingsmeeting georganiseerd. Ook werden in die arrondissementen waar de socialistische activiteit het laagst was, propagandatechnieken bijgebracht aan vrijwilligers. Toch vroegen de federaties aan het Partijbureau om nog extra inspanningen te doen, ze wilden dat de partijbonzen op de regionale meetings als sprekers aanwezig waren en dat de socialistische ministers campagne zouden voeren, aangezien zij door de bevolking als de verpersoonlijking van de partij werden beschouwd.

De verkiezingen van november 1919 werden binnen alle partijen, ook de BWP, grondig geanalyseerd. Hoewel de BWP als tweede grootste uit de bus kwam, werd de uitslag met gemengde gevoelens onthaald. Enerzijds waren de socialisten tevreden dat ze er sterk op vooruitgingen, anderzijds zat het hen hoog dat de katholieken nog steeds de grootste partij waren. Het propagandasysteem van de partij moest veranderd worden. Van Roosbroeck vond dat de partij te veel geld verspilde aan affiches en manifesten die slechts enkele dagen voor de verkiezingen verspreid werden. Hij stelde voor om het hele jaar door propaganda te voeren. Hij wilde een brochure op 10.000 exemplaren voor alle militanten en groeperingen in het hele land. Dit mocht geen eenmalige operatie zijn: telkens zich een nieuwe belangrijke kwestie stelde, moest er een nieuwe brochure worden gemaakt. Ook zouden speciale brochures gemaakt worden voor de 100.000 nieuwe leden na WO I.

De parlementsverkiezingen van november 1921 kwamen voor alle partijen eigenlijk te vroeg. Geen ervan was klaar om zich in de strijd te gooien. Wat de BWP betreft, had de afsplitsing van de communisten een half jaar ervoor duidelijk haar weerslag op de algemene werking en de propagandastrijd van de partij. Binnen de nationale organen werd er niet erg veel over propaganda gediscussieerd. Wel keken de leden van de Algemene Raad en het Bureau er streng op toe dat de beslissingen die genomen waren bij het evalueren van de vorige verkiezingen, goed werden nageleefd.⁹ Het eerste vademecum voor de verkiezingen was wel al negen maanden op voorhand klaar. Er volgden er nog twee, waarvan het laatste twee maanden voor de verkiezingen verscheen.¹⁰

Een trend die bij alle Belgische politieke partijen merkbaar was, was de zoektocht naar nieuwe potentiële kiezers. In de eerste plaats was het de bedoeling ook de stemgerechtigde vrouwen aan te trekken. Moeders en niet-hertrouwde oorlogsweduwen

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1925.
Niets reëler dan de broodprijs om de vrouwen naar de stembus te lokken

hadden in naam van de overledene stemrecht gekregen. Ook vrouwen die door de bezetter gevangengenomen of veroordeeld waren, kregen stemrecht. Daartoe trad in 1921 het Nationaal Komitee voor Vrouwenactie in werking. Het overkoepelde de regionale vrouwenorganisaties van de BWP, maar kreeg geen inspraak in de Algemene Raad. De partij trachtte dus met een minimale inspanning een hele bevolkingsgroep achter zich te scharen met de vrouwenorganisaties als prima rekruteringsorgaan. Er werden heel wat affiches ontworpen die speciaal op die doelgroep waren gericht. Vanaf 1921 verscheen in de *Vooruit* een wekelijkse rubriek voor vrouw en kind.¹¹

Ook de jongerenbeweging, de Socialistische Jonge Wacht (SJW), was tot en met de verkiezingen van 1925 een volgzame, trouwe groep die het vurigst de ideeën van de BWP vertolkte.

Vanaf de jaren 20 begon de BWP geleidelijk aan op de gelovige arbeiders te focussen. Tot dan toe stemden de katholieken voor de katholieke partij en was de BWP antireligieus. Maar hoe meer het reformisme zich binnen de partij verankerde, hoe kleiner de barrière tussen gelovigen en niet-gelovigen werd. Ook voor deze doelgroep werden speciale affiches ontworpen.

Daarnaast keek de BWP naar het electoraat dat in Frankrijk ging werken. Via de

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1929.
Vanaf de jaren 20 begon de BWP op de gelovige arbeiders te focussen. Hier wordt de klassensolidariteit benadrukt, over de levensbeschouwelijke grenzen heen.

gemeentelijke administraties spoorde ze deze kiezers op om ze persoonlijk te benaderen. Ook moesten de aan Frankrijk grenzende federaties in de Franse gemeenten affiches hangen en artikels in lokale kranten plaatsen.¹²

Federaties die het minder goed deden, werden door de partijtop ondersteund. Zo kregen Limburg en Turnhout, twee traditioneel katholieke regio's, extra subsidies van het Bureau om meer doeltreffende propaganda te voeren.¹³

Sterke oppositie, sterke propaganda

Na de verkiezingen van 1921 werd de katholiek-liberale regering-Theunis gevormd. Het feit dat de socialisten gedurende vier jaar in de oppositie belandden, spoorde hen aan tot intensieve propaganda. Niet dat ze onmiddellijk al een grootse campagne voerden, maar ze probeerden er wel voor te zorgen dat de propagandamachine bleef draaien. Zo moesten de federaties nieuwe leden blijven werven. De nationale partijorganen legden vooral de klemtoon op de versteviging van de 'socialistisch achtergestelde ge-

bieden'.¹⁴ Daartoe riepen zij vanaf 1922 steeds meer de arrondissementssecretarissen bijeen. Drie prioriteiten in verband met propaganda stonden centraal. De eerste twee waren het opbouwen van een meer efficiënte propagandastructuur en de uitbreiding van de regionale propaganda, gestuurd door de nationale beleidsorganen. Als derde punt werd bijzondere aandacht besteed aan de plaats van de vrouwen in de BWP, en, in veel mindere mate, aan de propaganda om vrouwen te mobiliseren.¹⁵

Naast de Algemene Raad voerden ook de vakbonden, de mutualiteiten en de coöperaties actie voor de volgende verkiezingen. Op 19 april 1924 kwamen vertegenwoordigers van de verschillende geledingen, met name van de Algemene Raad, de Syndikale Kommissie, het Koöperatief Bureau, het Verbond van Federaties van Mutualiteitsverenigingen en de Prévoyance Sociale, samen in een zogenaamd Komitee der Vijf.¹⁶ Het stond boven de propagandaorganisatie van de federaties, oefende geen echte financiële controle uit, maar kon wel voorwaarden koppelen aan de financiële steun aan die federaties. Met de inhoud van de propagandacampagnes hield het comité zich evenmin bezig. Daarvoor kwam het Bureau van de Algemene Raad meestal met suggesties die dan werden uitgewerkt door het partijsecretariaat.

De Algemene Raad begon in 1923 met de eerste campagnes gericht op de verkiezingen van 1925. Deze werden systematisch opgedreven naarmate de verkiezingen naderden. In die periode steeg het aantal affiches en ander drukwerk enorm. De Algemene Raad vond de 'geïllustreerde aanplakbrief' een uitstekend propagandamiddel dat dus ook een esthetische en opvoedende waarde moest hebben. Er werden afficheprijskampen uitgeschreven voor kunstenaars, doorgaans echter met niet al te groot succes.¹⁷ De Algemene Raad bracht ook gadgets uit, waaronder 22 verschillende stickers met op elk een belangrijk verkiezingsstandpunt, en speldjes met het kenteken van de BWP. Speciaal voor de verkiezingen van 1925 werd een film gemaakt met een korte uiteenzetting over de inzet van de BWP en de belangrijkste argumenten tegen de klerikaal-liberale coalitie. Vermits de film als medium vrij nieuw was, lokte hij heel wat nieuwsgierigen.

Ook de partijpers mag als propagandamiddel niet uit het oog worden verloren. Sinds 1919 had de BWP een nationale partijkrant, namelijk *Le Peuple*. Een van de veel voorkomende problemen met regionale partijkranten was immers dat er vaak door de afstand tussen redactie en partij een verkeerde interpretatie kwam van partijstandpunten.¹⁸ De Algemene Raad stelde daarom richtlijnen op volgens dewelke *Le Peuple* en de regionale kranten te werk moesten gaan. Deze richtlijnen waren de facto dwingend, het was immers de partij die mee instond voor de financiering van de krant.

Wie hoog vliegt...

De verkiezingen van 1925 zorgden voor een onverhoopte winst voor de BWP. Ze behaalde met haar 39,43 % van de stemmen het hoogste aantal stemmen ooit. Na deze overwinning vormden de socialisten, samen met de christendemocratische krachten binnen de katholieke partij, de regering-Poullet-Vandervelde. Binnen deze coalitie

kenden de socialisten niets dan moeilijkheden. De oorzaak lag vooral bij de financiële crisis die België doormaakte, en bij interne moeilijkheden en problemen met de katholieke regeringspartners. Waar in de vorige electorale periode de BWP-propaganda bloeide, liepen de zaken nu enigszins anders. Persoonlijk wilde partijsecretaris Van Roosbroeck graag een campagne organiseren met meetings in het hele land, maar de arrondissementssecretarissen die reageerden op zijn oproep zeiden dat ze niet geïnteresseerd waren. Vandaar dat de intensieve propaganda die de Algemene Raad van de BWP voor de verkiezingen had gevoerd, meteen weer opgeborgen werd.¹⁹ Op de vergaderingen van het Bureau stond propaganda amper nog op de agenda. De socialisten hadden immers andere zorgen aan hun hoofd. Het verslag van de Algemene Raad aan het Congres van de BWP was tot dan toe elk jaar een toonbeeld geweest van een optimistische toekomstvisie met vele groeimogelijkheden voor de partij. In 1926 liet de Algemene Raad in zijn verslag aan het Congres echter weten dat het een jaar van kommer en kwel was voor de partij. De BWP vreesde ook de vooruitgang die de communisten boekten. Daarom stelde Emile Vandervelde een brochure op die specifiek gericht was tegen de Kommunistische Partij van België (KPB) en het bolsjewisme.²⁰

Het einde van de socialistische regeringsdeelname kwam vlugger dan verwacht. Na het ontslag van de regering-Poullet-Vandervelde in mei 1926 werd op 20 mei 1926 een regering van nationale unie gevormd onder leiding van de katholiek Jaspar. Zij kwam echter al ten val in november 1927, naar aanleiding van het socialistische wetsvoorstel om de legerdienst in te krimpen. De BWP belandde daarna in de oppositie (en wel voor acht jaar). Ze hoopte daar het dynamisme en de eenheid terug te vinden die haar naar de verkiezingsoverwinning van 1925 had geleid. Door deze oppositiekuur kon de partij wel een radicale positie innemen tegenover de regering. Maar het mocht niet echt baten, want tijdens de rooms-blauwe regering-Jaspar (november 1927 - mei 1931) kwam er een heropleving van de Belgische economie, wat de socialisten de wind uit de zeilen nam. Het lijkt er zelfs op dat de BWP geen nieuwe thema's meer vond voor een campagne. Wat opvalt, is dat de interne verhoudingen in de verschillende geledingen van de partij onder druk kwamen te staan. Zowel op de bureauvergaderingen als op de vergaderingen van arrondissementssecretarissen, was er heel wat commentaar op elkaars manier van werken en werd de andere vaak verweten niet genoeg aan propaganda te doen, of dat er zuiniger moest omgesprongen worden met de (schaarser geworden) financiële middelen.²¹

In november 1928 werd de aftrap gegeven van de campagne voor de verkiezingen van mei 1929.²² Er werden verschillende affiches, prentkaarten en flyers gedrukt. Daarnaast werd een vademecum opgesteld, speciaal gericht aan de intellectuelen. Het was de eerste keer dat de partij op die doelgroep mikte, niet geheel succesrijk trouwens. Ze voerde ook enkele nieuwigheden in uit Duitsland, zoals wimpeltjes met de initialen van de partij en zeepdoosjes.²³ Vooral de arrondissementssecretarissen kwamen tijdens hun bijeenkomsten opnieuw met voorstellen voor propagandathema's. Een van de belangrijkste inzetten van de verkiezingen bleef de strijd tegen de communisten. De verkiezingsuitslag was een verrassing: de socialisten kenden een aan-

zienlijke achteruitgang; ook de communisten leden verlies. De winst ging naar de liberalen en naar de Vlaams-nationalisten. De Frontpartij werd met andere woorden een nieuwe, hoewel nog steeds kleine, bedreigende factor voor de andere partijen.

De BWP coördineerde de actie tegen de fronters centraal, op gewestelijk vlak probeerde ze voordeel te halen uit de versplintering van de Vlaams-nationalistische groepen door hen tegen elkaar uit te spelen. Arrondissementssecretaris Robert De Tavernier (Menen) stelde voor dat de BWP in elke federatie alle strekkingen van de fronters zou herleiden tot: *“De slechtste [strekking], namelijk tot die met fascistische neiging. Zo kunnen we in elk gewest de Vlaams-Nationalisten vereenzelvigen met de anti-democratische actie. De socialistische partij en niet zozeer de liberale franskiljonsche, is de vijand waarop de fronters mikken.”*²⁴

Ook de KPB baarde de BWP zorgen. De communisten verloren weliswaar een zetel, maar ze bleven campagne voeren om arbeiders van de BWP af te snoepen. Opmerkelijk is ook dat de BWP onmiddellijk na de verkiezingen in de aanval ging tegen de christendemocratie, vooral uit vrees dat die gelovige arbeiders zou inlijven of terugwinnen.

Na de verkiezingsnederlaag wilde de BWP zich nationaal versterken. Daarom hield partijsecretaris Van Roosbroeck – met Vandervelde op dat ogenblik een van de meest invloedrijke figuren van de BWP – zich vanaf 1930 specifiek bezig met de systematische uitbreiding van de propaganda in de provincies.²⁵ De doelstelling was dubbel. Enerzijds wilde men door een goede provinciale organisatie sterker staan bij de provinciale verkiezingen die er in 1932 alweer aankwamen. Anderzijds kon men door het versterken van de provinciale werking ook de nationale propagandamachine versterken.

Nieuwe technieken en nieuwe verenigingen

Na de parlementsverkiezingen van 1929 bleef de rooms-blauwe regeringsploeg van Jaspar gehandhaafd. Door de taalproblemen en de gevolgen van de economische wereldcrisis raakte de regering-Jaspar II verzwakt; op 21 mei 1931 bood de premier het ontslag van zijn regering aan. Op 6 juni 1931 trad een nieuwe liberaal-katholieke coalitie aan onder leiding van de katholiek Jules Renkin.

Na de verkiezingen van 1929 hield de BWP zich meer bezig met propaganda in de praktijk, onder meer door het organiseren van propagandadagen. Die dagen bestonden uit voordrachten, optredens van socialistische turnclubs en zangkoren, en uit activiteiten die speciaal voor de vrouwen of de jeugd werden ingericht.

Vrouwen werden door de partij nochtans nog altijd met enige argwaan bekeken. Nog steeds vond de vrouwenorganisatie van de BWP geen gehoor bij de Algemene Raad en mocht ze enkel opvoedende propaganda voeren om de vrouwen aan de partij te binden. De jongeren van hun kant begonnen zich te roeren. De SJW vonden dat ze het recht hadden om zelf publieke standpunten in te nemen. De Algemene Raad besloot hierop om strenge sancties te nemen tegen iedereen die de partij in het openbaar aanviel. Kritiek mocht, maar dan wel binnenskamers en zeker niet in bladen of op meetings.

LE VOGEL-PICK COMMUNISTE

IL CROIT VOTER POUR LES COMMUNISTES,
IL DONNE SA VOIX A LA RÉACTION.

VOTEZ
POUR LA LISTE N° 1

22744. — Imprimerie coopérative Lucifor, directeur : E. Vanden Brouck, 8, place de la Chapelle, Bruxelles

▲ Affiches voor de wetgevende verkiezingen van 1929. De conservatieven, maar ook (en vooral) de communisten, verdelers van de arbeiders, moeten weggestemd worden.

Intussen deed ook de radio zijn intrede als propagandatechniek. In juli 1929 werd de Socialistische Arbeiders Radio Omroep voor Vlaanderen (SAROV) opgericht. SAROV was eigenlijk niets meer dan de samensmelting van vier reeds bestaande groepen van socialistische radioamateurs. De BWP zelf hield zich niet bezig met de radio, Van Roosbroeck meende dat er geen geld was voor een eigen groots radioproject. De vereniging ontving wel een jaarlijkse kleine bijdrage. Haar uitzendingen waren van cultureel-politieke aard, in de breedst mogelijke zin van het woord. SAROV bleek haast nooit aan directe verkiezingspropaganda mee te werken, maar bracht de luisteraars wel op de hoogte van de problemen waarmee de arbeiders te kampen hadden. Eventueel werden de oplossingen die de socialisten voor deze problemen hadden ook vermeld. Het was een soort 'subtiële propaganda'.

Begin jaren 30 werden in de schoot van de BWP verschillende nieuwe organisaties opgericht die de propaganda moesten versterken. Een eerste was het fonds dat in 1930 werd opgericht ter nagedachtenis van de een jaar eerder overleden socialist Jozef Wauters.²⁶ Het Fonds Wauters zou zich vooral wijden aan de socialistische pers, met name de officiële socialistische bladen en de door de CAO uitgegeven tijdschriften. Daarnaast richtte het ook plaatselijke propagandacomités op.

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1929.

De lange dienstplicht was een ramp voor (vele) arbeidersgezinnen.

Met de belofte ze te herleiden tot zes maanden, moesten stemmen gewonnen worden.

Hetzelfde jaar werd ook het Fonds Matteotti opgericht, dat zich in het bijzonder richtte tegen de fascistische opgang in Europa. Enerzijds zou het vooral antifascistische propaganda voeren, anderzijds wilde het concrete hulp verschaffen aan de slachtoffers van het fascisme. Het zorgde ook voor rechtsbijstand indien nodig.

Een andere belangrijke organisatie op het vlak van propaganda was de Belgische Natuurvriendenbeweging. Deze vereniging trok een breed publiek aan dat op een 'gezonde manier' bij de BWP betrokken werd. Ze had tot doel het toerisme in al zijn vormen te propageren en het reizen van haar leden in binnen- en buitenland te vergemakkelijken. Ze probeerde de culturele opvoeding van de arbeiders te bevorderen door het inrichten van reizen, uitstappen, voordrachten, bijeenkomsten, lezingen, cursussen, vertoningen en al wat verband hield met de vrijetijdsbesteding.

Een ietwat vreemde eend in de bijt was de Militie Arbeidersverweer (MAV). Deze vereniging was in 1926 ontstaan. Ze moest de leden en de instellingen van de BWP beschermen tegen 'de machten die zich verzetten tegen het proletariaat' en de orde handhaven tijdens massamobilisaties.²⁷ Deze militie werd door anderen wel eens

gepercipieerd als de stoottroep van de BWP die zelf voor agitatie zorgde en de massa opzweepte.

Tot slot werd in 1928 ook het 1 Meifonds opgericht. De inkomsten van dat fonds werden op een evenredige manier verdeeld onder de vier belangrijkste propaganda-instrumenten: het Matteottifonds, 'de organisatie der vrouwen', de jeugdwerking en de Vrienden der Arbeidersopvoeding, een vrijwilligersgroepering die zich inliet met de werking van de CAO.²⁸

Tijd voor iets nieuws

Eind mei 1932 braken er in de Borinage wilde stakingen uit als reactie op de economische crisis. De arbeidersklasse begon duidelijk haar geloof in het socialisme te verliezen. De wilde stakingen legden op frappante wijze de kloof tussen de arbeiders en de BWP en haar functionarissen bloot. Binnen de partij groeide het besef dat er dringend moest ingegrepen worden. De tijd bleek rijp voor een nieuw plan. Het Plan van de Arbeid ontstond in de schoot van het Bureau voor Sociaal Onderzoek. Dit Bureau functioneerde naast de Algemene Raad en werd in 1933 opgericht onder leiding van Hendrik de Man. Het is niet de bedoeling het Plan van de Arbeid, dat door velen als één grote propagandacampagne wordt beschouwd, in detail te bespreken.

Aan de basis van het Plan lag de vaststelling dat het reformisme had gefaald. De kloof tussen theorie en praktijk en tussen de linker- en rechtervleugel in de partij werd steeds groter. Daarnaast was er de noodzaak om een zeer bewuste en strategisch gecoördineerde propaganda te voeren om ook de middenklasse aan te trekken.

Onmiddellijk na het kerstcongres van 1933 werd de campagne uitgewerkt. Ze zou uit drie fasen bestaan. De eerste fase was de vorming van de propagandisten, de tweede de mobilisatie van de arbeidersklasse met speciale aandacht voor de werklozen en in de derde fase moest een ware volksbeweging op de been gebracht worden, waarin alle door de crisis getroffen sociale klassen zouden betrokken worden.

Naast het Bureau voor Sociaal Onderzoek, dat als studiedienst fungeerde, werd in januari 1934 ook een Nationaal Actiecomité opgericht dat instond voor de praktische uitvoering van de Planpropaganda. Het is opvallend dat het Bureau van de Algemene Raad – dat van dan af ook Partijbureau wordt genoemd – zich op de vlakte hield over de Planpropaganda. In feite werd er meestal gewoon medegedeeld welke activiteiten of acties er voor het Plan op het getouw stonden. Af en toe werd ook van mening gewisseld over concrete propaganda-acties. Er was dus sporadisch interactie, maar de scheiding van de bevoegdheden bleef gerespecteerd. Dat wil helemaal niet zeggen dat de Algemene Raad van de BWP zelf geen propaganda meer voerde, ze deed gewoon voort met de propaganda die ze al voerde vóór het Plan.

SAROV ontpopte zich tot een goed propaganda-instrument voor de BWP. Hij zond de toespraken uit van de partijtop op meetings en voor het Plan van de Arbeid, wat voor een nog grotere bekendheid van de kopstukken zorgde. Omgekeerd was de steun van de partij aan de radio minder evident. Zo lezen we in het werk van Wilfried Ber-

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1935.

Alle onheil dat (in crisistijd) op 'de kleine man' afkwam, hoopte de BWP met het Plan te bestrijden

tels, *Die dingen behoren allemaal tot het verleden: geschiedenis van de omroep in België*, dat de radiomakers zich niet gesteund voelden door de partij en dat er absoluut geen interesse bestond voor de radio.²⁹ Net als aan de jeugd- en sportgroepen werd aan de radiomakers in eerste instantie ook een zetel geweigerd in de Algemene Raad. De radio moest zieltjes winnen ten bate van de partij, maar de partij zelf deed geen grote inspanning om de geëngageerde radiomakers enigszins tegemoet te komen. De politici waren vooral bevreesd voor het gebruik van de radio als propagandawapen door de tegenstrevers. Uit het feit dat de radio meermaals op de partijagenda stond en vanaf de verkiezingen van 1932 als propaganda-apparaat van de BWP gebruikt werd, blijkt echter dat er wel degelijk interesse was voor dit medium.

Naast radiopropaganda werd ook de film als propagandamiddel aangewend. In het interbellum werden een tiental educatieve socialistische films gemaakt. Ook de grammofoonplaat was nieuw, ze werd gebruikt om de belangrijkste toespraken van top-politici voor de viering van 1 mei of voor de verkiezingen af te spelen op gelegenheden, of om ze te verkopen aan particuliere socialistische.

De propaganda in het kader van het Plan van de Arbeid werd gekenmerkt door een overvloed aan acties, gekoppeld aan een personencultus rond Hendrik de Man: hij werd een soort mythisch figuur die het volk naar nieuwe wegen zou leiden. Het Plan kreeg echter niet het elan dat De Man had verwacht en gehoopt. Enerzijds deelden niet alle partijleden het enthousiasme voor het Plan, anderzijds leed de BWP groot gezichtsverlies door het faillissement in 1934 van haar belangrijkste financiële orgaan, de Belgische Bank van de Arbeid (BBA). De partij zat uiteindelijk financieel volledig aan de grond.

In confrontatie met extremen

De parlementsverkiezingen van 24 mei 1936 betekenden ongetwijfeld een kentering in de Belgische politiek. De extremistische partijen Rex, Vlaams Nationaal Verbond (VNV) en KPB boekten een grote overwinning ten koste van de traditionele partijen. De klap was enorm.

De verkiezingspropaganda van de socialisten was in eerste instantie niet gericht tegen extreem rechts. De BWP kwam wel tegen de Vlaams-nationalisten in het verweer, maar dit was geen agendapunt van het Bureau van de Algemene Raad. Het linkse gevaar werd in de notulen daarentegen des te meer benadrukt.³⁰ De algemene staking van 1936 die de communisten in de volle belangstelling bracht, was een belangrijke oorzaak van deze aandacht. Dit lijkt in tegenspraak met de stelling van historica Van Haegendoren dat extreem links de socialistische partij nog het minst verontrustte.³¹ Toch kunnen die twee vaststellingen met elkaar verzoend worden. Immers, de laatste twee maanden voor de verkiezingen – tijdens het zwaartepunt van de verkiezingspropaganda – werd er wel aandacht besteed aan extreem rechts, meer bepaald aan Rex. Meer zelfs, de laatste dagen voor de verkiezingen ging de aandacht bijna uitsluitend naar Rex. De socialistische partij voelde dan pas echt de hete adem van Rex, niet alleen door de manifeste antiparlementaire houding van deze partij, maar vooral door het enorme succes van haar propaganda-activiteiten.

Voor de periode vóór maart 1936 gaat de stelling van Van Haegendoren niet op. De propaganda stond toen vooral in functie van het Plan van de Arbeid. Na de deelname van de socialistische partij aan de regering van nationale unie Van Zeeland (25 maart 1935 - 13 juni 1936) was de Planactie echter sterk verwaterd. In het najaar van 1936 werden er plannen gemaakt om de Planpropaganda nieuw leven in te blazen. Aan de inhoud van het Plan moest niets gewijzigd worden, wel aan de wijze waarop het aan de mensen werd uitgelegd, gezien de veranderde politieke situatie. Ook De Man hamerde op een intensifiëring van de Planpropaganda.³² In het Plan van de Arbeid, dat wel eens als een ruk naar rechts wordt gepercipieerd, was er naast de pensioenleeftijd en de verlenging van de schoolplicht, vooral aandacht voor het gevaar uit donkerrode hoek.³³

Het Planbureau spoorde ook het Bureau van de Algemene Raad aan om eenzelfde efficiënte en massagerichte propaganda te voeren. Het Bureau meende dat de propaganda het best kon georganiseerd worden per federatie, omdat zo het best rekening

kon worden gehouden met de regionale situaties. Het idee was dus om van de centrale propaganda af te stappen, op het eerste gezicht een eigenaardige beslissing want een sterk centraal bestuur was een bijna noodzakelijke voorwaarde voor een gedegen propaganda. Men moet er echter rekening mee houden dat de planisten al vanuit een centraal orgaan over het hele land voor iedereen toegankelijke propaganda op het getouw zetten. Daarom kon de Algemene Raad van de BWP lokaal en per beroepscategorie propaganda voeren. Bovendien kon de partij op die manier besparen want een deel van de campagnes zou door de geledingen zelf worden betaald.³⁴

Het centrale orgaan vanwaaruit de propaganda werd gevoerd, was de Propagandacentrale. De leiding ervan berustte bij een Vlaamse en een Waalse bestuurder of secretaris. De centrale had een vijfledige opdracht. In de eerste plaats de militanten inlichten over het programma en de actie van de BWP, de actie van de socialistische ministers en de propagandamethodes en -middelen. Ten tweede de propaganda-acties van de BWP coördineren. Tot dan toe voerden de verschillende syndicale en coöperatieve organisaties elk hun eigen propaganda. Ten derde onderzoeken welke de meest doeltreffende technische propagandamethodes en -middelen waren. Ten vierde de permanente uitgave van propagandamateriaal. Tot slot de leiding nemen over de plaatselijke propagandaclubs in overleg met de gewestelijke en kantonale organisaties en het partijsecretariaat. De regionale propagandaclubs voerden in deze periode de propagandaopdrachten uit in het kader van gemeente- of parlamentsverkiezingen en van het Plan van de Arbeid.

De verkiezingen van 1936 zorgden, zoals vermeld, voor een schok in het politieke landschap. Een grote actie tegen de extremistische partijen werd klaargestoomd. Voornamelijk de communisten hadden met hun propaganda de arbeiders kunnen aanspreken en op die manier bij de BWP, die haar electoraat verbreed had, arbeiders weggesnoept. Slechts weinig kiezers hadden de BWP verlaten om een rechtse stem uit te brengen. Toch kregen ook Rex en het VNV nu de volle aandacht van de partij. De buitenlandse situatie, met name in Duitsland, toonde wat de gevolgen konden zijn van de doorbraak van een sterke extreem rechtse partij. Tijdens de voorgaande jaren had de BWP geprobeerd de bevolking te 'verleiden' door massapropaganda. Diezelfde strategie leidde nu tot grote successen voor de extremistische partijen.

Op een vergadering van het Bureau werd de strategie van de BWP als volgt verwoord: "Het ongelijk van de BWP is dat het op het demagogische terrein vecht met de andere partijen. Maar men moet de bevolking opvoeden. Dit kan enkel gedaan worden door middel van het gratis verspreiden van de pen. Twintig, dertig jaar geleden, waren de arbeiders niet onderricht, ze marcheerden in vertrouwen. Nu zijn ze een beetje meer onderricht, genoeg om kritiek te geven, te weinig om te begrijpen. We moeten ze dus opvoeden."³⁵

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1936.

Extreem links, maar ook extreem rechts ver van de macht houden, was het parool van de BWP.

Op zoek naar een ruimer kiespubliek

Antipropaganda voeren tegen de extremistische partijen volstond niet, er moest ook opbouwende propaganda zijn. Op het BWP-congres van 1937 besliste de partij dat er 100.000 partijleden moesten bijkomen. Een grote wervingsactie ging van start, gecoördineerd door de Algemene Raad, maar ook en vooral de regionale vakbonden moesten leden werven. Het voorstel om deze actie uit te werken en uit te voeren in een commissie waarin alle geledingen waren vertegenwoordigd, was eerder op verzet van onder meer de mutualiteiten en de socialistische vrouwenbeweging gestuit. Beide meenden dat ze zelf het beste wisten hoe propaganda te voeren naar hun eigen doelgroep toe. De vakbonden wilden wel in een commissie zetelen, zij het dan enkel in verband met de propaganda.³⁶

Met het oog op deze grote rekruteringsactie had Max Buset een rapport opgesteld. Men zou in verschillende fasen werken. In eerste instantie moesten in Vlaanderen 39.000 nieuwe leden gerekruteerd worden, in Wallonië 42.000. De vakbonden moesten hiervoor een extra inspanning doen vermits er in België ongeveer 600.000 arbeiders niet aangesloten waren. In een tweede fase moest de BWP met grote meetings en imposante manifestaties de reeds actieve socialisten op lokaal vlak mobiliseren. Deze moesten dan nog meer brochures verspreiden en gaan spreken in bedrijven, stations en andere openbare plaatsen én op huisbezoek gaan want dat bleek nog steeds een van de meest doeltreffende manieren om leden te werven. Om de militanten daartoe aan te sporen, bedacht de BWP een soort beloning. Zij die meer dan tien huisbezoeken aflegden, ontvingen een erkentelijkheidsmedaille en eind 1938 zouden ze uitgenodigd worden en een brevet krijgen als beloning voor hun inspanningen. Ook werd voorgesteld om een 'blaadje voor militanten' uit te geven.

Bij Busets rapport werden wel een paar bedenkingen geopperd. Enkele bestuursleden wezen op de beperkte invloed van de partij in andere dan arbeidersmilieus. Onder meer de oud-strijders, de sportlui en de gepensioneerden werden in dat verband vernoemd. Reeds bij vorige verkiezingen, te beginnen bij de propagandacampagne van 1928, had de partij enkele kleinschalige pogingen gedaan om haar electoraat te verbreden. Bij de verkiezingen van 1936 wou ze zowel de middenklasse als de landbouwers bereiken. Erg succesrijk was deze poging niet, afgaande op haar verkiezingsresultaten. Een studie van de socialist Alphonse Lambilliotte in opdracht van de BWP moest ervoor zorgen dat de partij de juiste strategie volgde om die kiezers te bereiken. Lambilliotte kwam tot de conclusie dat het moeilijk was om binnen te dringen in de middenklasse van ambtenaren, bedienden en zelfstandige handelaars. Hij meende dat deze groep nog te sterk aan het evolueren en te instabiel was, en dat de socialisten te veel toegevingen zouden moeten doen, met het gevaar de arbeiders te verliezen. Een andere potentiële groep

Propaganda-affiche, 1937 (ontwerper: Wilchar).

Antipropaganda tegen de extremistische partijen volstond niet, er moesten nieuwe leden gerekruteerd worden.

◀ ▲ Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1939.
De BWP bleef het thema van de economische crisis bespelen.
Op deze affiche zit een massa volk enkele politieke figuren op de hielen,
v.l.n.r. Henri Heyman (Katholiek Blok), Léon Degrelle (Rex), Staf de Clercq (VNV),
een communistisch militant en Albert Devèze (Liberale Partij).

waren de landbouwers. De 300.000 landbouwfamilies vormden een zeer belangrijke doelgroep die redelijk stabiel was en makkelijker bereikbaar voor de socialisten, én, nog een extra voordeel voor de BWP: als ze de meer behoudsgezinde boeren kon bereiken, dan konden deze een tegengewicht zijn voor de links-reactionairen in de partij. Lambilliotte waarschuwde toch dat men zeer intensieve propaganda moest voeren naar de boeren toe, met thema's die hun aanbelangden, maar geen wonderen moest verwachten. De invloed van de BWP op de boeren zou traag maar gestaag groeien.³⁷

De vrouwen en de jeugd kregen veel minder aandacht. Wat de relatie tussen de BWP en de SJW betreft, kan men zelfs spreken van een steeds groter wordende generatiekloof, de SJW zocht immers toenadering tot de communistische jeugd.

Een van de grote nieuwigheden in de partijpropaganda was het toenemende belang van de buitenlandse politiek, een evolutie die beïnvloed werd door de gespannen internationale relaties. Vooral de politieke toestand in Spanje werd op de voet gevolgd. Naar het midden van 1938 toe werd ook Duitsland extra in de gaten gehouden. Echte standpunten werden nog niet geformuleerd, maar het partijbureau besloot wel om in zijn propaganda Duitsland met zijn extreem rechtse politiek en de USSR met zijn communisme te bekritisieren.³⁸

Door de vervroegde verkiezingen van 1939 was er geen tijd voor een stevige propaganda. De meeste partijen intensifieerden hun bestaande campagnes, aangevuld met specifieke verkiezingspropaganda. De katholieken en vooral de liberalen boekten een aanzienlijke winst, de socialisten leden grote verliezen. Ook de communisten verloren terrein. Rex stortte ineen, terwijl het VNV zijn positie nog verstevigde.

Besluit: constanten en evoluties in twintig jaar socialistische propaganda

Gedurende het interbellum slaagde de BWP erin haar propaganda steeds beter centraal te organiseren en te coördineren. De federaties bleven echter een cruciale rol spelen, niet alleen in de uitvoering, maar ook in de organisatie van de propaganda voor de lokale verkiezingen en in de strijd om alomtegenwoordigheid in het straatbeeld.

Jongeren en vrouwen kregen in eerste instantie van de BWP heel wat aandacht. Medezeggenschap in het beleid was voor hen echter niet weggelegd, ze werden vooral ingezet als propagandisten. Ook andere socialistische verenigingen, zoals de koepels van de turn- en sportclubs kregen noch inspraak, noch financiële ondersteuning, de radiozender SAROV evenmin, alhoewel al deze verenigingen een machtig propagandamiddel ten dienste van de BWP waren.

In haar propagandabeleid had de BWP steeds oog voor de uitbreiding van haar electoraat naar andere bevolkingsgroepen toe. In de loop der jaren werd deze uitbreiding steeds systematischer aangepakt en voorafgegaan door uitgekende studies die moesten bepalen welke nieuwe bevolkingsgroepen een haalbare kaart waren zonder het risico te lopen de reeds verworven kiezers te verliezen.

Naarmate de technische mogelijkheden groeiden, sijnpeelde ook de kennis over de werking en het nut van massapropaganda de partij binnen. Hendrik de Man bracht met zijn Plan van de Arbeid de vernieuwde propaganda in het Belgische partijlandschap. In het kader van het Plan werd een Propagandacentrale opgericht. Deze nam geleidelijk aan de coördinatie van de nationale propaganda over van de Algemene Raad. De Planpropaganda kreeg veeleer een psychologische invulling: ze bezorgde de politici een vedettestatus en zorgde voor een gevoel van eenheid bij de socialistische achterban.

Na 1936 richtten de socialisten hun pijlen vooral op de extremistische partijen.

Dit artikel is gebaseerd op mijn licentiaatsverhandeling: P. VAN DEN BOSCH, *Opbouwers zijn we! Een studie van het propagandabeleid van de Belgische politieke partijen in het interbellum, met de BWP als referentiepunt*, K.U.Leuven, 2005, 251 p.

(1) S. CUNNINGHAM, *The Idea of Propaganda: A Reconstruction*, Westport: Praeger Publishers, 2002, p. 127

(2) L. VANDEWALLE, *Het effect van politieke propaganda*, p. 6; A. VAN DER MEIDEN, *Propaganda*, Muiderberg: Dick Coutinao, 1992, p. 17.

(3) J. WILKE, *Propaganda in the 20th Century. Contributions to its History*, Cresskill: Hampton Pr, 1998, p. IX.

(4) D. VANACKER, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde: De Klaproos, 2000, p. 108

(5) L. VANDEWALLE, *Het effect [...]*, p. 103.

(6) J. BARDOEL & J. BIERHOFF (red.), *Communicatie: werking, invloed*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1993, p. 30.

(7) Jozef Van Roosbroeck (1872-1962) was secretaris van de BWP, daarnaast was hij ook gemeenteraadslid van Anderlecht en provincieraadslid van Brabant. Zijn functie als partijsecretaris vervulde hij tot 1934. Zijn pensionering viel samen met de partijhervorming van 1934. Hij werd als partijsecretaris opgevolgd door August De Block.

(8) Amsab-ISG, Archief BWP, nr. 118, Vergadering arrondissementssecretarissen, 2 september 1919, 67.

(9) Amsab-ISG, Archief BWP, Séance du Bureau (verder SdB), 29 juni 1921, 79; 24 oktober 1921, 80.

(10) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 13 september 1921.

(11) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXIe jaarlijks congres, 1920, p. 15.

(12) Amsab-ISG, Archief BWP, Vergadering arrondissementssecretarissen, 31 september 1919, 68.

(13) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 20 mei 1920, 73.

(14) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXIIIe jaarlijks congres, 1922, p. 118; Verslagen voorgelegd aan het XXXVe jaarlijks congres, 1924, p. 70.

(15) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXIIIe jaarlijks congres, 1922, p. 37.

(16) Amsab-ISG, Archief BWP, Komitee der Vijf, 11 mei 1925, 95; Verslagen voorgelegd aan het XXXVe jaarlijks congres, 1924, p. 64.

(17) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXVIIe jaarlijksch Kongres, 1926, p. 16.

(18) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 10 maart 1925, 64.

(19) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXVIIe Kongres, 1926, p. 8-27; BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXVIIIe Kongres, 1927.

(20) Amsab-ISG, archief BWP, Vergadering arrondissementssecretarissen, 29 juni 1926.

(21) Amsab-ISG, archief BWP, Vergadering arrondissementssecretarissen, 12 december 1927, 106; SdB, 5 januari 1929, 111.

(22) Amsab-ISG, Archief BWP, Vergadering arrondissementssecretarissen, 7 november 1928, 109.

(23) Amsab-ISG, Archief BWP, Vergadering arrondissementssecretarissen, 7 november 1928, 109.

(24) Amsab-ISG, Archief BWP, Vergadering arrondissementssecretarissen, toespraak R. De Taevernier, 24 november 1930, 117.

(25) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 26 november 1929, 113.

(26) Jozef Wauters (1875-1929) begon zijn carrière als socialistisch volksvertegenwoordiger in Hoei-Borgworm. Hij werd vooral bekend als directeur van de krant *Le Peuple* en als minister van de departementen Nijverheid, Arbeid en Bevoorrading in de naoorlogse regeringen.

(27) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXXe jaarlijksch Kongres, 1929, p. 145; Verslagen voorgelegd aan het XXXIIIe Kongres, 1931, p. 88; Verslagen voorgelegd aan het XXXXVIIe jaarlijksch Kongres, 1933, p. 294.

(28) Amsab-ISG, Archief BWP, Verslagen voorgelegd aan het XXXXe jaarlijksch Kongres, 1929, p. 150.

(29) W. BERTELS, *Die dingen behoren allemaal tot het verleden: geschiedenis van de omroep in België*, Brussel: BRT, 1972, 130 p.

(30) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 11 december 1935, 193.

(31) M. VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme: evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967, p. 352.

(32) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB/SK, 30 oktober 1935, 182.

(33) M. VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme [...]*, p. 352.

(34) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 21 november 1935, 182.

(35) Amsab-ISG, Archief BWP, Bureauverslag, 20 juli 1936, 218.

(36) Amsab-ISG, Archief BWP, Gemeenschappelijke vergaderingen van de afgevaardigden van de Syndikale Kommissie, de Algemene Raad, de Société Générale Coopérative en de Vereniging van Socialistische Mutualiteiten, 30 oktober 1937, 276, 402.

(37) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 22 mei 1939, 329.

(38) Amsab-ISG, Archief BWP, SdB, 23 mei 1938, 298.

Julie Vandenberghe,
projectmedewerker
Sustenuto

Tijd van ideologische vervlakking: de evolutie van verkiezingspropaganda bij de Belgische Socialistische Partij van 1958 tot 1978

Tussen het ondertekenen van het Schoolpact en de splitsing van de unitaire socialistische partij liggen twintig jaren. De veranderingen die de propaganda van de Belgische Socialistische Partij (BSP) in die jaren onderging, waren wezenlijk. Aan de hand van de analyse van de verkiezingscampagnes van acht wetgevende verkiezingen tussen 1958 en 1978, namelijk die van 1958, 1961, 1965, 1968, 1971, 1974, 1977 en 1978, werd gepoogd het propagandabeleid van de BSP te evalueren. De evolutie die plaatsvond tussen 1958 en 1978 is in te delen in drie fasen. De verkiezingscampagnes van 1958 en 1961 waren nog zeer traditioneel georganiseerd. Hevig militantisme was kenmerkend voor de BSP en dit uitte zich in een traditionele propaganda. Tussen 1961 en 1977 was de spanning voelbaar tussen socialisten die de propaganda wilden vernieuwen en diegenen die zwoeren bij de oude socialistische methoden. De plotse splitsing van de unitaire BSP in het najaar van 1978 dwong de Vlaamse vleugel tot het doorvoeren van propagandistische vernieuwingen. Dit gebeurde op aandrang van Karel Van Miert, die als voorzitter de Vlaamse BSP poogde om te vormen tot een gemoderniseerde partij. Hij gebruikte daarvoor propagandamiddelen die in die tijd vernieuwend waren en riep de hulp in van een reclamebureau.

Een wereld van verschil: de campagnes van 1958 en 1978

In het jaar 1958 werd het Belgische – sterk ideologisch gepolariseerde – politieke klimaat wat kalmer. De liberale, socialistische en christendemocratische partij ondertekenden het Schoolpact en bliezen zo de Belgische consensuspolitiek nieuw leven in. Een bedenking die aan de basis van dit onderzoek lag, was dan ook of de verkiezingspropaganda deze consensus weerspiegelde. In de verkiezingsaffiches van de traditionele Vlaamse partijen was er van die getemperde ideologische strijd echter nog niet veel te vinden. In 1958 en 1961 gebruikte men in de socialistische affiches nog expliciete negatieve verwijzingen naar andere partijen.

Collage van details uit verkiezingsaffiches tussen 1958 en 1978

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1958. Ze verwijst in negatieve zin naar de CVP en vestigt de aandacht op het slechte beleid van die partij ten opzichte van de gepensioneerden, een traditionele doelgroep.

In 1978 deed de socialistische partij een beroep op een publiciteitsfirma om de verkiezingscampagne op te zetten. De firma adviseerde de partij eveneens over de verkiezingsthema's, de boegbeelden en de lay-out van affiches en verkiezingsdrukwerk. Professionals – die niet per definitie lid waren van de partij – een belangrijke rol laten spelen in de verkiezingscampagne, was ondenkbaar in 1958.

Tussen de propagandamethoden en -middelen van 1958 en die van 1978 is er een wereld van verschil. In het onderzoek naar de evolutie van de verkiezingspropaganda van de BSP werden verschillende leden geïnterviewd die in de jaren 50, 60 en 70 politiek actief waren. Elk van hen gaf aan dat die evolutie grotendeels werd ingegeven door de andere partijen, waarbij de BSP niet achter kon blijven. Dit is echter maar een gedeeltelijke verklaring. Ook binnen de BSP bleek er een beweging te bestaan die ijverde voor moderne propagandatechnieken.

De BSP en de waardering van propaganda

Uit het onderzoek van Patrick Van den Bosch blijkt dat de Belgische Werkliedenpartij (BWP) in het interbellum een vrij actief propagandabeleid voerde.¹ De BWP werd toen terecht aanzien als een partij met een vooruitstrevend propagandabeleid. Na WO II verloren de socialistische partijen echter stilaan deze positie. De problemen van de socialistische partij kunnen verklaard worden door de 'wet van de remmende voorsprong'. De partij hield te lang vast aan tradities en propagandamethoden, zodat die uiteindelijk waren verouderd.

De rode draad doorheen dit onderzoek is de dualiteit binnen de socialistische partij. In interviews benadrukten socialistische militanten dat de partij nooit initiatief nam

voor modernisering van de propaganda. Volgens hen ging modernisering gepaard met hogere budgetten, een 'amerikanisering' van de campagnes en publiciteitsfirma's. De militanten benadrukten ook dat de veranderingen die in de loop der jaren in de BSP werden geïntroduceerd, reeds doorgedrongen waren in andere partijen. Ze beweerden dat de partij qua methode en manier van campagne voeren steeds enkele verkiezingen achter was. Het programma bleef het belangrijkste en daar werd de meeste tijd in geïnvesteerd. De BSP probeerde lang de boot af te houden, maar moest uiteindelijk toch toegeven aan de modernisering omdat haar propaganda anders 'te veel zou afsteken' bij die van de politieke tegenstrevers.

Toch is door het onderzoek duidelijk geworden dat de BSP in de jaren 60 en 70 niet ongevoelig was voor verandering. De partij verrichtte zelf onderzoek naar modernere propagandatechnieken, aanvankelijk onder impuls van federale secretarissen. Een mooi voorbeeld uit 1958 is Gilbert Temmerman, de toenmalige federaal secretaris van de Gentse BSP. Hij introduceerde allerlei propagandistische nieuwigheden in de campagne, waarvoor hij inspiratie had opgedaan bij de Partij van de Arbeid in Nederland. Temmerman had daar gezien hoe er voor de verkiezingen een actieboek werd samengesteld, waarin alle informatie in verband met de campagne werd gebundeld: kandidaatstelling, samenstelling van het kiesfonds, praktische info over affiches enz. Hij kopieerde dit boek en stelde er zelf een gelijkaardig samen om de verkiezingscampagne van 1958 in zijn arrondissement in goede banen te leiden. Hij was bovendien de eerste die tijdens verkiezingsmeetings gebruikmaakte van hostesses en gadgets liet uitdelen. Dit was het eerste initiatief van een socialist om een campagne zo eenvormig mogelijk te maken. De federatie Gent-Eeklo was vaak pionier in het vernieuwen van propagandatechnieken. Andere federaties imiteerden deze vernieuwingen en later nam ook het nationaal bestuur, al dan niet onder invloed van publiciteitsfirma's, deze technieken over.

Bij de vraag welk effect de BSP toeschreef aan propaganda, reageerden de geïnterviewden verschillend. Volgens Sylvain Libert, toen secretaris van de Socialistische Studiedienst, had propaganda voornamelijk de functie van een acte de présence: de partij moest zich laten zien in het straatbeeld. Wanneer de verkiezingspanelen waren opgesteld, maar er nog geen affiches hingen, werd dat door de militanten als negatief ervaren: die affiches moesten er hangen van zodra de verkiezingsstrijd begon. Zelf was Libert er niet zo van overtuigd dat propaganda veel effect had. Vooral het sociaal contact met kiezers vond hij belangrijk. Ook op nationaal niveau was men zich, volgens Libert, bewust van de beperkte kracht van propaganda: propaganda diende vooral om zich te tonen in het straatbeeld. Het merendeel van de onbesliste kiezers, voor zover die er toen al waren, moest overtuigd worden met argumenten. Temmerman benadrukt echter dat de propaganda zeker niet werd beschouwd als een noodzakelijk kwaad. De verkiezingsstrijd moest gestreden worden en de militanten dienden de financiële middelen hiervoor te voorzien. Propaganda was daardoor vooral een manier om de mensen te overtuigen van de noodzaak van de verkiezingsstrijd zodat ze zeker waren dat hun geld nuttig gebruikt zou worden.

De Verenigde Staten als bakermat

Documenten in het archief van BSP-nationaal, dat zich in Amsab-ISG bevindt, wijzen op de grote interesse van het BSP-bestuur in de nieuwste trends op propagandistisch gebied. Wanneer er bijvoorbeeld ergens een artikel verscheen over nieuwigheden, briefte de nationaal secretaris de leden van het partijbureau hierover. In de jaren 60 werden de Verenigde Staten aanzien als de bakermat van de propagandistische vernieuwingen. In 1968 stuurde de BSP Jos Van Elewijck van 24 augustus tot 30 september naar de VS om er de campagne voor de presidentsverkiezingen te observeren. Het doel van die studiereis was na te gaan welke Amerikaanse technieken door de BSP konden worden aangewend en hoe ze aan de Belgische situatie konden worden aangepast.

Van Elewijck schreef zijn bevindingen neer en formuleerde aanbevelingen aan de federale secretarissen.² Hij benadrukte dat het enthousiasme van militanten goed benut moest worden. Een kandidaat diende op meetings altijd omringd te worden door een groep enthousiaste propagandisten, zodat de mensen de indruk kregen dat het goed ging. Van Elewijck gaf ook praktische tips voor het nemen van foto's: er moest bijvoorbeeld veel volk op staan en 'geen podium met vooral benen'.³ Hij raadde de militanten aan hun bureaus uit te nodigen om mee te rijden naar het stemlokaal, in de auto zou dan een laatste 'goed woord' worden gezegd. Indien een militant in de buurt van een stemlokaal woonde, kon hij aan kiezers zijn garage ter beschikking stellen en hun een drankje aanbieden. Omdat de militant zich dan in zijn privéwoning bevond, kon hij ook nog propaganda maken op de verkiezingsdag zelf. Met andere woorden, de socialistische zochten naar achterpoortjes om hun propaganda tot het allerlaatste moment te kunnen verspreiden. Van Elewijck zei ook welke technische hulpmiddelen men kon gebruiken: meer papier bijvoorbeeld, voor stickers, dassen, speelkaarten of sandwichborden. Hiervoor zou wel een beroep moeten gedaan worden op externe drukkerijen en leveranciers. In 1968 werden affiches namelijk nog vaak gedrukt in socialistische drukkerijen met een beperkte capaciteit. Van Elewijck besloot dat een campagne goed voorbereid diende te worden en dat Amerikaanse technieken en sociologisch onderzoek de BSP hierbij kon helpen.⁴

Zijn analyse bleek doortastend, zijn studie gaf een aantal aanbevelingen voor de opbouw van een bewuste mise-en-scène voor verkiezingen. Het belang van een imago werd er voor het eerst duidelijk in benadrukt. Een groot deel van de aanbevelingen van Van Elewijck zouden echter pas op het einde van de jaren 70 worden aanvaard. De partij had zelf de opdracht gegeven voor de studie maar had het toch moeilijk om ze meteen te aanvaarden of door te voeren. Het zou jaren duren eer er verandering zichtbaar werd, er waren altijd wel conservatieve krachten die vernieuwingen tegenhielden. Onder het (co)voorzitterschap van Van Miert werd komaf gemaakt met de dualiteit en de twijfel tussen traditionele en vernieuwende propagandamethoden, wat door de traditionele militanten niet in dank werd afgenomen.

De evolutie van de verkiezingspropaganda

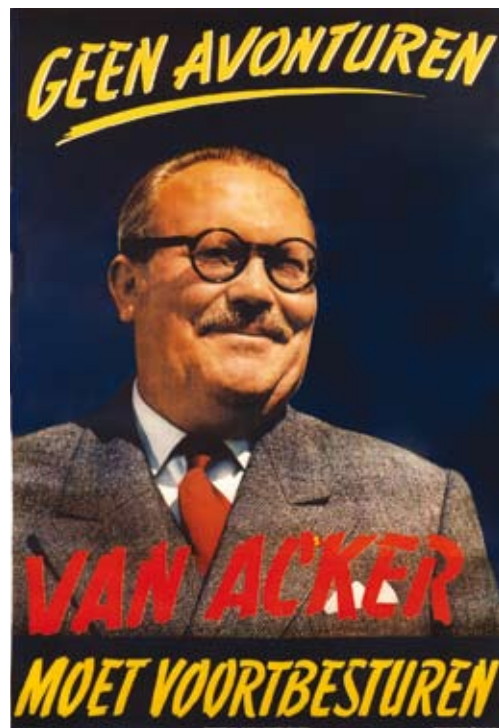
De Britse politicologe Pippa Norris bestudeerde de evolutie van verkiezingscampagnes in verschillende landen vanaf het midden van de 19e eeuw tot en met de jaren 90 van de 20e eeuw en stelde een typologie voor.⁵ Zij onderscheidt drie fasen. De eerste fase liep van het midden van de 19e eeuw tot en met de jaren 50. Typerend was een lokale en gedecentraliseerde organisatie van de campagne; propaganda werd vooral verspreid via de partijpers, tekstaffiches, radio-uitzendingen en lokale meetings. Het budget was laag, de band tussen kiezers, militanten en partij was stabiel. De campagne focuste zich vooral op de laatste drie weken voor de verkiezingen. In de tweede fase, vanaf de vroege jaren 60 tot eind jaren 80, werden campagnes steeds meer centraal georganiseerd. Gespecialiseerde adviseurs speelden een belangrijke rol in de organisatie, campagnes duurden langer en kostten meer. De propagandakanalen werden gemoderniseerd: persconferenties, fotoaffiches en ook televisie speelden een belangrijke rol. De band tussen kiezers, militanten en de partij werd minder vanzelfsprekend. In de derde fase, vanaf de jaren 90, legt Norris vooral de nadruk op de permanente campagne van politici. Ze omringen zich met media-adviseurs, schaven aan hun imago in de publieke opinie en houden rekening met opiniepeilingen. Televisie en internet verspreiden propaganda, de kosten van de campagne zijn hoog, en kiezers en militanten raken steeds verder verwijderd van de partij.⁶

Onderzoek naar de organisatie van verkiezingscampagnes bij de BSP toont een soortgelijke evolutie. Dit onderzoek brengt echter vooral de eerste en de tweede fase van Norris' typologie in beeld. In wat volgt bekijken we de evolutie van de propaganda campagne per campagne. Het initiatief lag steeds bij het nationaal secretariaat, maar het niveau van de uitwerking en het soort propaganda veranderde door de jaren heen.

1958-1961: de traditie overheerst

In de BSP waren de lokale partijafdelingen in 1958 de spil van de verkiezingscampagne. Het nationaal bestuur had geen geld om de campagne te financieren, het legde enkel de doelgroepen, de timing en de hoofdthema's vast. De federaties financierden de campagne en ontwierpen, drukten en verspreidden de affiches in hun arrondissement. Concreet hingen de organisatie en de vorm van de verkiezingspropaganda in grote mate af van de dynamiek en inventiviteit van de federaal secretaris.

In 1958 was de meeting nog het belangrijkste propagandamiddel. Plaatselijke BSP-afdelingen organiseerden de meetings, het nationaal niveau superviseerde alles, zodat sprekers niet dubbel geboekt werden. Partijkopstukken lichtten het partijprogramma toe en legden uit waarom men voor de BSP moest stemmen. Men deelde folders uit of toonde een filmpje over de wantoestanden. Militanten trokken vrijwillig de straat op om affiches te plakken, die meestal nog op de partijpersen waren gedrukt. Tekstaf-

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1958. Deze affiche is atypisch in die zin dat de tendens naar personalisering pas enkele campagnes later van start ging.

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1961. Deze affiche doet heel traditioneel aan. De zon als socialistisch symbool, net als de kraan. Onderaan zijn silhouetten van industriegebouwen te zien.

fiches waren dominant en vooral geïnspireerd op de programmapunten. Een uitzondering hierop was de fotoaffiche van Achille Van Acker, aftredend premier, die een grote rol speelde in de campagne van 1958. Het was een voorsmaakje van de tendens naar personalisering, die enkele campagnes later in andere partijen van start zou gaan.

In 1958 verloor de BSP de verkiezingen. De oorzaak hiervan werd niet in de eerste plaats in de propagandacampagne gezocht, al was de BSP er zich wel van bewust dat de professionele manier waarop de Christelijke Volkspartij (CVP) dat jaar haar campagne had aangepakt, een van de redenen van haar succes was. In januari 1959 organiseerde de BSP dan ook een congres om het gebruik van moderne propagandamiddelen in haar campagnes aan te kaarten.

In 1961 was er van die vernieuwingen slechts in beperkte mate iets te merken. Men moderniseerde het concept van meetings. Volgens waarnemers werden ze beter georganiseerd. Hugo de Ridder daarentegen beweert dat de grote meetings werden afgeschaft en vervangen door kleinkunstvoorstellingen en cabaret. Het politiek kopstuk kreeg dan vóór de opvoering de kans de aanwezigen toe te spreken.⁷ Een veelbelovende vernieuwing tijdens deze campagne was het gebruik van de televisie. In de affiches overheerste de traditie: partijpropaganda primeerde en niet de persoonlijke affiche. De tekstaffiche werd wel zeldzamer. De campagne van 1961 was ook traditioneel door haar thema. Na de rellen naar aanleiding van de Eenheidswet oefende de vakbond een zware druk uit op de BSP.⁸ Een van de belangrijkste strijdpunten van de campagne was immers het doorvoeren van economische structuurhervormingen, een zeer traditioneel socialistisch thema.

1961-1977: tussen traditie en modernisering

In de periode na de verkiezingen van 1961 en voor de verkiezingscampagne van 1977 moderniseerde de verkiezingspropaganda geleidelijk. De dualiteit die binnen de BSP op dat vlak heerste, werd in deze periode ten top gedreven. In elke verkiezingscampagne waren er nog traditionele propaganda-elementen, al werd hun aandeel kleiner. Steeds waren er kleine vernieuwingen die de campagne een moderner en een meer coherent uitzicht gaven.

De BSP hield in de verkiezingscampagne van 1965 nog altijd meetings, gebruikte pamfletten, kranten en gadgets, en sprak via een brief bepaalde categorieën van kiezers aan. Het nationaal BSP-bestuur voorzag het geld voor een gids voor militanten en sprekers, een verkiezingskrant, gepersonaliseerde brieven en gadgets. De federaties betaalden de aanplakpanelen voor affiches. Ook in 1965 werden de radio en de tele-

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1965. Een kind met een astronautenhelm op was de centrale affiche van 1965. Ze moest de toekomstgerichtheid van de BSP en haar openheid ten opzichte van modernisering verbeelden.

visie in de campagne ingeschakeld; het was de eerste keer dat televisie systematisch werd gebruikt. Elke traditionele partij kreeg een vrije tribune op televisie in de laatste drie weken voor de verkiezingen. Dit diende om haar programma aan de kijkers uit te leggen. Daarnaast presenteerde de Radio Télévision belge (RTB) het programma *Face à l'opinion*, waar de kiezers vragen konden stellen aan de kopstukken van de partij in de studio. Alle partijen kregen evenveel zendtijd.

Het opvallendst in 1965 was het grote aantal persoonlijke campagnes. Een partij werd niet enkel meer als geheel gepropageerd, het waren steeds meer de kandidaten die de partij belichaamden. De aanzet daartoe was al in 1958 gegeven door de CVP (Gaston Eyskens en Théo Lefèvre, beiden lid van de CVP) en de BSP (Achille Van Acker). In 1965 was het vooral de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV) die dit principe toepaste in de persoon van de voorzitter Omer Vanaudenhove. In datzelfde jaar voerden ook steeds meer kandidaten van andere partijen een persoonlijke campagne. Dit was verboden binnen de BSP: bij elke verkiezing moesten de kandidaten een contract ondertekenen waarin ze beloofden geen extra persoonlijke propaganda te zullen voeren.

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1968. Een pleidooi voor rust, de centrale boodschap van de campagne van 1968. De BSP alludeert hier ook op de harmonie tussen verschillende generaties.

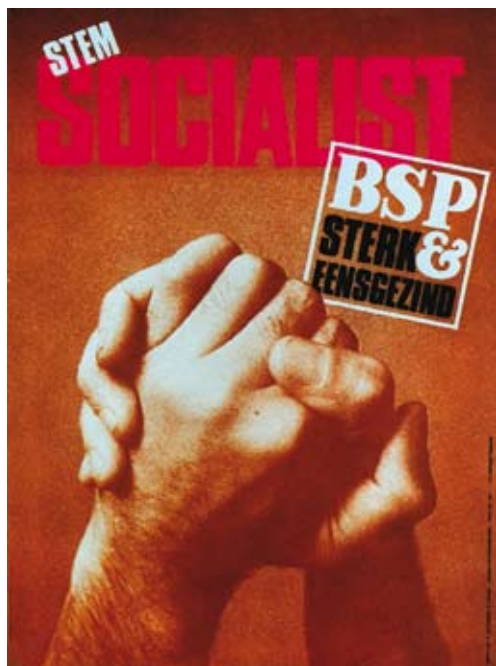
In 1968 werd de verkiezingscampagne volgens kenners professioneler aangepakt. De journalist Kris Borms beweert dat veel partijen een beroep deden op reclamedeskundigen of publiciteitsfirma's. Voor de BSP zijn daar geen bewijzen voor gevonden. Over het algemeen waren er weinig propagandistische veranderingen tijdens deze verkiezingscampagne. Meetings werden minder belangrijk en de televisie en affiches kregen een grotere rol. Getekende affiches werden zeldzamer, de foto-affiche werd nu de standaard. Opvallend was dat de verschillende partijen affiches van vorige campagnes opgebruikten. De oorzaak hiervan was dat de partijen door de plotse val van de regering in februari 1968 niet op de verkiezingen waren voorbereid. De socialistische campagne was bij toeval goed voorbereid: in het najaar van 1967 had de BSP een algemene propaganda-

campagne gehouden. Toen de regering viel, waren de BSP-affiches nog steeds in het straatbeeld te zien. Door de communautaire spanningen die hoog opliepen in 1968, profileerde de BSP zich vooral als de partij die rust zou brengen in het woelige België. De affiches en slogans moesten dat ook uitstralen. Een opvallende nadruk werd gelegd op de harmonie in het gezinsleven.

Het aantal persoonlijke campagnes nam toe. De BSP deed nog niet mee met die tendens, maar evolueerde stilaan in die richting. In 1968 schreef de federaal secretaris van Brugge, Frank Van Acker, in dit verband een brief aan de kandidaten. Daarin zei hij dat elke kandidaat "... in zijn ruime kring van relaties en vrienden de ruimste sympathie voor de BSP-lijsten van Kamer en Senaat en provincieraad moest trachten te bereiken".⁹ Van Acker vermeldde er wel bij dat elk drukwerk moest uitgaan van de partijfederatie. De propaganda werd nog steeds geacht voor de partij gevoerd te worden en niet alleen voor de kandidaat.

De personalisering van de verkiezingscampagne evolueerde niet in elke federatie even snel. In het federaal bestuur van Leuven zag men persoonlijke propaganda in 1968 nog altijd als een probleem. Het paste niet in het propaganda-idee van de BSP. In de federatie Gent-Eeklo had Piet Van Eeckhaut – toen een jong politicus, nu vooral bekend als advocaat – in 1971 een hele campagne opgezet met folders met de slogan 'Stop een leeuw in de stembus'. Daarmee probeerde hij aan te tonen dat de campagne niet alleen rond de lijsttrekker moest draaien, maar dat ook andere kandidaten zich moesten propageren om electoraal succes te behalen. Gilbert Temmerman, toenmalig lid van het federale bestuur, vertelt dat deze actie niet in goede aarde viel bij de federatietop. Van Eeckhaut moest zich verantwoorden, de Gentse partijtop interpreteerde zijn campagne immers als een aanval op de aanvoerder van de lijst. Hij werd beschouwd als iemand die zijn woord op alle denkbare vlakken had verbroken. Van Eeckhaut was eigenlijk de eerste die de ongeschreven wet – dat de lijsttrekker de lijst vertegenwoordigde en dat de andere kandidaten voor hem in het gelid moesten staan – schond. Volgens Temmerman veranderde de houding van de partij na dit voorval: ze legde er zich bij neer dat de kandidaat zich als persoon profileerde. Hij vertelde dat hij later, als federaal secretaris, uiteindelijk ook bestellingen aannam voor balpennen en andere gadgets met de naam van de kandidaat erop.¹⁰

In 1971 werd de campagne grotendeels bepaald door de vervroegde verkiezingen. Net als de andere partijen was de BSP niet voorbereid en had geen geld. In het najaar van 1970 waren er immers gemeenteraadsverkiezingen geweest. Die hadden een grote leegte in de propagandafondsen nagelaten en er was nog geen tijd geweest om ze aan te vullen. De campagne werd daarom volgens hetzelfde scenario voorbereid als in 1965 en 1968, hetgeen gevolgen had voor de gebruikte propaganda. De hoofdaffiche van de BSP toonde een foto van ineengestrengelde handen met de tekst 'BSP, sterk en eensgezind'. De slogan leek echter meer bedoeld voor de partijleden zelf dan voor de

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1971. De hoofdafliche van de campagne is nu in een heel andere stijl. De ineengestremde handen tegen een lege achtergrond komen heel militant over.

kiezers. Het was duidelijk dat het partijbureau, verantwoordelijk voor de organisatie van de propaganda, kampte met interne problemen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de campagne op de vlakte bleef. De partijleiding moest haar leden aansporen tot eensgezindheid en er werd een oproep gedaan om meningsverschillen te vermijden en eendrachtig samen te werken, zoals de slogan aangaf.

De overige affiches die de BSP dat jaar uitbracht, getuigen van weinig fantasie. Zo was er een affiche met een echtpaar in een korenveld, die sterk doet denken aan de campagne van 1968. Van de affiches die in Amsab-ISG worden bewaard, springt de grote hoeveelheid persoonlijke affiches in het oog. De affiches tonen enkel een foto van een kandidaat met een algemene slogan. Op de lokale affiches valt op dat mannen vaak werden afgebeeld met een pijp. Volgens Willy Seeuws werd dat

gedaan om de politicus dicht bij de mensen te brengen, om een gevoel van huiselijkheid te creëren: de politicus als goede huisvader. Deze bewuste voorstelling van politici was reeds een vorm van imagebuilding.

De campagne vertoonde, ondanks de interne problemen van de BSP, toch enkele vernieuwingen. De firma Skyworks bvba schreef in oktober een brief aan de dienst public relations van de partij. De firma was gespecialiseerd in lucht reclame en bood aan om op een originele manier 'lucht te geven' aan de BSP-campagne: *"De juiste combinatie van tijdstip, route, vluchtduur, frequentie en boodschap betekenen een weg naar nieuwe verkiezingssuccessen."* De partij ging effectief in op dit voorstel. Toch moet opgemerkt dat het de publiciteitsfirma was die het initiatief nam en dat de BSP waarschijnlijk zelf niet op het idee was gekomen. De partij trachtte wel op de hoogte te blijven van de nieuwste studies over propaganda. In een brief van 15 september 1971 werd onder de socialistische politici reclame gemaakt voor de studie van een groep Waalse com-

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1971. Breyne als goede huisvader. Terwijl de hoofdafliche een militant links beeld tracht te propageren, is op deze lokale affiche de burgerlijke kant van de BSP te zien.

STEM B.S.P. - STEM GUST BREYNE!

municatiespecialisten: *Comment réussir une campagne électorale*. Ze beschreef de procedure en de opeenvolgende stappen die de politicus moest zetten om bij de kiezer een 'doelmatig effect' te hebben. Het was, volgens de briefschrijver, een *"politieke leidraad voor iedere politicus die op de hoogte wil blijven, vooral als hij zo volledig mogelijk gebruik wenst te maken van alle moderne publicitaire en promotionele technieken"*. De vage profilering tijdens de campagne van 1971 stond in schril contrast met deze interesse in vernieuwingen.

In 1974 werden de verkiezingen uitgeschreven naar aanleiding van de IBRAMCO- en RTT- corruptieschandalen, waarbij de BSP betrokken was. Het eerste schandaal kwam aan het licht na bekendmaking van de oprichting van de Iraans-Belgische petroleumraffinaderij IBRAMCO.¹¹ De socialisten wilden een staatsraffinaderij bouwen en hadden daarvoor contacten gelegd met de National Iranian Oil Company (NOIC) zonder hun regeringspartners daarover in te lichten. Bovendien was uitgelekt dat de socialistische minister van Economische Zaken, Henri Simonet, had verklaard dat België tot verregaande financiële en materiële opofferingen bereid was om het project te steunen. Terwijl de verontwaardiging rond het IBRAMCO-project nog aan het wegebben was, brak al een ander schandaal uit. Een hoge ambtenaar die geschorst was geworden, beschuldigde de Regie van Telegrafie en Telefonie (RTT) van corruptie. De socialistische staatssecretaris Abel Dubois en minister Edward Anseele jr. moesten als hoofdverdachten ontslag nemen.¹²

In beide schandalen waren de socialisten betrokken. Het is daarom verwonderlijk dat de partij in haar analyses concludeerde dat het electorale klimaat de BSP goedgezind leek. De BSP had voor deze campagne echter niet de financiële middelen om nieuwe – en

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1974.
De tekstaffiche was even terug, evenals het traditionele taalgebruik.

duurdere – propagandatechnieken te gebruiken. De gestage vooruitgang en de vernieuwing van de propagandatechnieken vielen daardoor in 1974 wat stil. Wat opviel in deze verkiezingscampagne waren dus niet de vernieuwde methoden, maar, net als in 1971, het vage profiel en het krasse woordgebruik. De tekstaffiche werd terug bovengehaald. De affiche met de tekst 'met de socialisten tegen de kapitalistische monopolies' was kenmerkend hiervoor. De affiche sloeg evenwel niet aan: in vergelijking met die van de andere partijen bevatte ze te veel tekst en moeilijke woorden.

Wat in 1974 wel een vernieuwing was in de campagne van de socialisten, was het massale gebruik van het gestileerde logo, met name de roos in de vuist. Het was afkomstig van de Franse socialisten en de BSP had het als symbool gepromoot. De roos was reeds in beperkte mate in de campagne van 1968 gebruikt, maar speelde vooral in deze van 1974 een belangrijke rol. Ze verscheen op persoonlijke affiches en stond ook op zichzelf over de hele affiche.

Wat opvalt bij analyse van de campagnes van 1961, 1965, 1968 en 1971 is de gelijkenis tussen de algemene slogans waarmee men naar de verkiezingen trok. In 1961 luidde die slogan 'Nieuwe tijden, Nieuwe politiek' met als ondertitel 'stoutmoedige politiek'. In 1965 werd dit 'Nieuwe tijden, Nieuwe oplossingen'. In 1968 greep de BSP naar dezelfde slogan. De federatie Leuven opperde bovendien dat het verkiezingsprogramma van 1965 nog steeds actueel was en dus niet veranderd moest worden. Het enige wat moest gebeuren, was het programma wat populariseren. In 1971 was de titel van de campagne 'stoutmoedig genoeg voor onze tijd', een variatie op de ondertitel 'stoutmoedige politiek' van de campagne van 1961. In tien jaar tijd was voor vier opeenvolgende verkiezingscampagnes teruggegrepen naar een oude slogan. Dit toont op zijn minst dat de BSP niet veel inspiratie had en te veel vertrouwde op de 'gouden slogans' die reeds eerder affiches sierden, zonder dat ze evenwel hun effectiviteit hadden bewezen.¹³

Het gevolg hiervan was een zwakke profilering. Over het algemeen kan wel gesteld worden dat ideologische vervlakking iets is dat we terugvinden bij elke traditionele partij in de jaren 60 en 70. Het werd steeds moeilijker om het programma van de verschillende partijen van elkaar te onderscheiden. Alle grepen terug naar dezelfde thema's en programmapunten. Zelfs al leek een campagne, zoals die van 1974, op het eerste gezicht doctrinair door het woordgebruik, dan nog bleken het holle slogans te zijn. De vervlakking leek in de BSP verder doorgedrongen te zijn dan in de andere partijen en dit uitte zich in een futloze en weinig originele propaganda.

1977-1978: zelfstandigheid zorgt voor modernisering

Na een stagnatie in de modernisering van verkiezingscampagnes in 1974, werden vanaf de verkiezingen van 1977 met hernieuwde inspiratie modernisering doorgevoerd. Bij de traditionele partijen was de samenwerking met publiciteitsfirma's vanaf dan algemeen.¹⁴ In de nationale BSP-archieven zijn daar geen duidelijke aanwijzingen voor te vinden. Wel blijkt dat de socialistische partij voornamelijk traditionele propagandamiddelen gebruikte, zoals gepersonaliseerde brieven, verkiezingsdrukwerk of propagandafolders en affiches.

Toch zegt Willy Seeuws, toenmalig lid van het partijbureau, dat in 1977 inderdaad met een firma werd samengewerkt. Hij meent dat de eerste verkiezingscampagne met een professionele firma plaatsvond toen Karel Van Miert nog covoorzitter was. De enige nationale campagne die in deze constellatie gevoerd werd, was die van 1977. Volgens Seeuws was 1977 ook de eerste campagne met zoveel affiches. De socialistische drukkerijen die gewoontegetrouw het drukwerk verzorgden, konden deze hoeveelheid niet verwerken. Ook de grootte van de affiches ging hun capaciteit te boven, men moest dus grotere drukkerijen inschakelen. Het nationaal partijbestuur financierde alleen de hoofdaffiches met slogans, de fotoaffiches van de kandidaten werden door

Affiche voor de wetgevende verkiezingen van 1978.
Van Miert was het boegbeeld van de campagne van 1978.

de federatie betaald. De firma leverde alle affiches in het partijgebouw aan de Keizerslaan, vanwaaruit ze over de federaties werden verdeeld. Uit de verklaringen van Seeuws valt niet op te maken of de firma ook advies gaf over de thema's en de lay-out. In de bronnen zijn daar geen indicaties van gevonden. Een taakverdeling die voor de campagne van 1977 werd teruggevonden, wijst er zelfs op dat de leden van het partijbureau zelf verantwoordelijk waren voor het inhoudelijke aspect van de campagne. Het lijkt erop dat de campagne van 1977 de eerste was waarvoor de BSP op nationaal niveau een firma engageerde om de logistieke kant ervan te verzorgen, terwijl ze de inhoud nog zelf op zich nam.

De samenwerking met een professionele firma werd in 1978 uitgebreid. De plotse splitsing van de unitaire partij, amper anderhalve maand voor de verkiezingen, deed de BSP de hulp inroepen van een publiciteitsfirma. De samenwerking ging veel verder dan de logistieke ondersteuning van 1977. De firma Columbia Advertising werd ingehuurd om de partij door te lichten en haar positionering te bepalen. De analyse van Columbia Advertising was scherp: de BSP had geen eigenheid meer en werd door de publieke opinie gezien als een conservatieve en centrumlinkse partij. Velen linkten de BSP aan blind militantisme en een onbewust kiezerskorps.¹⁵ De firma stelde een nieuw imago voor: de partij zou zich voorstellen als een radicale, open, humane en dynamische werknemerspartij. Het aspect 'durf' moest een belangrijke rol spelen in dit nieuwe imago. De verkiezingscampagne van 1978, die meteen dit beeld van de nieuwe Nederlandstalige partij moest consolideren, moest benadrukken dat de BSP durfde te beslissen en ingaan tegen beslissingen waar ze het niet mee eens was. De publiciteitsfirma raadde de partij ook aan een boegbeeld te zoeken. Politici werden getoetst aan de verschillende aspecten van het gewenste imago. De persoon die het beste voldeed aan de eisen was Karel Van Miert. Door zijn krachtadig optreden als covoorzitter in de woelige periode van de splitsing, had hij bij de kiezer de naam gekregen open en eerlijk te zijn en met de nodige portie durf de vernieuwing van de partij na te streven. Van Miert werd dus het boegbeeld van de campagne, ondanks het feit dat hij zich niet verkiesbaar stelde. De BSP moest bovendien haar kiezers benaderen als individu en zich richten op hun emotionele en materiële noden en niet focussen op het groepsgevoel van de arbeiders, zoals ze vroeger had gedaan. Columbia Advertising benadrukte ook de eenvormigheid van de lokale en de nationale verkiezingscampagne. Dit besef was reeds eerder doorgedrongen tot de partij, maar nooit consequent doorgevoerd. Het nieuwe logo werd gevormd door de roos en de leeuw, symbolen die reeds in de vorige campagnes waren gebruikt.

Conclusie: De harmonisering van de verkiezingscampagne

Het opzet van dit artikel was aantonen dat de verkiezingspropaganda van de BSP tussen 1958 en 1978, in amper twintig jaar tijd, aanzienlijke veranderingen onderging.

De evolutie van deze propaganda is op verschillende vlakken te merken, het kader van dit artikel is echter te beperkt om alle aspecten van de evolutie aan bod te laten komen. We focusten voornamelijk op het propagandamateriaal en de evolutie in verkiezingsaffiches.

Tussen 1958 en 1978 werden initiatieven genomen om de campagnes te moderniseren. De evolutie in die periode kan ingedeeld worden in drie fasen. De eerste fase bevat de campagnes van 1958 en 1961: ze zijn traditioneel opgezet alhoewel er al moderniserings zichtbaar zijn, vooral dan op lokaal niveau zoals in het arrondissement Gent-Eeklo. De tweede fase, die de verkiezingscampagnes van 1965, 1968, 1971 en 1974 omvat, wordt vooral gekenmerkt door een grote dualiteit ten opzichte van de propaganda en de propagandamethoden. In elke verkiezingscampagne waren er vernieuwingen die dan in de volgende campagne een belangrijke plaats innamen. Een voorbeeld hiervan is de groeiende rol van televisie en de personalisering van affiches. Die gestage modernisering valt in 1974 even stil om dan in 1977 met hernieuwde energie door te gaan. Tot de derde fase van modernisering rekenen we de campagnes van 1977 en 1978. Deze van 1977 was vooral progressief door de samenwerking tussen de BSP en een firma die de campagne logistiek ondersteunde. In 1978 werkte de BSP door de crisissituatie, die met de splitsing van de partij gepaard ging, noodgedwongen samen met een publiciteitsfirma. Deze boog zich over verschillende aspecten van de verkiezingscampagne: de positionering van de partij, de slogans, het boegbeeld en de affiches.

Die modernisering ging gepaard met een uniformisering van de verkiezingspropaganda, waardoor de partij zichtbaar evolueerde naar een eigen huisstijl die het duidelijkst tot uiting kwam in het logo. De roos in de vuist verscheen in België al in 1968, maar pas in de verkiezingscampagne van 1974 werd ze systematisch op affiches gebruikt.

De uniformisering kan ook afgelezen worden van de richtlijnen die het nationale partijbestuur verspreidde. In 1958 gaf het enkel richtlijnen over het thema van de verkiezingen, de overige aspecten van de campagne werden door de federaties verzorgd. Geleidelijk kwamen er meer lokale initiatieven om de verkiezingen in goede banen te leiden. Lokale vernieuwende initiatieven die efficiënt bleken, werden na verloop van tijd – soms pas na jaren – overgenomen door het nationaal bestuur, dat er zeer uiteenlopende meningen over propaganda op nahield.

De BSP was in die jaren verdeeld in een progressieve en een conservatieve, doctrinaire vleugel. De meest doctrinaire socialistische weigerden extern advies over propaganda bij professionelen in te winnen. Tegelijkertijd kwamen ze op met een holle campagne waarin de traditionele socialistische waarden nauwelijks naar voor kwamen. De campagnes van 1958 en 1961 stonden nog het dichtst bij de socialistische ideologie. De overige campagnes verkondigden een vage boodschap waarin de socialistische eigenheid nauwelijks tot uiting kwam. In 1968 en 1974 probeerde de BSP wel ideologische termen als 'antikapitalisme' in haar campagne te verwerken, maar dit sloeg bij het electoraat niet bijzonder aan. Bij deze beide verkiezingen leed de partij verlies.

Het valt op dat vanaf 1965 alle campagnes steunden op algemene thema's. Ofwel had men kritiek op het beleid, ofwel koos men voor een vage vrijblijvende slogan waar weinig kritiek op te geven was, zoals 'Nieuwe tijden, Nieuwe oplossingen'. Deze slogan is ook het voorbeeld bij uitstek om de passiviteit van de socialisten aan te tonen. Hij werd zowel in 1968 als in 1965 gebruikt en was afgeleid van de slogan 'Nieuwe tijden, Nieuwe politiek', die de socialisten in 1961 gebruikten. De slogan had in 1961 gewerkt en de partij ging ervan uit dat dit in de volgende verkiezingen ook wel zou lukken. Het gebrek aan inspiratie had negatieve gevolgen over heel de lijn.

Vooruitstrevende socialisten pleitten er vanaf eind jaren 60 voor om onderzoek te voeren naar modernere technieken om het socialistische ideeëngoed te verspreiden. Ondanks pogingen in die richting slaagde de BSP er tussen 1958 en 1978 niet in sterke campagnes op te zetten en de partij een duidelijk profiel te geven.

De organisatie van de propaganda tussen 1958 en 1978 kan dus het best getypeerd worden als statisch en conservatief, als een manifestatie van 'de wet van de remmende voorsprong'. De BSP had tijdens de eerste helft van de 20e eeuw sterk gefocust op propaganda en een vooruitstrevend beleid gevoerd. Door de veranderingen in de maatschappij sinds de jaren 50, was het echter aangewezen de propaganda te vernieuwen. De BSP stond hier wantrouwend tegenover want de moderne technieken leken door hun commerciële en weinig ideologische karakter schade te berokkenen aan de socialistische partij. Toch valt op dat ook zonder die moderne technieken de propaganda maar zeer matig ideologisch was. De oude garde wilde 'de eigenheid' van de BSP beschermen, maar vergat daarbij dat de partij zich aan de maatschappelijke veranderingen moest aanpassen. De geïnterviewden, die allen ongeveer van de jaren 50 tot de jaren 80 voor de partij actief waren, beschouwen deze propagandistische achterstand als een teken van eigenheid en trouw aan het wezen van de socialistische partij. In 1974 kwamen de meeste politici van de oude garde niet meer op en het is opmerkelijk hoe veranderingen vanaf dan sneller doorgang vonden. Karel Van Miert, die in 1976 adjunct-nationaal secretaris van de BSP werd, trachtte de achterstand krachtig en op korte termijn weg te werken. Toch is de eindbalans van de propaganda bij de BSP niet overwegend negatief en conservatief. Van 1958 tot 1978 zijn er voortdurend tekenen van vernieuwing en is er een groeiende interesse voor moderne technieken. Waarnemers gingen naar de Verenigde Staten, er werden studies gemaakt over verbeteringsmogelijkheden en de propagandamiddelen van de tegenstanders werden in het oog gehouden. De federatie Gent-Eeklo was pionier op het vlak van propagandistische vernieuwing en zowel andere federaties als het nationaal niveau gingen daar te rade. Toch was in de verkiezingscampagnes weinig van deze goede voornemens en interesses te merken. Dit is nog maar eens een bewijs dat de BSP in de organisatie van haar propaganda tussen 1958 en 1978 weinig dynamiek aan de dag legde.

Dit artikel is gebaseerd op mijn licentiaatsverhandeling: J. VANDENBERGHE, *Tijd van ideologische vervlakking: de Belgische Socialistische Partij en de modernisering van propaganda (1958-1978)*, K.U.Leuven, 2005, 317 p.

- (1) P. VAN DEN BOSCH, *Opbouwers zijn wel! Een studie van het propagandabeleid van de Belgische politieke partijen in het interbellum, met de BWP als referentiepunt*, K.U.Leuven, licentiaatsverhandeling, 2005, 251 p.
- (2) Amsab-ISG, Archief BSP, nr. 75, *Overzicht van de propagandatechnieken, tijdens de presidentsverkiezingen van 1968 aangewend*, 8/1.
- (3) Amsab-ISG, Archief BSP, *Overzicht van de propagandatechnieken*[...].
- (4) Amsab-ISG, Archief BSP, *Overzicht van de propagandatechnieken*, [...].
- (5) P. NORRIS, Campaign Communication. In: L. LEDUC, R. NIEMI, P. NORRIS (eds.), *Comparing Democracies 2: Elections and Voting in Global Perspective*, London: Sage 2001, p. 127-147.
- (6) P. NORRIS, Campaign Communication [...], p. 133-141.
- (7) Hugo de Ridder bestudeerde de verkiezingscampagnes van 1946 tot 1995 in zijn werk *50 jaar stemmenmakerij. 17 verkiezingscampagnes (1946-1995)*, Gent, 1999.
- (8) De Eenheidswet was een ambitieus saneringsplan van de regering-Eyskens, die sociale vooruitgang, economische expansie en financieel herstel beoogde. Het betekende een zware financiële druk door bezuinigingsmaatregelen op overheidsuitgaven. Zie: L. HUYSE, *De gewapende vrede: Politiek in België na 1945*, Leuven: Kritak 1987, 122 p.
- (9) Amsab-ISG, Archief BSP-federatie Brugge, nr 2, 4/14.
- (10) Interview met G. Temmerman door Julie Vandenberghe, 3 februari 2005; telefonisch gesprek met P. Van Eeckhaut door Julie Vandenberghe, 24 mei 2005.
- (11) IBRAMCO, Iranian and Belgian Refining and Marketing Company. De oprichting van een Iraans-Belgische petroleumraffinaderij. In: T. LUYKX & M. PLATEL, *Politieke Geschiedenis van België*, Mechelen: Kluwer, 1986, p. 641-642, p. 650-651.
- (12) RTT-schandaal: Anseele jr. en Dubois hadden aan bepaalde ondernemingen dik betaalde contracten kunnen doorspelen. Dubois stapte in juni 1973 meteen op, Anseele volgde zijn voorbeeld enkele maanden later op 23 oktober 1973.
- (13) In 1965 en 1968 verloor de BSP de verkiezingen, in 1971 bleven de resultaten van de partij status-quo.
- (14) H. DE RIDDER, *50 jaar stemmenmakerij* [...], p. 86.
- (15) Amsab-ISG, Archief BSP-federatie Brugge, , nota van Columbia Advertising, 5/22a.

OPGEMERKT

Sarah Eloy,
Huis van Alijn

Het dagelijks leven in bewegend beeld

Op zoek naar bewegend beeld

In 2004 startte het Gentse Huis van Alijn het project *Op zoek naar bewegend beeld*. Het was vooraf moeilijk in te schatten wat de respons zou zijn op de oproep om persoonlijke filmrolletjes naar het museum te brengen. De familiefilms – in de betekenis van films over, voor en door het gezin – werden in intieme kring gemaakt en sommige films werden nooit eerder aan de buitenwereld vertoond.

Het project kreeg de afgelopen drie jaar echter veel weerklank. Uit meer dan drieduizend filmspoeltjes die aan het museum werden toevertrouwd, selecteerden we zo'n 200 uren film. De meerderheid van de films waren vastgelegd op 8mm of super 8, maar ook 9,5mm en de duurdere 16mm film kwamen regelmatig terug. De geselecteerde films werden gedigitaliseerd. De oorspronkelijke spoel(en) en een kopie op dvd keerden terug naar de eigenaars. In het museum worden de films bewaard op digitale dragers.

Het belang van bewegende beelden en de meerwaarde die ze bieden voor de studie van de cultuur van het dagelijks leven is lange tijd onderschat gebleven. De laatste jaren tekent zich echter een kentering af. De interesse voor amateurfilm, en familiefilmpjes in het bijzonder, wordt alsmaar groter. Het Huis van Alijn ziet in het project *Op zoek naar bewegend beeld* dan ook dé manier om de bestaande collectie van het museum op een aanvullende manier te ontsluiten. Bovendien maakt het project de brug met de naoorlogse periode. Tot voor kort werd in het museum het verhaal verteld van het dagelijks leven in de eerste helft van de 20e eeuw. Vandaag breiden we het museumverhaal uit: voor het eerst wordt de bezoeker geconfronteerd met de periode 1940-1970.

In de zomer van 2006 opende de tentoonstelling *Het dagelijks leven in bewegend beeld*. Een jaar lang konden de bezoekers dorpsactiviteiten en voornamelijk huiselijke taferelen zien van de jaren 40 tot het einde van de jaren 70. Het 'familiegeluk' stond centraal: moeder en kind bij de geboorte, de eerste verjaardagstaart, communies en trouwfeesten,

Affiche van de tentoonstelling *Gent in bewegend beeld* (collectie Huis van Alijn)

de komst van Sinterklaas en het rapen van paaseieren. Van sommige families hebben we een uitgebreide collectie films gedigitaliseerd. Men ziet kinderen geboren worden en hen dertig jaar later zelf de geboorte van hun kroost in beeld brengen. Het doopkleedje is vaak hetzelfde, maar de manier waarop de vader omgaat met het kind en de kersverse moeder maakt het generatieverschil duidelijk. Naast het opgroeien van de kinderen in een gezin zie je op de achtergrond ook België veranderen.

Net zoals foto's zijn films gelaagde informatiedragers. Naast de hiervoor aangehaalde, zichtbare laag, bieden de films een inzicht in de tijdgeest, tradities en gebruiken. De bezoeker van de expo kon ook zien hoe het vader- en moederschap werd ingevuld, wat het belang was van het dorpsgebeuren of welke plaats religie had binnen het gezin. Familiefilmpjes of amateurbeelden bevatten zowel (cultuur)historisch als filmisch een schat aan informatie. Hun belang als historische bron werd bestudeerd door Susan Aasman in haar recente publicatie *Ritueel van huiselijk geluk: een cultuur-historische verkenning van de familiefilm*.¹ Deze Nederlandse studie is een belangrijke bron voor de verdere ontsluiting van de familiefilmpjes binnen de context van het museum. Het dagelijks leven, zowel de (religieuze) overgangsrituelen als de vrije tijd en arbeid zijn centrale thema's waarrond de werking van het Huis van Alijn is opgebouwd.

Filmmaker? Buurtfeest? Vertoning? En waarom?

De films worden niet vrijblijvend verzameld of zonder voorbereidend onderzoek getoond in het museum. Sinds 2006 is aan het project een luik mondelinge geschiedenis gekoppeld. Samen met de filmmaker, familieleden of andere contactpersonen worden de films bekeken, waarbij verschillende gegevens worden verzameld. De interviews worden uitgeschreven aan de hand van filmstills, foto's van de verschillende gebeurtenissen en personen. Er wordt gevraagd naar concrete informatie over de film. Voor verder onderzoek is het belangrijk om te weten wie de maker is van de beelden, wanneer precies de fragmenten werden opgenomen, waar in Vlaanderen of in het buitenland werd gefilmd, en voor welke gelegenheid de camera werd bovengehaald.

Andere vragen informeren naar de achtergrond, de tradities en gebruiken die gepaard gingen met het filmen. De camera werd heel vaak aangekocht bij de geboorte of het opgroeien van het eerste kind. Deze aankoop was niet goedkoop en voor veel gezinnen moesten er op dat moment keuzes gemaakt worden. De echtgenote van een filmmaker zei daarover: *"De camera werd gekocht na de geboorte van onze eerste zoon [1945, noot van de auteur]. Maar ik zal eens iets zeggen: ik moest eigenlijk een koets kopen, maar mijn man zei dat hij een camera wou, dus ik moest Johan dragen! Hij kreeg zijn camera en ik had geen koets. We hadden geen geld voor de twee!"*²

Uit vragen die het profiel van de filmmaker moeten verduidelijken, blijkt dat slechts enkelen deel uitmaakten van een amateurfilmclub en daar het filmen (verder) leerden.

De meesten hadden thuis een hobbykamertje of experimenteerden op de eettafel met het maken van titelschermen en het monteren van hun filmpjes. In deze tekst wordt meestal gesproken over filmmakers en niet over filmmaaksters. Vrouwelijke familieci-neasten waren eerder een uitzondering. Filmen was voorbehouden aan de man des huizes, zeker tot in de jaren 70. Vroegere advertentiebladen laten echter regelmatig een vrouw zien die de camera hanteert. Vermoedelijk wou men zo aantonen dat wanneer zelfs vrouwen een dergelijk apparaat konden gebruiken, het toch niet moeilijk kon zijn.³ In werkelijkheid filmde de moeder slechts als vader zelf expliciet in beeld wou komen met de pasgeborene, op Vaderdag of een andere bijzondere gelegenheid. Soms mocht zij de camera amper aanraken: *"Ook als vader zelf te zien is op de films, hanteerde hij de camera. Die plaatste hij dan op een statief of iets dergelijks. Mijn moeder heeft nooit gefilmd: dit mocht niet van vader en bovendien kon ze niet goed overweg met de camera."*⁴

Naar het projecteren van de filmbeelden wordt eveneens gevraagd. De meeste vertoningen gebeurden binnen de huiselijke kring en veel kinderen van filmmakers konden zich deze momenten nog goed voor de geest halen. Voornamelijk de uitvoerigheid van het klaarzetten van het materiaal, het doorbranden van de film als hij haperde of het stukspringen van de lamp komen telkens terug in de gesprekken. Een van de personen die scherpe herinneringen heeft aan deze 'vertoningen', vertelde: *"Het vertonen, dat was een heel evenement. De projector, het scherm uithalen, alles klaarzetten... Ik herinner me zelfs nog steeds de geur van dat scherm [...]"*⁵

Net zoals dit bij het bekijken van dia's het geval was, werd de filmprojector voornamelijk tijdens de winterse zondagen van de zolder gehaald. Sommige filmmakers die op (semi)professionele basis bezig waren met film lieten hun opnames ook projecteren in het lokale parochiehuis of de filmclub. Een voorbeeld hiervan komt van een filmmaker uit Waarschoot. Deze man maakte in de jaren 50 zelfs avondvullende programma's, met een voorfilm, zelfgemaakte hoofdfilm en 'actualiteiten uit Waarschoot'. Zijn zoon en dochters vertelden enthousiast: *"Mama zat dan aan de kassa, en wij scheurden de kaartjes. En de zalen zaten vol, hoor! [...] Ons vader deed alles zelf: opname, montage, geluidsopname met de bandopnemer, synchronisatie en de vertoning. Uren werk stak hij daarin, en wij moesten soms helpen met de belichting of de tussentitels."*⁶

Op de vraag naar het waarom van het filmen wordt meestal verbaasd gereageerd, zowel door de filmmakers zelf als door hun kinderen of echtgenote. De antwoorden liggen in de lijn van: *"Toch omwille van de herinnering?"*, *"Waarschijnlijk om later te bekijken met de familie"*... De boeken van Dick Boer, een schrijver van bekende handboeken voor amateurfilmers, begonnen dan ook met de zin: *"Filmen is de liefhebberij voor mensen die leuke dingen beleven en die vast willen houden voor nu en later."*⁷ De beelden van de geboorte, de eerste stappen of het vieren van Kerstmis met het gezin waren bedoeld om het familiegeheugen op te bouwen.

Onrechtstreeks krijgen we bij het analyseren van de beelden en de interviews ook informatie over andere facetten van het dagelijks leven. We zien bijvoorbeeld hoe de

Filmstills over de Bevrijding van Gent, 1944 (collectie Huis van Alijn)

vrije tijd werd ingevuld in de jaren 40. Ook uitingen van genegenheid tussen man en vrouw zien we evolueren.

Elke beeldvorming van het verleden, letterlijk en figuurlijk, is niettemin fragmentarisch. Dat is ook hier het geval. Ten eerste had niet iedereen de middelen om zich een camera, filmspoelen en een projector aan te schaffen. Een bepaalde groep mensen komt dus zelden in beeld, of heeft geen verslag gemaakt van het eigen huiselijk leven. Niet alle films bereikten het museum: sommige waren te persoonlijk of te emotioneel geladen, andere gingen verloren tijdens een verhuis of gingen kapot op zolder. Het museum maakte ook zelf een selectie, op basis van de tijdsperiode, de kwaliteit van de beelden en de inhoud van de film. Het uitgangspunt was dat de beelden moesten aansluiten bij de inhoudelijke lijnen van het museum.

Ten slotte werden niet alle facetten van het dagelijks leven op film vastgelegd. Tegenslagen of verdriet, de dood en begrafenissen komen zelden terug. De dagelijkse arbeid en de werkvloer zijn eveneens weinig voorkomende onderwerpen, tenzij in opdracht van of gefilmd door een werkgever. Vooral gebeurtenissen die achteraf een goed gevoel opriepen en het 'familiegeluk' zichtbaar maakten voor het nageslacht waren het waard om op pellicule vastgelegd te worden.

De afwezigheid van bepaalde groepen uit de samenleving, van concrete thema's en mijlpalen in een mensenleven is op zich veelzeggend. Het geeft ons een idee van wat mensen belangrijk vonden om op dat moment vast te leggen en te verankeren in het familiegeheugen. Het toont ons hoe men wou herinnerd worden, waar men waarde aan hechtte en hoe dit veranderde tussen 1930 en vandaag.

Van V-dag in Gent tot de nieuwe Veldstraat

Indien nodig worden de filmfragmenten historisch geduid en verder gedocumenteerd. De informatie die wordt verzameld tijdens de interviews en het bijhorend historisch kader vormden de basis voor de huidige expo *Gent in bewegend beeld*. Het documentatiemateriaal werd gebruikt om deze tentoonstelling vorm te geven en de filmgids samen te stellen. Naast tientallen beeldfragmenten die de stad in 'één-minuutshots' weergeven, werden vijftien hoofdfilms geselecteerd. De oudste beelden laten de Vrijdagmarkt rond 1937 zien, de meest recente film brengt de heraanleg van de Veldstraat als winkelwandelstraat in beeld. Voor de selectie waren wij uiteraard afhankelijk van de beeldfragmenten die de filmende Gentenaar of toerist had binnengebracht. Hoe graag we de bezoeker ook beelden wilden tonen van het leven in de Gentse beluiken of op de universiteit, we konden enkel grasduinen in de films die ons werden toevertrouwd.

De twee – historisch gezien – opmerkelijkste films tonen de Bevrijding van Gent in september 1944 en de bezetting van het Gravensteen door studenten in 1949. De bevrijdingsfilm werd uitzonderlijk gemaakt door een vrouw. Vanuit haar woning aan de Kortrijksesteenweg filmde ze de vlucht van de Duitsers en de intrede van de Britse troepen. Tijdens haar fietstocht naar het centrum van Gent bracht ze de vernielingen aan het vroegere vliegveld van Sint-Denijs-Westrem, Duitse opschriften en een euforische bevolking in beeld. De toeschouwer ziet eveneens de minder fraaie kanten van de Bevrijding: mensen die afgevoerd werden als verrader, gemarkeerde gevels van collaborateurs en plundersaars van gebombardeerde huizen. Naast het 'grote' verhaal van de oorlog en de Bevrijding, kwamen we ook dagdagelijkse gebeurtenissen te

Filmstills over
1. De Vrijdagmarkt in de jaren 30
2. De belegering van het Gravensteen in 1949
3. De heraanleg van de Veldstraat in 1984
(collectie Huis van Alijn)

weten. Tijdens het interview met de nicht en het toenmalig buurmeisje van de filmmaakster kwam naar boven dat de meisjes hun poëzieboek lieten tekenen door de geallieerde soldaten. Dat zij stukjes stof uit de uniformen knipten om op hun eigen rokken te naaien en er daarna mee pronkten op school. Dat Britse officieren in ruil voor het gebruik van het bad hun stuk zeep lieten liggen, waar de hele familie na al die tijd dankbaar gebruik van maakte.

Zijstraten van de geschiedenis

Tijdens de interviews vragen de filmmakers of familieleden zich vaak verbaasd af waarom wij zo geïnteresseerd zijn in hun familiebeelden, dus verwijzen ze weleens naar belangrijke publieke figuren die kort te zien zijn in hun films. Ze gaan er dan vanuit dat *“dat fragment voor ons waarschijnlijk het meest interessant is”*.

Toch is dat niet het geval. Vanuit museaal oogpunt zijn we ons bewust van de waarde van de – ogenschijnlijk waardeloze – beelden van een man die enkel zijn gezin, zijn familiegebruik in beeld brengt. Deze fragmenten, en niet zozeer de beelden van koningin Beatrix op Expo '58, zijn voor ons van belang om het dagelijks leven in de naoorlogse periode beter te vatten en te kunnen duiden. Via publieksmomenten kunnen de films vandaag en in de toekomst gedeeld worden met anderen. Op die manier kan het museum bouwen aan een werkplek van het geheugen.

De mogelijke pistes die gevolgd kunnen worden met de geselecteerde beeldfragmenten zijn eindeloos. Zoals we reeds aangaven, bevatten deze familiebeelden zowel (cultuur)historisch als filmisch een schat aan informatie. Susan Aasman omschrijft

het als volgt: *“Meer dan alleen aanzetten tot nostalgie, kan amateurfilm ook aanleiding geven tot een andere vorm van geschiedschrijving. Het is een kwestie van het erkennen van de waarde van dit materiaal. Het gunt ons een blik op de ‘zijstraten van de geschiedenis’.”*⁸ De door ons verzamelde filmbeelden en de daarbij horende contextgegevens geven aanvullende informatie bij literatuur over het dagelijks leven in de 20e eeuw. Familiefilms vereisen dan wel een andere manier van ‘lezen’, van interpreteren, ze geven ons ook de kans om het verleden in een ander daglicht te zien.

- (1) S. AASMAN, *Ritueel van huiselijk geluk: een cultuurhistorische verkenning van de familiefilm*, Amsterdam: Het Spinhuis, 2004, 243 p.
- (2) Huis van Alijn, interview met Germaine De Corte en Henk De Budt, Gent, 31/08/2006.
- (3) S. AASMAN, *Ritueel van huiselijk geluk [...]*, p. 30.
- (4) Huis van Alijn, interview met Roland Janssens, Gent, 30/11/2006.

- (5) Huis van Alijn, interview met Danielle Degroote, Gent, 21/08/2007.
- (6) Huis van Alijn, interview met Christa, Lieva en Marc Bonamie, Gent, 23/05/2006.
- (7) D. BOER, *Het smalfilmboek*, Amsterdam: Elsevier, 1978, 168 p.; D. BOER, *Het nieuwe smalfilmboek*, Haarlem: Focus s.d., 223 p.
- (8) S. AASMAN, *Ritueel van huiselijk geluk [...]*, p. 4.

Gent in bewegend beeld
Tot 27 januari 2008 in het Huis van Alijn, Kraanlei 65, 9000 Gent
Meer info op www.huisvanalijn.be

De literatuur als stedelijk cultureel erfgoed

Het thema 'stadsliteratuur' staat al decennia in de belangstelling. De *Moderne encyclopedie der wereldliteratuur* (1963 - 1977) bevat uitvoerige historische overzichten gewijd aan de literatuur in en over steden als Amsterdam, Antwerpen, Brussel en Gent. In 1998 werd een samenwerkingsprogramma van de Vlaamse universiteiten van Antwerpen, Gent en Leuven in het leven geroepen dat de (ook literaire) laatmiddeleeuwse stadscultuur in de Nederlanden zou onderzoeken met onder meer Brugge en Antwerpen als focuspunten. Op 25 mei 2005 wijdden het tijdschrift *Spiegel der Letteren* en het Ghent Urban Studies Team (GUST) in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde een colloquium aan *De stad als trope - stadsliteratuur in de Lage Landen en Europa*. In 2005 publiceerde het *Kunsttijdschrift Vlaanderen* een speciaal nummer (afl. 305) over *Literaire steden* waarin vooral Arles, Edinburgh, Nijmegen, Praag en Dublin (dat in 2004 door de Verenigde Naties werd uitgeroepen als "world's first city of literature") werden behandeld. Het zijn maar enkele voorbeelden van de veelzijdige aandacht voor de literatuur in en over steden.

Een van de onderdelen van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL, <http://www.dbnl.org>) – die stilaan uitgroeit tot een indrukwekkende inventaris van de Nederlandse letteren – is een atlas waarin voor talrijke Nederlandse en Vlaamse steden en gemeenten wordt aangegeven welke auteurs er geboren werden en/of overleden zijn. Voor enkele steden is hieraan reeds een literair-historisch overzichtsartikel toegevoegd, het ene al wat uitvoeriger dan het andere.

De stad Gent heeft beslist niet te klagen over een gebrek aan aandacht op dit vlak. Sedert 1861 (Philip Blommaert, *De Nederduitsche schryvers van Gent*) verschenen een

De kunstenaar bekijkt de wereld, tekening van Jules de Bruycker (© John De Bruycker)

Deze tekening verbeeldt mooi het opzet van www.literair.gent.be. Het is als het ontwikkelen van een foto. Geleidelijk aan worden de grove omtrekken van het literair erfgoed van Gent zichtbaar. Dan verschijnen de details en als men de nadien ontwikkelde foto onder het vergrootglas houdt, ontdekt men een wirwar van bekende, halfbekende, vergeten én onvermoede aspecten.

tiental overzichtelijke monografieën, uitgebreide artikelen of bloemlezingen met de literatuur in en over deze stad als onderwerp. In 1978 organiseerde de Gentse universiteit een vijfdaags internationaal congres *Gent in de literatuur*, waarop een veertigtal binnen- en buitenlandse sprekers evenveel aspecten van het literaire leven in, en de literatuur over deze stad belichtten. In de tweede helft van de jaren 90 werd aan de Universiteit van Leiden een onderzoek gedaan naar de literatuur in Gent voor 1450.

En sedert mei 2004 is er het internetproject www.literair.gent.be, waarover we het hier willen hebben. We bakenen dit project eerst inhoudelijk af om vervolgens uit te wijden over de meer organisatorische aspecten ervan. Ten slotte stellen wij ons de vraag of er zoiets als een 'Gentse literatuur' bestaat. Literair Gent is een groeiproject. Vooral in de hierna geciteerde voorbeelden beperken we ons tot datgene wat op dit ogenblik (september 2007) reeds is uitgewerkt.

Van 'Voor den duivel...' naar www.literair.gent.be

Als onderzoeksproject is Literair Gent ontstaan uit de samenwerking tussen de stedelijke vzw Gent Cultuurstad en de Stedelijke Openbare Bibliotheek. Het project lag vanaf 2002 op tafel en in mei 2004 werden de eerste teksten op het net geplaatst.

Eigenlijk is dit project een uitloper van de publicatie *Voor den duivel geen stap achteruit!*, een bloemlezing van literaire teksten over Gent, die in 1992 werd uitgegeven naar aanleiding van de opening van het gerenoveerde bibliotheekgebouw aan het Zuid. Die publicatie bevat een selectie van fragmenten, aangetroffen tijdens een brede zoektocht in literaire werken allerlei.

In Literair Gent is deze bloemlezing nu het illustrerende deel geworden van een veel grotere constructie, waarvan het lexicon de spil is, een woordenboek waarin op wetenschappelijk verantwoorde wijze de gehele literaire bedrijvigheid in de stad in kaart wordt gebracht: wie waren (en zijn) de Gentse en de niet-Gentse auteurs die schreven over de stad, welke waren de verenigingen die er floreerden, de tijdschriften die er werden uitgegeven en de belangrijke evenementen in de loop van de tijd? In het lexicon worden, een voor een, alle actoren die van deze stad, van de middeleeuwen tot nu, een bruisend literair centrum maakten, gesitueerd en beschreven. Omdat de alfabetische presentatie van de lemma's, de trefwoorden in dit woordenboek, een eerder gefragmenteerd beeld geeft, worden in een aantal thematische overzichtsbijdragen allerlei aspecten van het literaire leven in Gent in een bredere context geplaatst, bijvoorbeeld de literatuur in Gent in de middeleeuwen, de Gentse rederijderskamers, de Franstalige literatuur in de stad... Na 1992 werd de zoektocht naar sporen van Gent in de fictieve literatuur intensief voortgezet. Die volgehouden speurtocht leverde inmiddels enkele duizenden fragmenten op (over Gentse historische figuren, pittoreske straatberoemdheden, monumenten, dramatische gebeurtenissen, feesten enz.) die samen tot een veelvoud van *Voor den duivel geen stap achteruit!* uitgroeiden. Om de vele bezoekers, de toeristen en niet het minst de Gentenaars zelf de gelegenheid te bieden, de concrete sporen van de literatuur in het huidige stadsbeeld te ontdekken,

wordt in een volgende rubriek een reeks wandelingen uitgetekend, bijvoorbeeld langs de Poëzieroute, in de voetsporen van Karel van de Woestijne, van Maurice Maeterlinck enz. En last but not least bevat de homepage, naast informatie over de site zelf, in de rubriek 'focus' informatie over de belangrijke actuele literaire evenementen in de stad. De toegankelijkheid van het geheel wordt nu op 'maximaal' gesteld door al die gegevens te presenteren op het internet, wat meteen ook een veel bredere waaier van ontsluitingsmogelijkheden inhoudt.

Literair Gent als project

Organisatorisch wordt het geheel beheerd door een redactiecomité, samengesteld uit vertegenwoordigers van de Stedelijke Openbare Bibliotheek, van de vzw Gent Cultuurstad en enkele externe leden. Verschillende coördinatoren ontfermen zich over de aparte aspecten van het project: de informatica, het lexicon en de thematische overzichten, de fragmenten en de wandelingen.

De sterkhouders van het lexicon, de overzichtsbijdragen en de wandelingen zijn uiteraard de schare van (thans een tachtigtal) tekstschrijvers, regelmatige of gelegenhedsmedewerkers uit de academische wereld, redactieleden, specialisten in bepaalde domeinen, publicisten... Zonder hun bereidwillige medewerking zou een onderneming als deze gewoon onmogelijk zijn.

Het doelpubliek

Het doelpubliek is de algemeen geïnteresseerde, maar niet meteen in de literatuur gespecialiseerde lezer. Deze keuze heeft zijn consequenties. Zo is elke bijdrage in het lexicon bedoeld als een beknopte introductie tot het behandelde onderwerp, niet als een uitvoerige literair-historische of -technische analyse. De bewust kort gehouden inleidende alinea('s) van elke bijdrage situeren het onderwerp voor lezers die er minder vertrouwd mee zijn. Vakjargon wordt kort toegelicht (een uitdrukking als 'hyperbolisch proza' zal allicht de verklaring 'met veel overdrijving' meekrijgen) en voetnoten worden geweerd. Wie meer wil weten over het in een bijdrage besproken onderwerp, vindt in de bibliografie een eveneens bewust beperkt gehouden lijst van hooguit een tiental notities, bij voorkeur Nederlandstalige titels die liefst nog gemakkelijk te vinden zijn, bijvoorbeeld in de openbare bibliotheken of op het internet.

De inhoudelijke afbakening

Met 'Gent' wordt de huidige stad bedoeld, de kernstad met inbegrip van de twaalf in de loop van de tijd gefuseerde omliggende gemeenten.

Als 'Gentse auteurs' worden hier beschouwd, literatuurschrijvers die in Gent geboren zijn, er ooit woonden of er overleden. Dit kan wel eens tot verrassingen leiden. Zo worden bijvoorbeeld Jef Geeraerts en Gerd de Ley Gentenaars genoemd, de eerste

omdat hij (weliswaar geboren Antwerpenaar) al jaren in deze stad woont, de tweede (die nooit in Gent woonde) omdat hij er geboren werd. Niet-Gentse auteurs (met inbegrip van studenten die hier tijdelijk op kot waren, bijvoorbeeld Anton Bergmann of Tom Lanoye) worden enkel opgenomen indien zij over Gent hebben geschreven. Verenigingen worden opgenomen indien zij in Gent gevestigd waren, tijdschriften als zij er werden uitgegeven, evenementen indien zij er plaatshadden, anoniemen indien zij over deze stad handelen. Tijd en taal zijn geen beperkingen. Er wordt gespeurd naar auteurs, verenigingen enz. van de middeleeuwen tot nu. Uiteraard is de Nederlandstalige literatuur overwegend aanwezig maar evenzeer vindt men hier behoorlijk wat Frans-, Latijn-, Duits-, Engels-, Afrikaans-, Italiaans-, Deens- en Zweedsschrijvende auteurs.

Het begrip literatuur wordt zeer ruim opgevat, zowel voor de keuze van de genres als voor het literaire gehalte van het geschrevene. Uiteraard wordt aandacht besteed aan de klassieke genres (proza, poëzie, toneel...), maar ook fictie die zich meestal beneden het maaiveld van de officiële literatuurstudie of -geschiedschrijving bevindt, wordt 'meegenomen': de jeugdliteratuur, de volkse literatuur, liedteksten, reisverhalen, memoires, dagboeken, brieven, columns, strips (deze laatste sedert kort ook erkend werkdomein van het Vlaams Fonds voor de Letteren) en de literatuur in het Gentse dialect.

Inzake 'al-dan-niet-kwaliteitsliteratuur' wordt geen standpunt ingenomen. In dit opzicht kan Literair Gent enigszins worden vergeleken met wat bijvoorbeeld het AMVC-Letterenhuis voor heel Vlaanderen doet, of de DBNL (in haar bio-bibliografisch gedeelte) voor het gehele Nederlandstalige gebied. Ook deze bronnen stellen zich neutraal op, bieden zo ruim en zo verscheiden mogelijk informatie over *all creatures, great and small*, en laten het aan de gebruiker over hieruit te kiezen wat hem interessant of dienstig kan zijn. Vanzelfsprekend worden de auteurs opgenomen die tot de gecanoniseerde Schone Letteren verheven zijn, zij die zogenaamd échte literatuur schreven (Karel van de Woestijne, Maurice Maeterlinck, Cyriel Buysse, Richard Minne, Suzanne Lilar, of Stefan Hertmans). De aandacht gaat nochtans evenzeer naar de talrijke *autores minores* (Napoleon Destanberg, Wazenaar, Jan Schepens, Janine de Rop...) én naar de genres die men weleens bestempelt als sublitteratuur, populaire literatuur, ontspanningsliteratuur of gewoon lectuur (bedoeld zijn dan onder meer streekromans, speurdersverhalen, spionageromans enz.). Er wordt uitgegaan van het standpunt dat naast de 'hoge' ook de 'lage' literatuur integrerend deel uitmaakt van het culturele, in casu literaire erfgoed van een gemeenschap.

In Literair Gent vindt men dus, naast de boegbeelden uit de eerste divisie, ook figuren uit de wat lagere afdelingen. Voor sommige van deze laatste figuren was wát zij schreven of deden belangrijker dan hoe zij het literair verwoordden. Enkele voorbeelden illustreren dit.

Eén: de 16e-eeuwse Marcus van Vaernewyck is vandaag nog bekend om zijn historische werken, vooral om zijn omvangrijk en objectief ooggetuigenverslag *Van die beroerliche tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568*. Dat hij, als factor van een rederijderskamer, ook wel eens (gelegenheids)poëzie schreef, blijkt uit de eerste edities van zijn *De historie van Belgis* waarin ook een aantal van zijn gedichten werden opgenomen. Die poëtische ontboezemingen werden uit de edities vanaf de 19e eeuw weggelaten. In een van die gedichten – met de bevlogen aanhef "*O oppersten Jupiter, helpende Vadere...*" – toont hij zich een typische overgangsfiguur van de middeleeuwen naar de vroegrenaissance. Het is gekunstelde rederijderspoëzie, dat wel, maar hij roemt er de rijkdom aan producten op de Gentse markten (wijnen, bier, vruchten, zuivelproducten...) mét de vermelding van de landen of landsdelen waaruit ze werden aangevoerd (Engeland, Schotland, Duitsland, Frankrijk, de 'Canarien', Friesland, Walonië enz...) én soms ook nog via welke poort ze in de stad werden binnengebracht.

Twee: in de meeste literaire handboeken zal men vergeefs zoeken naar de naam Aimé Bogaerts (1859-1915). Toch heeft deze sociaal bewogen leraar en bediende met zijn verhaaltjes, gedichten en toneelstukjes ooit een voortrekkersrol gespeeld in (het ontstaan van) de jeugdliteratuur in Vlaanderen. Hij ontfermde zich vooral over de culturele opvoeding van 'zijn' Gentse jeugd en omdat hij voor hen geen goede Vlaamse lectuur vond, hanteerde hij van lieverlede zelf de pen. In 1896 begon hij, samen met de inzake jeugdliteratuur gezaghebbende Nederlandse Nellie van Kol, het tijdschrift *Ons blaadje*. Daarin brachten zij originele Nederlandse én vertaalde lectuur die zij, literair-esthetisch, als aanbevelenswaardig voor kinderen beschouwden.

Drie, nóg 19e-eeuws: in talrijke sociaal-literaire geschriften wordt een onthutsend beeld opgehangen van de uitzichtloze ellende die in kroegen, krotten en beluiken de prijs was voor het industriële enthousiasme van de nieuwe rijken. Leg de verhalen van destijds over bijvoorbeeld de kinderarbeid naast elkaar en je leert evenveel over de tijdgeest als over de literaire vaardigheid van de onderscheiden auteurs: Alexandre Dumas vertelde (in een brief aan zijn vrouw) over zijn bezoek aan een Gents textielbedrijf en toonde zich bijna laaiend enthousiast over wat kinderen allemaal kunnen; Hendrik Conscience (in *Bavo en Lieveken*) beschreef realistisch maar zocht paternalistisch troost in de liefdadigheid; Eugène Zetternam (in *Mijnheer Luchtervelde*) klaagde genadeloos aan. Minder bekende, meer volkse auteurs, vulden dit plaatje aan: de syndicalistisch ingestelde Karel Beerblock veroordeelde (in *Uit het leven der fabriekwerkers*) en zette aan tot georganiseerde weerstand; de eveneens syndicalistisch georiënteerde Herman Ronse schreef (in *Cieske van Heffenteire, of Wat een werkslaaf lijden kan*) eerder berustend en raadde aan troost te zoeken in het beoefenen van de christelijke deugd.

Hoofding van *Ons Blaadje*, 1897

De zoekmogelijkheden

Het verzamelen van al deze gegevens heeft maar zin als het geheel degelijk ontsloten is en als er voldoende zoekmogelijkheden worden geboden. Wie structureel wil navigeren, laat zich leiden door de zogenaamde menubalk in de linkermarge van de homepage. Daar kiest men voor een der hoofdruubrieken (overzichten, lexicon, fragmenten, wandelingen), vervolgens voor een der deelrubrieken (in het lexicon bijvoorbeeld auteurs, verenigingen...), daarna voor een letter in de alfabetbalk om ten slotte de gezochte naam aan te klikken.

Wie op de homepage, onder 'snelzoeken' (een deel van) een auteursnaam ingeeft krijgt een overzicht van alle rubrieken waarin de gezochte naam wordt behandeld en kan daar het gewenste zoekresultaat aanklikken. Complexere vragen kunnen worden gesteld via 'uitgebreid zoeken' op de homepage, wat opzoekingen toelaat met gecombineerde parameters, voor vragen als deze naar '20e-eeuwse Gentse vrouwelijke auteurs die jeugdliteratuur schreven', of 'auteurs die poëzie in het Gentse dialect schreven', of 'fragmenten in het Frans over de beginhoven tijdens de eerste helft van de 20e eeuw'.

Noteer ten slotte dat men via het boekicoontje links bovenaan elk Literair Gent-scherm, rechtstreeks naar de catalogus van de Stedelijke Openbare Bibliotheek kan gaan. De bibliotheek streeft ernaar zoveel mogelijk in Literair Gent vermelde werken – én over elk behandeld onderwerp ook een documentatiemap – in haar collectie te hebben.

De concrete stand van zaken

We zegden het al: dit is een groeiproject. Van de lijst met meer dan 1100 potentiële lemma's over auteurs, verenigingen, tijdschriften enz., zijn er nu zowat 350 effectief verwerkt en op het net gezet; talrijke andere zijn in voorbereiding. Naast de 9 reeds aanwezige thematische overzichtsbijdragen worden er meerdere andere voorzien, onder meer algemene overzichten (per eeuw) van de literatuur in Gent na de middeleeuwen, de toneelliteratuur, de stad in sociale romans, in strips enz. Van de naar schatting ruim 2000 bekende fragmenten zijn er thans een 150-tal opgenomen. Hoog op de agenda staat de versnelde toevoeging van fragmenten of bibliografische verwijzingen daarnaar. Evenzeer wordt nagegaan waar de zoekprocedures nog kunnen worden verfijnd.

Een typisch groeiprobleem is dat van de hyperlinks. Om loze verwijzingen te voorkomen (bijvoorbeeld van een behandelde auteur naar een nog niet-behandelde andere auteur of een tijdschrift), worden hyperlinks voorlopig enkel gelegd tussen de rubrieken lexicon, fragmenten en wandelingen onderling. Pas als het project (zo goed als) voltooid is, zal dit doorverwijzingsapparaat volledig tot zijn recht komen, met onder meer ook links binnen de rubriek lexicon (bijvoorbeeld van de bijdrage over een vereniging naar deze over een tijdschrift). Inmiddels kan via 'snelzoeken' (zie hoger) wel op een eenvoudige wijze worden nagegaan in welke rubrieken een bepaalde auteur reeds voorkomt. Er is dus nog werk aan de winkel...

De bibliotheek van haar kant onderzoekt de mogelijkheid om in haar publiekscatalogus, bij elke werk waaruit Literair Gent een of meer fragmenten opnam, systematisch een directe link naar dat (of die) fragment(en) te plaatsen.

De vraag bij dit alles: bestaat er iets als Gentse literatuur?

Laat het antwoord meteen zijn: neen, net zomin als er Antwerpse, Brugse, Amsterdamse of Praagse literatuur bestaat. Tenzij men de literatuur, geschreven in de dialecten van die steden zou beschouwen als 'onderdeurtjes' van de literaire productie in de algemene taalgebieden waartoe zij behoren.

Sedert Nivardus van Gent (12e eeuw) en zeker sedert het ontstaan van de middeleeuwse rederijderskamers rond midden 14e eeuw, is de stad zo goed als permanent een literair centrum geweest. Ruwweg geschat werden hier in de loop van de tijd zowat 750 auteurs geboren, woonden er of zijn er overleden; talrijke literaire verenigingen, genootschappen, gezelschappen, clubs... hebben hier gefloreed; talrijke literaire tijdschriften werden er gesticht en leidden er een soms kort, soms lang leven; het aantal literaire manifestaties (wedstrijden, herdenkingen, voordrachten, tentoonstellingen...) is vandaag de dag nauwelijks nog te tellen.

Uit het lexicon blijkt duidelijk dat Gentse auteurs van weleer en van nu, groot en klein, allen samen een goede lokale weerspiegeling bijgeschreven van wat de algemene

Prijs : 1,75 fr.

Nr 18

MIJN VOLKSBIBLIOTHEEK

Mijnheer Luchtervelde

of door Schoonheid een werkersgezin in het verderf gestort

Uitg. Janssens, Hoveniersstr., 8, Ledeberg, tel. 2653.

Nederlandse literatuurgeschiedenis te bieden heeft. Zij vertegenwoordigen er zowat alle stromingen, strekkingen en genres van de rederijdersliteratuur uit de middeleeuwen, het neoclassicisme uit de renaissancetijd, de romantiek en het realisme uit de 19e eeuw, de Van Nu en Straksers, het symbolisme, het magisch realisme en nagenoeg alle andere -ismen die de democratisering (ook) van het schrijversschap uit de 20e eeuw opleverde. Ook de 'kolonie' neolatinisten (met onder meer Antonius Sanderus en Daniël Heinsius) en de Gentse auteurs die in het Frans schreven (met onder meer Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck als hoogtepunt) zijn ruim aanwezig.

Even duidelijk blijkt uit het lexicon dat enkele honderden niet-Gentse auteurs, reizigers, ballingen en anderen (waaronder roemrijke namen als Francesco Petrarca, Chrétien de Troyes, François-René de Chateaubriand, William Makepeace Thackeray, Rainer Maria Rilke, Henry Miller... tot de hedendaagse Richard Powers), doorheen de geschiedenis steeds weer tot schrijven over deze stad werden geïnspireerd, zij het niet altijd even extatisch als de Nederlandse journalist en prozaïst Reinder Blijstra die in een ware liefdesverklaring schreef: *"Jammer is, eens te moeten sterven en haar [de stad Gent] niet meer te kunnen zien."*

Het luik fragmenten geeft een idee van wat die inspiratie opleverde. Daar komt de beschreven stad in al haar gedaanten tot leven, wordt zij onder de loep genomen door eigentijdse getuigen, schrijvers die het allemaal zelf ter plekke beleefden, en passanten van overal. Impressionistisch wordt het verhaal door de aanvulling met indrukken van (soms eeuwen) latere auteurs. In dit veelkleurige lappendeken van beelden wordt de stad bejubeld als een geschenk van alle goden, om haar roemrijk verleden, om de pracht en de praal van haar trotse monumenten, als speerpunt van Vlaanderens taalkundige heropstanding, als een ongeëvenaard feestnummer... Maar evenzeer wordt zij beschimpt als een hovaardig, opruiend nest, bastion van koppige politieke, religieuze en sociale weerspanning, verpauperde stad met kwalijk geurende wateren of oord des verderfs (door ongehuwde plattelandsdochters te mijden als de pest). Reeds in de 14e eeuw wenste de Franse dichter Eustache Deschamps dat Gent, schadelijk voor iedereen en nuttig voor niemand, het lot der uitgeroeide volkeren zou ondergaan: dat zij best prompt geheel en al zou worden weggeveegd.

Besluit

Uit het vorige zal wel blijken dat een zo omvangrijk project geen sinecure is. Het vergde een jarenlange voorbereiding (het voorafgaandelijk verzamelen van informatie over auteurs, fragmenten enz.) en vervolgens, eens écht gestart, een even lange tijd voor de concrete uitwerking ervan.

Cover van *Mijnheer Luchtervelde*, waarin de auteur, Eugène Zetternam, de ellende van een arbeidersgezin aanklaagt

Denise De Weerd,
Amsab-ISG

Na zowat een derde van de weg te hebben afgelegd (vermoedelijk althans, want er worden nog geregeld nieuwe gegevens gevonden) begint het project meer en meer te lijken op het klassieke ontwikkelen van een foto in de donkere kamer. Geleidelijk aan worden de grove omtrekken van het (globale) literaire erfgoed van deze stad zichtbaar. Dan verschijnen de details en als men nadien de ontwikkelde foto onder het vergrootglas houdt – zoals de Gentse etser-tekenaar Jules de Bruycker deed met zijn *De kunstenaar bekijkt de wereld* – ontdekt men een wirwar van bekende, half bekende, vergeeten én onvermoede aspecten, invalshoeken en bedrijvigheid.

Dit is zonder twijfel de meest omvangrijke queeste die ooit werd ondernomen naar het literaire erfgoed van deze stad. Veel zoekwerk leverde bovendien nog geen enkel spoor op van een andere stad waarvoor een zo doorgedreven inventariserend onderzoek werd gedaan.

Over geen enkel behandeld onderwerp wordt hier getracht het laatste woord te schrijven. Wél is het de bedoeling niet alleen de recreatieve lezer, de naar een proefschriftonderwerp zoekende student, maar evenzeer de analyserende wetenschapper een soort gecommuniceerde historische stafkaart te presenteren van wat Gent als literatuurstad bij uitstek doorheen de tijd te bieden had en heeft.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR (naast de reeds hoger vermelde):

- GOMPERTS, H.A., *Grensverkeer met kitsch en sublitteratuur*, http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003197001_01/_jaa003197001_01_0001.htm#1.
- LAURENSE, M.S., *Litteraire intolerantie: een onderzoek naar het hoe en waarom van het verschil tussen 'echte' en 'triviale' literatuur (...)*, Rijksuniversiteit Groningen, proefschrift, 1993, <http://dissertations.ub.rug.nl/faculties/arts/1993/m.s.laurense>.

Met de bovenstaande advertentie bond een Franse socialistische zeepziederij de strijd aan tegen het kapitalisme. De Savonnerie des Travailleurs zou de winst gemaakt op elk stuk zeep, genaamd *Savon des Trois 8*, integraal besteden aan socialistische propaganda. Om de verbruikers tot kopen aan te zetten, haalde de fabriek alvast een pak niet mis te verstane beelden uit het arsenaal van de socialistische symboliek over de achturedag: acht uur werken voor arbeider en boer, acht uur ontspannen met het gezin, acht uur slapen voor iedereen. Op de wikkel van elk stuk zeep stond het portret van een socialistisch volksvertegenwoordiger of militant. Even iets anders dan de prentjes van filmsterren en coureurs bij de chocoladerepen uit mijn jeugd.

BRON:

P. LAFARGUE, Brochure *Le Communisme et l'évolution économique*, Parti Ouvrier Français. (Bibliotheek E. Anseele (AR60M850))

BRONNEN Een versnipperde erfenis.
De verspreide archieven van
vader en zoon Van Acker

Martijn Vandenbroucke, Amsab-ISG

De geschiedenis van de archieven van vader en zoon Van Acker is complex. Na het overlijden van Achille Van Acker werd zijn archief overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief. Al snel werd echter vastgesteld dat een groot deel ervan bestond uit papieren die hij als verzamelaar in zijn bezit had gekregen. Deze stukken werden dan ook overgedragen aan het Rijksarchief van Brugge (en later aan het Brugse stadsarchief), Gent en Antwerpen. De bibliotheek van Achille Van Acker kwam terecht in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel (en werd later overgedragen aan de stedelijke bibliotheek Biekorf van Brugge). Het eigenlijke archief-Van Acker werd in 1987 door het Algemeen Rijksarchief overgemaakt aan het Rijksarchief van Brugge en ontsloten door middel van een schitterende inventaris.¹ Toch bleken nog een aantal bestanddelen te ontbreken. In 1979 had Achilles zoon Hans een reeks briefwisseling uit de jaren 1955-1956 en een aantal stukken uit de enorme verzameling van zijn vader geschonken aan het Archief van het Koninklijk Paleis. Enkele stukken – complementair aan de in het Rijksarchief van Brugge bewaarde stukken – kwamen nog tijdens het leven van Achille terecht in het BSP-secretariaat van Brugge en werden van daaruit in 1983 overgedragen aan Amsab-

Achille Van Acker, 1966
Frank Van Acker, jaren 70

ISG. Het betreft een tiental dozen archief en een uitgebreide knipselverzameling, die niet in deze stortingslijst werd opgenomen. Ten slotte werden begin jaren 90 nog twee kleinere schenkingen opgehaald bij Achilles kinderen; het betrof zowel persoonlijk als politiek archief en ook een aantal dozen met archief van zijn zoon Frank. Het archief dat zich al in Amsab-ISG bevond, werd dus recentelijk opnieuw geïnventariseerd, met toevoeging van stukken die na de opmaak van de oorspronkelijke inventaris (1984) werden verkregen. Zowel chronologisch als inhoudelijk zijn er erg grote hiaten; dit archief(deel) moet dan ook uitsluitend als een aanvulling op het in het Rijksarchief van Brugge bewaarde materiaal worden beschouwd. Het archief van Frank Van Acker werd afgescheiden en in een aparte stortingslijst beschreven.

Achille Van Acker (Brugge, 08/04/1898 - Brugge, 10/07/1975)² was het vierde van twaalf kinderen van een mandenmaker en moest reeds vroeg meehelpen de kost verdienen, al hield dit hem niet tegen om zich 's avonds bij te scholen. Voor WO I was hij onder meer mandenmaker, schip-persjongen, bootlosser en arbeider in een steenbakkerij. Na de oorlog vond hij de weg naar de Belgische Werkliedenpartij (BWP), werd beheerder en bestuurder van diverse coöperaties in het Brugse en secretaris van verschillende gewestelijke en federale vakbonden. In 1932 lag hij ook aan de basis van het *Vlaamsch Weekblad*. Daarnaast hield hij samen met zijn vrouw een winkel in tweedehandsboeken aan de Brugse Eiermarkt. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 werd Van Acker verkozen in de Brugse gemeenteraad en in 1927 volgde hij Kamerlid Motsaert op na diens aftreden.

Hij bleef lid van de Kamer tot in 1974. Van Acker kwam echter pas na WO II op de nationale voorgrond, dankzij zijn prestige opgebouwd in het verzet en zijn leiding van de clandestiene socialistische partij tijdens de bezetting (uit deze illegale partij zou in 1944 de Belgische Socialistische Partij (BSP) ontstaan). In september 1944 werd hij voor het eerst minister, in 1945 eerste minister. Hij leidde in totaal vier regeringen, waarvan de coalitieregering met de liberalen tussen 1954 en 1958 wellicht de bekendste is. Van Acker speelde een belangrijke rol in de heropbouw van het land en het herstel van de economie (*“Asiel Sarbong”*), de Koningskwesie en het vastleggen van de grondslagen van het huidige Belgische model voor de sociale zekerheid. Hij eindigde zijn politieke carrière als voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (1961-1974).

Achille Van Acker was gehuwd met Anna Verhé en had met haar drie zonen: Jan, Hans en Frank. Deze laatste (Brugge, 10/01/1929 - Brugge, 22/04/1992) volgde – na een juridische opleiding en een korte loopbaan als advocaat – zijn vaders politieke voetspoor. In 1954 werd hij federaal secretaris van BSP-Brugge, drie jaar later ging hij ook aan de slag als kabinetsadviseur van zijn vader (tot 1958). Ook in de jaren 1965-1966 (als adviseur van vicepremier Antoon Spinoy) en 1968-1969 (als adjunct-kabinetschef van minister van Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne) had hij een korte opdracht op een ministerieel kabinet. In 1961, het jaar waarin zijn vader tot Kamervoorzitter werd verkozen, werd hijzelf voor de eerste maal tot volksvertegenwoordiger verkozen (tot 1965). In 1969 werd hij verkozen in de Senaat, om in 1974 terug te keren naar

de Kamer (tot 1983). Frank Van Acker was staatssecretaris voor Begroting in de laatste regering van Gaston Eyskens (1972-1973) en minister van Sociale Voorzorg in de twee regeringen-Leburton (1973-1974). Sinds 1959 was Frank ook lid van de Brugse gemeenteraad (met een onderbreking tussen 1965 en 1971). Aanvankelijk bleef hij op de achtergrond, maar wanneer bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 de onderling ruziënde Christelijke Volkspartij (CVP) haar absolute meerderheid verloor, slaagde hij er wel in een grote anti-CVP-coalitie op de been te brengen. Hierdoor realiseerde hij een grote droom van zijn vader, met name het burgemeesterschap van Brugge. Misschien was dat de reden waarom hij de nationale politiek verliet, al zou hem het covoorzitterschap van de nog unitaire BSP zijn aangeboden. Hij speelde wel nog een tijdje een belangrijke rol achter de schermen van de partij als éminence grise. Zo was hij eind jaren 80 nog betrokken bij een commissie die de sociale zekerheid moest hervormen, maar het ‘Plan Van Acker’ werd nooit gerealiseerd nadat de socialisten in 1981 uit de regeringszetels waren gewipt.

Als burgemeester maakte hij vooral werk van de renovatie van de binnenstad, waar de auto – hij had zelf geen rijbewijs – plaats moest ruimen voor de fietser en de voetganger, de reien werden gezuiverd en het asfalt door kasseien werd vervangen (de bijnaam *“Frank Kalseide”* lag dan ook voor de hand). Van Acker had oog voor de milieuproblematiek en verzette zich ook tegen het vervoer van radioactief afval over het Brugse grondgebied. Dat de Bruggeling al deze inspanningen wel kon waarderen, bleek bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 en 1988, toen de socialisten hun overwicht nog

konden vergroten.

Frank Van Acker was tot zijn onverwachte overlijden in 1992 (al was hij al een tijdje ziek) dé sterke man van de socialistische beweging in Brugge en durfde vanuit die machtspositie al eens eigenmachtig optreden. Zo gebruikte hij zijn voorzitterschap van Bond Moyson Brugge-Oostende meer dan eens om zijn politieke plannen door te drukken, wat de organisatie en werking van de ziekenbond zelf uiteraard niet ten goede kwam.

Het archief Achille Van Acker (nr. 071) bevat 291 archiefnummers, opgeslagen in 30 dozen (3,3 lopende meter) en bestrijkt de periode 1921-1973. Het archief Frank Van Acker (nr. 150) beslaat 18 nummers, opgeborgen in 4 archiefdozen (0,4 lopende meter) en bestrijkt de jaren 1965-1990. Beide archieven zijn slechts fragmenten van grotere gehelen, maar bevatten voor een gericht onderzoek mogelijk interessante stukken; ze werden ontsloten door middel van een stortingslijst en zijn toegankelijk mits toestemming van de dienstdoende archivaris.

(1) M. NUYTTENS, *Inventaris van het archief Achille Van Acker (1898-1975)*, Brussel: Rijksarchief, 1994, 339 p.

(2) De korte biografische schets van Achille Van Acker is een samenvatting van de biografie van Michel Nuytens in het onder (1) geciteerde werk.

BIBLIOGRAFIE

- NUYTTENS, M., *Inventaris van het archief Achille Van Acker (1898-1975)*, Brussel: Rijksarchief, 1994, 339 p.

- http://nl.wikipedia.org/wiki/Frank_Van_Acker (2-10-2007).

Z Vrouwen aan de zij-kant.
E Het archief van de
Z Socialistische Vrouwen
N

Martijn Vandenbroucke, Amsab-ISG

Vrouwen van de partij?

De geschiedenis van de Socialistische Vrouwen (SV) is sinds begin jaren 20 verbonden met die van de Socialistische Vooruitziende Vrouwen (SVV). Toch is er een duidelijk onderscheid tussen beide organisaties: terwijl de SVV een mutualistische organisatie is, maken de SV deel uit van de partijstructuur. Toch was dit niet steeds zo.

In 1919 werd de Vlaamse vrouwenfederatie van de Belgische Werkliedenpartij (BWP) als eerste meer politiek gerichte organisatie gesticht. Sinds 1901 was er ook al een Federatie van Socialistische Vrouwen geweest, die in 1907 – het jaar waarin de BWP het principe van het algemeen stemrecht voor vrouwen goedkeurde – een door de coöperatieve vrouwen gefinancierd bestendig secretariaat had gekregen. Bovendien werd Maria Tillmans opgenomen in het partijbureau van de BWP. Nog voor WO I was de ‘oude’ federatie echter al ter ziele gegaan. Een jaar na haar oprichting maakte de nieuwe Vlaamse vrouwenfederatie al plaats voor plaatselijke actiecomités, wellicht omdat het aangewezen leek om op het lokale niveau de vrouwen wakker te maken voor het vrouwenstemrecht dat er nog steeds niet was. Toen de SVV in 1922 werden opgericht, was het aanvankelijk wel de bedoeling dat ze ook de politieke actie zouden coördineren en dus in feite die gewestelijke politieke vrouwengroepen zouden opslorpen. In de meeste provincies verliep deze samensmel-

ting evenwel minder vlot dan verwacht: enkel in West-Vlaanderen gingen de politieke actiegroepen volledig op in de SVV. Vooral in rode bolwerken als Gent en Antwerpen bleven de verschillende socialistische vrouwengroepen naast elkaar bestaan.

In 1931 kwam er opnieuw een nationaal secretariaat voor de vrouwen, waarvan Isabelle Blume voorzitter werd. Gewoonlijk werd de naam Nationaal Actiecomité der Socialistische Vrouwen (SV) gebruikt. Voordien was er ook al sprake van een Nationaal Komiteit voor Vrouwenpropaganda, dat echter geen echte organisatiestructuur had. Het interbellum was een periode waarin het besef groeide dat een betere organisatie noodzakelijk was voor het realiseren van heel wat eisen. Er kwamen dan ook veel initiatieven (zoals een aantal congressen van socialistische vrouwen), die echter zelden tot een effectief resultaat leidden. Blume keerde na WO II terug aan het hoofd van het Nationaal Actiecomité, maar nam geen initiatief om het opnieuw samen te stellen. Dit comité gold in feite als de motor achter de organisatie van de socialistische vrouwen. Blume meende echter dat de SVV als enige vrouwenbeweging van de partij dienden te worden erkend. Volgens haar was er geen voldoende kaderpersoneel om de verspreide werking van twee of drie verschillende groepen toe te laten. Verder streefde ze naar een nauwere band met de Koöperatieve Vrouwenbeweging (KVB) - De Samenwerksters. In Gent en Antwerpen probeerden respectievelijk Amanda Foket en Mathilde Schroyens een degelijke samenwerking tussen SV en SVV tot stand te brengen, echter zonder veel resultaat.

Begin jaren 70 ontstonden in Vlaanderen

een groot aantal feministische actiegroepen, zoals de Dolle Mina's, die een nieuwe impuls aan de strijd voor vrouwenrechten gaven. Bij de organisatie van de eerste Nationale Vrouwendag op 11 november 1972 bleven de socialistische vrouwen echter aan de zijkant staan. Dit was voor een deel te verklaren vanuit het wantrouwen van de socialistische (arbeiders)vrouwen tegen het burgerlijke en intellectuele milieu waaruit de nieuwe groepen rekruteerden. Daarnaast kampte de socialistische vrouwenbeweging nog steeds met een stiefmoederlijke behandeling door de partij en een daaruit volgend gebrek aan interesse van de vrouwen zelf. Toch bleef een kleine groep geestdriftig aan de kar trekken: de in 1973 officieel erkende (en dus ook gesubsidieerde) Nationale Socialistische Vrouwenbeweging – opnieuw afgekort als SV – betekende een nieuwe start op nationaal vlak. Vanaf dan bestonden de SV onder de vorm van een vzw. Een aantal vrouwen kwamen nog in hetzelfde jaar samen voor een studiedag over de problemen van vrouw en kind, er werd een comité gevormd voor de voorbereiding van het sociocultureel vormingswerk en vanaf 1974 volgde de deelname aan de jaarlijkse Nationale Vrouwendagen.

Op het administratief congres van de Belgische Socialistische Partij (BSP) op 17 december 1977 pleitten verschillende federaties (onder andere Gent-Eeklo, in de persoon van Denise De Weerdt) voor een politieke vrouwenbeweging binnen de partij, waarbij de nadruk kwam te liggen op 'de voorlichting, vorming en scholing van vrouwen'. Covoorzitter Karel Van Miert was niet ongevoelig voor deze eis, maar kon weinig verwezenlijken, in de eerste plaats omdat de Femmes Prévoyantes – in de persoon van Irène Pétry

Affiche van de BSP voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 met een oproep om te stemmen voor de vrouwelijke kandidaten

– zich verzetten tegen een georganiseerde vrouwenbeweging binnen de partij.¹ In mei 1978 werd langs Vlaamse kant evenwel een Stuurgroep van BSP-Vrouwen belast met het uitwerken van suggesties en voorstellen voor de oprichting van een nieuwe politieke vrouwenbeweging. In deze Stuurgroep vonden – onder voorzitterschap van Lea Martel – onder meer Leona Detiège, Marijke van Hemeldonck, Lydia De Pauw, Mieke Van Haegendoren, Jet Nauwelaerts en Carla Galle een plaatsje. De Stuurgroep volgde nauwgezet de politieke actualiteit, nam waar nodig een standpunt in en maakte dit vervolgens

in zo breed mogelijke kringen bekend. Verkiezingsprogramma's werden kritisch doorgelicht en indien mogelijk bijgestuurd en bij de lijstvorming trachtte de organisatie zoveel mogelijk vrouwen naar verkiesbare plaatsen te loodsen. Dit laatste echter vaak met weinig succes; zo nam het aantal socialistische vrouwen in de Kamer eerder af dan toe. In de Senaat was er wel een omgekeerde beweging, vermoedelijk vooral dankzij de mogelijkheid tot coöptatie (een kunstgreep waar tot op de dag van vandaag gebruik van gemaakt wordt om het aantal vrouwen in het parlement bij te sturen).

Langzamerhand versmolten Stuurgroep en vzw Nationale Socialistische Vrouwenbeweging tot één organisatie. Zo is het bijzonder verwarrend te moeten vaststellen dat op een studiedag van de SV eind 1979 de samenstelling van de Stuurgroep vastgelegd wordt: minimum één afgevaardigde per federatie, de nationale verantwoordelijke van SVV, ABVV-Vrouwen en KVB, de BSP-Vrouwen met een nationaal, gewestelijk of Europees mandaat en een onbeperkt aantal gecoöpteerde leden. Dit suggereert dat de oude Stuurgroep nog bestond naast de SV, tenzij deze in de nieuwe organisatie was geïntegreerd. Op het congres van 8-9 maart 1980 kregen de SV een plaats in de partijstatuten, waardoor het principe van de politieke vrouwenbeweging binnen de partij werd erkend. Bovendien diende 25 % van de besturen (lokaal, federaal en nationaal) uit vrouwen te bestaan. Het spreekt evenwel voor zich dat dit quorum op lokaal niveau nogal eens over het hoofd gezien werd. Binnen de Administratieve Commissie van de BSP werd een werkgroep Vrouwen opgericht met als opdracht de concrete uitwerking van een organisatiestructuur voor de SV. In de eerste fase werden een nationale SV-Vrouwencommissie en SV-groepen op federaal vlak opgestart, in de tweede fase werd gedacht aan de uitbouw van lokale groepen. Pas op 27 juni 1981 werd de Nationale Commissie door partijvoorzitter Karel Van Miert officieel geïnstalleerd.

De SV bleven zich richten op het organiseren van studiedagen, vorming en culturele uitstappen, de deelname aan betogingen (bijvoorbeeld ook aan diverse vredesmarsen), de inname van standpunten over de politieke actualiteit, een actieve deelname aan de verschillende verkiezingscampagnes en het doen van de nodige inspanningen

om het aantal vrouwelijke verkozenen (ook door middel van het opleggen van quora) te verhogen. De werking werd geleidelijk aan uitgebreid. In 1984 werd het aantal regionale groepen vergroot en werd gestart met de verspreiding van het kwartaaltijdschrift *Inkijk*. Door de erkenning van de SV op 1 januari 1985 als vormingsinstelling kon het aanbod van de vormingsactiviteiten uitgebreid worden. Eind jaren 80 werden de schouders gezet onder de Stem Vrouw-campagnes en de acties rond het abortuswetsvoorstel Lallemand-Michielsens. Later volgden nog de oprichting van een werkgroep Bio-ethiek en acties voor wettelijke maatregelen om de politieke ondervertegenwoordiging van vrouwen weg te werken. Verder werd ook gewerkt rond de individuele rechten in de sociale zekerheid, kinderopvang, de pensioenleeftijd van vrouwen, nachtarbeid en het statuut van de meewerkende echtgenote. In 1990 volgde een colloquium over kindermishandeling. Vijf jaar later echter bouwden de SV hun vormingsactiviteiten terug af en verschoof de klemtoon van vorming naar dienstverlening. Dit uitte zich in meer uitgesproken acties, de uitbouw van een documentatiecentrum, de uitgave van diverse brochures en de begeleiding van andere organisaties in verband met vrouwen thema's. In 2000 werd deze 'heroriëntatie' bekroond met de erkenning van de SV binnen het Dienstendecreet.

In november 2002 wijzigden de SV hun naam in Zij-kant, waarmee ze het voorbeeld volgden van heel wat andere organisaties uit de socialistische zuil, om een duidelijke verwijzing naar hun politiek-ideologische achtergrond te laten vallen. Meteen werd een ware mediacampagne opgestart, met een vernieuwde website en de start van een

digitale nieuwsbrief onder de naam *Fe-Mail*. Twee jaar later volgde de erkenning als socioculturele beweging, gespecialiseerd in het genderthema.

Het archief

Verskillende heterogene schenkingen – overgedragen tussen 1985 en 2004 – werden samengebracht en ontsloten via deze stortingslijst. Binnen de SV werd het archief vrij volledig bijgehouden, zonder dat evenwel een duidelijke classificatie is gemaakt. Gevolg is dat sommige reeksen dubbel werden bewaard en bepaalde stukken eerst serieel werden bewaard om dan plots zonder een duidelijke verklaring in dossiers te worden opgenomen. Zo werden voor een aantal jaarlijkse evaluatie- en programmatiedagen dossiers bijgehouden, waarin zich onder meer het werkingsverslag van het voorbije jaar, het werkingsprogramma van het nieuwe jaar, het overzicht van de aanwezigheden op de voorbije commissievergaderingen en werkingsverslagen van de federaties bevinden. Sommige stukken werden daarnaast ook nog eens afzonderlijk bewaard. Om het zoeken te vereenvoudigen zijn sommige dossiers dan ook uit elkaar gehaald, andere terug samengesteld.

Het feit dat de SV weinig bestuurswissels kenden, heeft dan weer het voordeel dat het materiaal wel samen werd bewaard. Bij de aanpak van het archief was een strenge selectie en schoning evenwel noodzakelijk; brochures werden in meerdere exemplaren (en mét het ontwerp) aangetroffen, van verschillende studiedagen werden meerdere documentatiemappen aangetroffen... Het archief, dat de jaren 1974-1975 en 1980-2003 bestrijkt, bevat 393 nummers, opgeborgen in 36 dozen (4 lopende meter).

Het is toegankelijk mits toelating van de dienstdoende archivaris.

Voorzitters

Jeanne Adriaenssens	1981-1982
Leona Detiège	1982-2000
Anne Van Lancker	2000-

Secretarissen

Carla Galle	1981-1982
Martine Lemonnier	1982-1994
Vera Claes	1994-

(1) Zie M. VAN HEMELDONCK, Irène Pétry, stalen wapenrusting onder hermelijn. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 41(2007)2, p. 83-84. Irène Pétry wordt door Marijke van Hemeldonck omschreven als een vrouw die carrière maakte dankzij haar machtspositie binnen de vrouwenorganisatie, maar geen interesse had voor de vrouwenstrijd.

BIBLIOGRAFIE

- CLAES, V., KERKHOF, E., PEIREN, L., *50 jaar vrouwenstemrecht: een socialistische terugblik*, Brussel/Gent: Socialistische Vrouwen/AMSAB, 1998, 47 p.
- DE WEERDT, D. (red.), *De dochters van Marianne. 75 jaar*, Antwerpen/Gent: Hadewijch/AMSAB, 1997, 352 p.
- DE WEERDT, D. & GALLE, C. m.m.v. VAN DER WILDT, F., *SV 100 jaar socialistische vrouwenbeweging*, Brussel: Carla Galle, 1985, 66 p.
- VAN HEMELDONCK, M., Irène Pétry, stalen wapenrusting onder hermelijn. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 41(2007)2, p. 83-84.
- Zij-kant. Beleidsplan 2005-2010, Brussel, s.d., s.p.
- <http://www.zij-kant.be> (historiografie in de rubriek "wie is wie" op 02/10/2007).

B R O N N E N Het archief van Raoul Miry

Rik De Coninck, Amsab-ISG

Raoul Miry¹ werd geboren in Gent in 1889 en studeerde aan de Handelshogeschool, een onderwijsinstelling die verbonden was aan de Rechtsfaculteit van de Gentse universiteit. Hij behaalde er het diploma van licentiaat in de handels-, consulaire en financiële wetenschappen. Hij begon zijn carrière in de textielsector, eerst als secretaris van de Cercle Commercial et Industriel de Gand en vervolgens als bediende bij de Caisse commune des Industries textiles réunies. Hij was daardoor nauw betrokken bij de evolutie van de Gentse textielnijverheid tijdens en na WO I.

Hij huwde met Mathilde De Vynck, dochter van de progressistische liberaal Eduard De Vynck die tegen de zin van de Liberale Associatie een kartel aanging met de BWP. De Vynck was een jeugdvriend van Edward Anseele, leidde een succesrijk bedrijf in snoepgoed en werd in 1907 verkozen op de radicaalsocialistische lijst, samen met Anseele.² Leden van deze familie waren lid van de loge, zo ook Raoul Miry.³

Na het einde van WO I begon hij een wetenschappelijke carrière aan de Gentse universiteit, eerst als werkleider (1919), vervolgens als docent (1922) en als professor (1926). De jonge economist kreeg al snel onderzoeksopdrachten van de socialistische ministers en publiceerde bevattelijke artikels over economische onderwerpen in de socialistische pers. Hij gaf ook cursussen aan syndicale militanten en werd opgenomen in de leiding van Het Licht (uitgever

Raoul Miry, ongedateerd

van de krant *Vooruit*). Belangrijker nog was dat hij de socialistische beweging vertegenwoordigde in de besturen van allerhande (semi-)overheidsinstellingen en adviesraden zoals de Hoge Raad voor Volkshuisvesting, de Hoge Raad voor Statistiek (HRS), de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), de Algemene Spaar- en Lijrentekas (ASLK), de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid (NMKN), het Nationaal Comité van Kivu (NCK), het Speciaal Comité van Katanga, de Regentenraad van de Nationale Bank... Toch liep hij niet echt in de kijker, hij was eerder een bereidwillig steunpunt voor de beweging, iemand die de gave had om moeilijke onderwerpen op een eenvoudige wijze uit te leggen. Hij was eerder een pragmaticus dan een marxistisch theoreticus. Hij overleed op 16 februari 1952 op 62-jarige leeftijd en werd – volgens zijn wens – in volstreekte eenvoud begraven...

Dit kleine archief – 2 dozen met 33 beschrijvingen – werd bewaard door zijn kleindochter Cora. Het bevat vooral artikels en toespraken, maar ook enkele boeiende rapporten zoals dat over de werkomstandigheden van de Gentse bedienden en dat over de houding van de socialistische syndicalisten tijdens WO II. Dit laatste rapport schreef Miry in 1941 op vraag van Leopold III. Hij wou niet ingaan op diens later verzoek (in 1948) om hem in Zwitserland te ontmoeten. Het archief is consulteerbaar mits toestemming van de dienstdoende archivaris.

Met dank aan Herman Balthazar voor de bereidwillige medewerking.

- (1) Volgens de familie zouden er geen directe banden zijn met Karel Miry, de toondichter van *De Vlaamsche Leeuw*.
- (2) G. VANSCHOENBEEK, Novecento in Gent, de wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen, Antwerpen/Baarn: Hadewijch/Amsab, 1995, p. 234, 238 en 247.
- (3) R. VERVLIT, Naar Eenheid in Verscheidenheid. Vrijmetselarij en Taal. In: *Van Wijsheid met Vreugd gepaard. Twee eeuwen vrijmetselarij in Gent en Antwerpen*, Brussel/Gent, 2003, p. 169.

B R O N N E N Het archief van de Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen (BBL)

Gert Van Overstraeten, Amsab-ISG

Begin jaren 90 startte in Nederland een onderzoek naar de staat van de archieven van de milieubeweging. Het initiatief hiertoe werd onder meer genomen uit bezorgdheid over de slechte situatie van de archieven van 'groene' organisaties. In België zou het uiteindelijk nog meer dan tien jaar duren voor een gelijkaardig initiatief van de grond kwam, tot in 2002 Amsab-ISG een samenwerkingsakkoord sloot met de BBL. Zoals wel meer voorkomt lag een terugblik op het verleden, in dit geval het 30-jarige bestaan van de milieukoepel, aan de basis van dit akkoord. Daarbij engageerde Amsab-ISG zich expliciet om meer aandacht te besteden aan archieven van de milieubeweging. Intussen zijn we alweer vijf jaar verder en werd er al heel wat gepresteerd: de acquisitie van meer dan tien archieven van natuur- en milieuverenigingen, de uitgave van een brochure over pioniers van de milieubeweging in samenhang met een thema-avond hierover en een bundeling van een aantal inventarissen van archieven van de milieubeweging die hier bewaard worden. Aan dit lijstje kan nu ook de ontsluiting van het archief van de BBL zelf toegevoegd worden en binnenkort de masterproef van Kristof Vets over de geschiedenis van de BBL van 1971 tot 1990.

De overgang van de jaren 60 naar 70 werd gekenmerkt door een wereldwijde toename van de interesse in de milieuthematiek en -problematiek. Ook in Vlaanderen werden

steeds meer milieuactiegroepen en natuur-beschermingsverenigingen opgericht.¹ In augustus 1970 kwamen op initiatief van Dominique de Wasseige zes personen samen die allemaal beroepshalve ervaring en deskundigheid rond de milieuproblematiek hadden.² Hun plan was om door krachtenbundeling een sterke drukingsgroep van natuur- en milieubeschermers tot stand te brengen die op de beleidsvorming moest kunnen wegen.

Deze doelstelling wilden ze bereiken door coördinatie en ondersteuning van bij een milieukoepel aangesloten verenigingen, rechtstreekse tussenkomst bij officiële instanties en particulieren, perscampagnes, voorlichting van het publiek en openbare manifestaties. Ook de verbetering van de wetgeving en gerechtelijke acties behoorden tot de mogelijkheden.

Eerst en vooral werd een lijst van de bestaande Belgische natuur- en milieuorganisaties samengesteld en een beginselverklaring *Fondements éthiques de l'action d'Intervention* geschreven. Vervolgens werden alle organisaties uitgenodigd op een 'Staten-Generaal', welke moest uitmonden in de oprichting van een overkoepelende milieubond. Dit plan liep evenwel niet van een leien dakje. De initiatiefnemers hadden geen banden met de bestaande milieuverenigingen en -actiegroepen, wat enige terughoudendheid van de milieugroepen tot gevolg had. Zij waren lang niet allemaal overtuigd van de noodzaak van een gestructureerde overkoepelende drukingsgroep, laat staan van de globale visie op de milieuproblematiek die deze wenste uit te dragen. Uiteindelijk ging toch een meerderheid van de aangeschreven verenigingen op de uitnodiging in, maar gezien de omstandigheden is het niet verwonderlijk dat het toch nog

ruim een jaar duurde voor met de beoogde organisatie officieel van start kon worden gegaan.

Van bij de oprichting werd de zelfstandigheid van de aangesloten milieu- en natuurverenigingen gerespecteerd door de bewuste keuze om van de BBL een organisatie van verenigingen te maken. Individueel lidmaatschap was uitgesloten. De bestaande natuurbeschermingsverenigingen stonden hier immers afwijzend tegenover, onder meer wegens de mogelijke concurrentie die zo'n formule voor hun eigen werking kon betekenen.

Daarnaast werd een vereniging bij aansluiting ingeschreven in een of meerdere van de drie sectoren waarrond de BBL werkte, met name natuurbehoud, stedenbouw en ruimtelijke ordening, en de bestraffing van vervuiling en hinder. Wel werden ze samen betrokken bij de algemene besluitvorming. Deze formule maakte het mogelijk om enerzijds de verschillende aangesloten verenigingen hun eigen specifieke werking te laten behouden, terwijl anderzijds hun krachten konden gebundeld worden in één koepel met een globale benadering van de milieuproblemen.

Op 25 september 1971 werden de statuten van de nationale koepelorganisatie Bond Beter Leefmilieu/Inter-Environnement (BBL/ IE) ondertekend door 39 natuur- en milieuverenigingen van diverse pluimage, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad*, en op 15 december werd de Bond op een druk bijgewoonde persconferentie te Brussel voorgesteld. In augustus 1974 sloot ook de Brusselse Raad voor het Leefmilieu (BRAL) zich aan, die buiten de schoot van de oorspronkelijke koepel was opgericht. De bond van vier gewestelijke raden was hiermee een feit.³

De kersverse organisatie wilde zo snel mogelijk van start gaan met haar werking en de eerste stappen hiertoe werden al ondernomen voor de officiële oprichting. Er werd een vast secretariaat opgericht dat men zo snel mogelijk wilde uitbouwen met een deskundige staf die (acties van) de aangesloten verenigingen kon ondersteunen en eigen activiteiten uitvoeren. Het nodige geld hiervoor werd gezocht bij particulieren en bedrijven. Reeds in november 1971, naar aanleiding van de regeringsvorming, liet de Bond van zich horen via een politiek memorandum opgesteld door de bijeengeroepen milieuverenigingen ten aanzien van formateur Gaston Eyskens.⁴ Het overhandigen van een globaal eisenpakket aan de overheid werd een traditie bij elke regeringsvorming. Daarnaast werd een *Inventaris van de Belgische wetgeving en reglementering inzake leefmilieu* opgesteld, het eerste in zijn soort in België. Vanaf 1972 werden werkgroepen opgericht ter ondersteuning van de thematische werking en de Bond maakte deel uit van de Belgische delegatie op de VN-milieuconferentie te Stockholm. Op amper enkele jaren tijd werd de BBL een milieuorganisatie waarvan steeds meer milieuverenigingen het belang inzagen en waarmee zowel overheid, drukingsgroepen als publieke opinie geconfronteerd zouden worden.

Toch kon de BBL in zijn ontstaansperiode nog geen nieuwe milieubeweging genoemd worden. De initiatiefnemers hadden niet alleen geen banden met de bestaande natuur- of milieubewegingen, ze waren ook vrijwel allen uit de (hogere) burgerij afkomstig en bekleedden vooraanstaande posities in de politieke en sociaal-economische sfeer. Door het belang dat de Bond hechtte aan erkenning door de overheid werden intense

contacten onderhouden met verscheidene politici en vooraanstaande figuren uit de werkgevers- en vakbondsorganisaties, en met vertegenwoordigers uit de wetenschappelijke en academische wereld. Een aantal van hen steunde de Bond ook actief, zowel financieel als moreel. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de BBL in eerste instantie gedomineerd werd door de bestaande natuurbeschermingsverenigingen.⁵ Er waren in België amper groepen actief rond milieuhinderproblematiek en van militantere actievormen of radicale eisen was al evenmin sprake. Gedurende de eerste helft van de jaren 70 kwam hierin echter verandering. De bredere thematiek rond de milieuverontreiniging won veld, waarbij vooral het rapport van de Club van Rome als referentiepunt gold. Daarnaast leidde een aantal geruchtmakende milieu-incidenten in Vlaanderen tot een toenemend milieubesef. Mede als gevolg hiervan was er ook een opvallende toename van milieuacties en milieuactiegroepen. Deze verschuiving ging gepaard met een explicietere kritiek op het economische ontwikkelingsmodel van de welvaartsstaat en met conflictueuzere stellingnames. Van de brede consensus over de milieuproblematiek van het begin van de jaren 70 zou al snel geen sprake meer zijn. Het uiteindelijke breekpunt in deze ommezwaai was voor de BBL de kernenergiecontroverse als gevolg van de oliecrisis in 1973-'74. In tegenstelling tot de aangesloten vereniging Verenigde Aktiegroepen voor Kernstop (VAKS)⁶ bleef de BBL twijfelen om een standpunt in te nemen. Pas een jaar na het begin van de hele controverse kwam de Bond naar buiten met een voorzichtig standpunt. Toch ging dit voor veel gevestigde (vooral economische) kringen al veel te ver. De elektriciteitssector zegde

zijn financiële steun op en in het verlengde daarvan namen ook andere belangrijke ondersteunende en sympathiserende kringen afstand van de BBL en de milieubeweging in het algemeen. Vanaf dan verkeerde het nationaal secretariaat constant in financiële moeilijkheden.

Deze financiële kopzorgen waren ongetwijfeld een van de redenen voor de oprichting op 17 juni 1976 van de afzonderlijke vzw Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, waardoor subsidies konden aangevraagd worden. De bevoegdheden van het nationaal secretariaat werden meer en meer uitgehold naarmate de gewestelijke federaties hun eigen werking uitbouwden. De nationale overkoepeling BBL/IE stierf eind 1979 een stille dood in een financiële put. Er was wel nog geregeld overleg tussen de vier koepels, wat nog vergemakkelijkt werd doordat BBL Vlaanderen en IE Wallonie tot 1997 hetzelfde gebouw deelden in Brussel.

Tegen 1980 had de BBL reeds op zo'n 1100 burgerinitiatieven ingespeeld. De werking kende een grotere samenwerking met de milieubeweging en allerlei andere nieuwe sociale bewegingen op zowel Vlaams, Belgisch en internationaal niveau. De organisatie werd meer en meer beschouwd als een gevestigde belangengroep naast de klassieke sociaal-economische partners. Geleidelijk aan groeiden overleg en samenwerking met de overheid en met andere maatschappelijke groepen. Contacten werden uitgebouwd met alle democratische politieke partijen en

overleg met de vakbonden vond plaats via de vzw Arbeid en Milieu.

Ondanks deze opgang bleef de koepel worstelen met een aantal aanslepende problemen. Het blijvend gebrek aan personeel en financiële middelen is in dit verband zeker belangrijk. Van nog groter belang waren ongetwijfeld de organisatorische problemen waarmee de Bond geconfronteerd werd. Het bundelen en coördineren van de inmiddels zo diverse milieubeweging bleek geen sinecure. De spanning tussen de natuurbeschermingsvleugel en de milieuactiegroepen leidde meermaals tot conflicten. Daarbij kwam nog dat de verwachtingen van verschillende verenigingen inzake de coördinerende functie van de BBL sterk verschilden, wat ertoe leidde dat de BBL een overladen en tegenstrijdig takenpakket toebedeeld kreeg. Er werden dan ook een aantal voorstellen en plannen gemaakt ter herstructurering van de organisatie. Zo stak de keuze voor invoering van het individueel lidmaatschap meermaals de kop op, een voorstel dat het nooit zou halen. De oprichting van provinciale milieufederaties, die een aantal coördinerende en logistieke opdrachten moesten overnemen, draaide op een mislukking uit. Ze bleken al snel niet goed te werken, wat ook hier voornamelijk te wijten was aan een tekort aan personeel en financiën, en werden opgeheven.

Ondanks deze problemen werd in de eerste helft van de jaren 90 voor het eerst actievere op zoek gegaan naar nieuwe leden. Mede hiertoe werd in 1992 een reorganisatie doorgevoerd waardoor lokale milieugroepen zich rechtstreeks konden aansluiten als 'adviseur lid' en organisaties die slechts af en toe rond de milieuproblematiek werk-

'Reddy Kilowatt en Uncle Sam': de eerste BBL-kritieken op kernenergie werden negatief onthaald in de bedrijfsweld (uit: M. HOOGHE, *Bond Beter Leefmilieu vzw 1976-1976*)

ten, ‘samenwerkend lid’ konden worden. Een opmerkelijke stijging van het aantal aangesloten verenigingen was het gevolg. Daarnaast nam het belang van de Bond toe door zijn betrokkenheid via tal van advies- en overlegorganen bij vrijwel alle beleidsdomeinen die impact hebben op het leefmilieu, wat ook een grotere nadruk op lobbywerking meebracht. Het belangrijkste hierbij is ongetwijfeld de installatie in 1991 van de Milieu- en Natuurraad Vlaanderen, het officieel adviesorgaan van de Vlaamse regering. Twaalf van de vierentwintig zetels werden toegewezen aan de milieu- en natuurbeschermingsorganisaties, waarvan zes aan de BBL. Dit was niet alleen een zoveelste erkenning voor de Bond: door het Mina-decreet werden ook allerlei andere voordelen bekomen, zoals subsidies, waardoor eindelijk verholpen werd aan de constante geldnood. In 1997 kocht de Bond een eigen gebouw in de Tweekerkenstraat te Brussel. Het werkterrein zelf werd verder verruimd. Naast de bestaande campagnes en projecten werd er meer aandacht besteed aan de mondiale thematiek en duurzame ontwikkeling.⁷

Dat deze participatie in de besluitvorming en verruimde thematiek, in samenhang met een professionele werking, succesvol is uitgevallen, toont het aantal aangesloten verenigingen. Waar bij de oprichting 39 verenigingen betrokken waren, overkoepelde de BBL er in 2000 zo’n 120!

Het archief

In het archief over de interne werking van de BBL zelf is vooral de periode 1990-2000 rijk vertegenwoordigd. De periode na 2000 komt ook fragmentarisch aan bod, hoewel het niet de bedoeling was over deze periode documenten over te dragen. Van

de voorafgaande periode bevat het archief een amalgaam van de meest diverse en uiteenlopende zaken. Van de jaren 80 is er heel wat minder archief en van de jaren 70 is er zelfs maar heel weinig bewaard. Een groot deel van het ‘oud’ archief werd jammer genoeg weggegooid bij de verhuis naar de Tweekerkenstraat in 1997.

Wat betreft de aangesloten verenigingen, de gevoerde acties en de internationale milieubeweging, omvat het archief veel informatie over de meest diverse onderwerpen. Milieubeweging moet hier trouwens ruim geïnterpreteerd worden. Ook over bijvoorbeeld de antikernenergiebeweging is er heel wat informatie. Voorts zijn er documenten over de samenwerking met gelijkgezinde verenigingen in het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen; veel informatie over contacten met en werking binnen de meest diverse geledingen van de samenleving op zowat alle niveaus, met interessante onderwerpen zoals de verhouding tot de industrie en de politiek. Het Forum voor Ruimtelijke Ordening, een organisatie opgericht in de schoot van de BBL, is ook vermeldenswaard. Niet alleen is de werking zelf ruim gedocumenteerd, maar ook de rijkdom aan informatie over het zo geroemde Vlaamse beleid inzake ruimtelijke (wan)orde is overstelpend.

De grote hiaten in het archief, voornamelijk voor de beginperiode, worden gelukkig deels opgevuld door de archieven van aangesloten verenigingen en vooral van vroegere voorzitters; deze van de gewezen voorzitters Guido Van Steenberghe (1983-1986) en Guido Steenkiste (1986-1989) bevinden zich in Amsab-ISG. Het BBL-archief bevat ook materiaal van enkele andere archiefvormers, namelijk van de Federatie voor Milieubescherming van het Gewest

Gent⁸, de Denkcél Ruimtelijke Ordening en Léon Panneels.

Het archief is consulteerbaar mits toestemming van de dienstdoende archivaris en van de BBL-verantwoordelijke.

- (1) Tussen 1968 en 1971 werden zeker 36 nieuwe milieuverenigingen opgericht in Vlaanderen.
- (2) Dominique de Wasseige was uitgever van het tijdschrift *Environnement*. Michel Didisheim was kabinetschef van prins Albert en voorzitter van de Kunstwijk, een vereniging ter bescherming van het bouwkundig erfgoed in Brussel centrum. Jan Tanghe was stedenbouwkundige. Pierre Dulieu was kabinetschef van minister Califice, Waals staatssecretaris voor Huisvesting en Ruimtelijke Ordening. Baudouin du Bus de Warnaffe en Marc Dubrulle waren publicrelationsadviseurs met ruime ervaring in milieu- en consumentenvraagstukken.
- (3) Reeds van bij de oprichting werd dus de regionale autonomie van Vlaanderen, Wallonië en Brussel ingebouwd door het opzetten van gewestelijke federaties, dit reeds lang vóór België gefederaliseerd werd en het milieubeleid nog bijna volledig tot de nationale bevoegdheden behoorde. Wegens een gebrek aan financiële middelen werd het secretariaat wel nationaal opgevat.
- (4) Gevolg hiervan was de oprichting van een ministerieel comité Leefmilieu. Dit zou echter nooit behoorlijk werken en slechts eenmaal samenkomen tijdens de elf maanden dat de regering bestond.
- (5) Zowel de samenstelling van de Raad van Beheer, de kaderleden en de basis waren hoofdzakelijk afkomstig uit de bestaande natuurbehoudverenigingen, die ook als enige over de nodige organisatorische sterkte, ervaring en deskundigheid beschikten. Bij de sector natuurbehoud binnen de werking van de BBL waren het grootste deel van de verenigingen aangesloten. Ook de aangekaarte thema's en de toegepaste strategieën waren aanvankelijk voornamelijk afkomstig uit het vertrouwde terrein van de natuurbehoudverenigingen.
- (6) VAKS was een van de eerste milieuoctiegroepen die zich bij de BBL aansloot.
- (7) De BBL zetelt ook in het officieel adviesorgaan de Federale Raad Duurzame Ontwikkeling (FRDO).
- (8) Het archief van de vereniging bevindt zich in Amsab-ISG.

BIBLIOGRAFIE

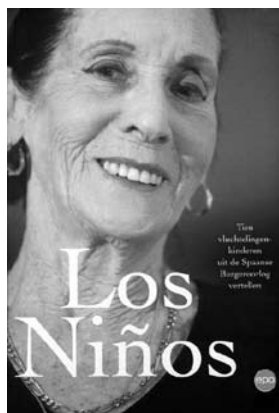
- DE CONINCK, R., CREVE, P., VRIELYNCK, S., *Hoe het groeide. Inventarissen van archieven van de milieubeweging*, Gent: Amsab-ISG, 2005, 119 p.
- DE GROOTE, H., *Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw: koepel voor aangesloten milieuorganisaties?*, Arteveldehogeschool, verhandeling, 2002, 71 p.
- HOOGHE, M., *Bond Beter Leefmilieu vzw 1971-1996. De milieukoepel in Vlaanderen*, Brussel: BBL Vlaanderen vzw, 1996, 38 p.
- PEETERS, A. & VERMEIREN, I., *De jaren zeventig, van groen naar groenen*, Borgerhout: Stil Leven, 1980, 189 p.
- PELZERS, E., *Archieven van milieu- en natuurorganisaties*. In: *Nederlands Archiefblad*, 96(1992), p. 28-35.
- VETS, K., *BBL als nieuwe sociale beweging (1971-1990)*, K.U.Leuven, licentiaatsverhandeling, 2006, 27 p.
- WALGRAVE, S., *Bond Beter Leefmilieu, een huis met vele kamers*. In: *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen. Een sociologische verkenning van de milieubeweging, de derde wereldbeweging en de vredesbeweging*, Leuven: SOI/ KUL, 1994, p. 58-64.

Vincent Scheltiens,
secretaris van Het
Andere Boek

HILDE PAUWELS (e.a.)

Los Niños.

**Tien vluchtelingenkinderen uit
de Spaanse Burgeroorlog vertellen**

HILDE PAUWELS (e.a.),
Los Niños.
*Tien vluchtelingenkinderen
uit de Spaanse Burgeroorlog
vertellen*, Berchem: EPO,
2007, 224 p.

In het dit jaar verschenen boek *Los Niños* laten de auteurs elf – geen tien zoals de titel vreemd genoeg aangeeft – vluchtelingenkinderen uit de Spaanse Burgeroorlog aan het woord. Allen vertellen ze hun ‘kleine geschiedenis’ die zich afspeelt op een van de scharniermomenten van de 20e eeuw. Het boek vormde de kapstok van een hele reeks herdenkingsinitiatieven die dit jaar, de zeventigste verjaardag van het gebeuren, in Vlaanderen op touw werden gezet. Zoals vele herdenkingen zijn het bevestigingen van een algemene, zelfs oppervlakkige interpretatie van een historisch feit waar op geen enkel moment dieper op ingegaan of kritisch op teruggeblikt werd. Een gemiste kans. Ook het boek van Hilde Pauwels en co voegt inhoudelijk weinig toe aan wat eerder, zelfs in Vlaanderen, verscheen.¹ Toch blijft het mooi rechttop, wegens de authenticiteit van de getuigenissen en de aangrijpende emotionaliteit die ermee gepaard gaat.

Impact en emoties

De emoties die gepaard gaan met getuigenissen van Spaanse vluchtelingenkinderen zijn van fundamenteel belang om te begrijpen waarover we het hebben. Behalve de kindsoldaten, zijn kinderen in gewelddadige conflicten passief en weerloos. De bij benadering vijfduizend Spaanse kinderen die vanaf 1937 naar België komen², worden van de ene op de andere dag losgerukt uit al wat ze tot dan toe kennen, inclusief de honger, de bombardementen, de angst en de droefheid om het verlies van vrienden en familieleden in de laatste maanden van hun leven daar. De impact van wat met hen op enkele weken tijd gebeurt, is enorm: het verscheurende afscheid van

de ouders en/of de familie, de reis naar het onbekende, het onthaal in een nieuw gezin dat ondanks alle solidariteit, warmte en zelfs liefde toch een gedwongen vervangingsgezin is, vaak ook een verdeling over de onthaalgezinnen waarbij broers en zussen van mekaar gescheiden worden, de taal, de cultuur... Alsof dit alles nog niet volstaat, blijven ingrijpende gebeurtenissen zich opstapelen: het bericht van de dood of van jarenlange gevangenschap van één of van beide ouders, of de kwestie van de terugkeer of niet naar Spanje aan het eind van de burgeroorlog in 1939, het weerzien van de ouders of niet, de vervreemding bij dit eventuele weerzien, de vaststelling – zowel voor de natuurlijke ouders als voor de kinderen – dat er een onherstelbaar feit heeft plaatsgevonden. Maar ook in sommige gevallen de naam, de nationaliteit, de identiteit, de doorslaggevende keuzen die deze kinderen, dan adolescenten of pas meerderjarig, ter zake moeten maken, hebben een grote impact. En dan is er de grote geschiedenis die zich maar met hun kleine geschiedenis blijft bemoeien. Eenmaal in België gebeurt dat op twee cruciale momenten. Ten eerste is er de overwinning van Franco die de tijdelijke ballingschap van vele van deze kinderen omzet in een definitief afscheid van hun geboorteplaats en hun oorspronkelijke cultuur. Ten tweede is er het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, waardoor de blijvers, afkomstig uit een militair belaagde republikeinse zone, de komende vier jaar in een militair bezette zone moeten opgroeien. Voor sommigen onder hen betekent dit opnieuw schaarste, opnieuw gevaren en angst, vooral voor hen die in gezinnen verblijven waar de ouders actief zijn in het verzet. En opnieuw die impact, later: wat vertellen ze aan hun eigen kinderen? En wie of wat zijn die kinderen – de tweede generatie, en wat geven zij op hun beurt de kleinkinderen van deze *niños* mee? En dat allemaal ten gevolge van die ene dag in 1937, dat moment waarop iemand ze optilde en ze in een vrachtwagen belandden die hen naar de kust bracht, waar ze op een schip werden gezet.

Vermits we vandaag zeventig jaar verder zijn en er veel herdenkingen plaatsvinden, is het interessant ons af te vragen hoe deze kinderen uiteindelijk omgingen met hun land van herkomst. In haar inleiding schrijft Pauwels dat de meesten het Spaans verleerden en dat ook de emotionele afstand groter werd. We raken hier een heikel punt. Wat hebben die *niños* onderling immers gemeen, buiten het feit dat ze uit dezelfde republikeinse zone kwamen?

Samen uit maar niet samen thuis

Uiteraard zijn er tussen de ex-kinderen grote verschillen. Ze kwamen ook allen in verschillende gezinnen terecht, die om uiteenlopende redenen (van politieke solidariteit met de republiek over ontzetting over het antiklerikalisme van diezelfde republiek, tot kinderloosheid) een Spaans kindje in huis wilden. Neem nu de beide geïnterviewde ex-kinderen uit Barakaldo, de industriële voorstad van Bilbao: de Mechelse middenstandszoon Lubi De Coninck, die de zaak van zijn pleegouders (sanitair) overnam³ en de Luikenaar François Santin, arbeider bij Cockerill, die in de Fédération

Générale du Travail de Belgique (FGTB) carrière maakte en prat gaat op zijn vriendschap met Louis Major en André Cools.⁴ De eerste geeft toe vervreemd te zijn en het moeilijk te hebben met een aantal ontwikkelingen (in casu uitingen van nationalistische affirmatie van Catalanen en Basken). De tweede was actief tegen de dictatuur en leverde hand- en spandiensten aan de clandestiene Spaanse vakbonden.

Sinds Friedrich Engels weten we dat het zijn het bewustzijn bepaalt en niet omgekeerd, maar toch: *niña* Esther Arocena Torrecilla bracht 42 jaar door in de wereld van de haute couture en zegt zich nog steeds in de eerste plaats Spaanse te voelen; een land waar al haar kennissen en vrienden links zijn, benadrukt ze. Na haar tachtigste kocht ze een appartement in Bilbao waar ze wil sterven.⁵

Dankzij het oeuvre van onder meer Jorge Semprún – een van die ontelbare Spaanse ballingen waar de geschiedenis bol van staat – weten we dat het schrijven (of breder: het getuigen) over traumatische of alleszins dramatische ervaringen van ontzettend groot belang is, maar dat het van nog groter belang is te leven, zich opnieuw te wortelen. Dat is wat de geïnterviewde ex-kinderen uit dit boek in de eerste plaats hebben gepoogd.

‘Ser sin estar’

De grote impact op het persoonlijke leven van deze ex-kinderen – ze maakten allen een klein decennium oorlog mee – staat in schril contrast met hun marginale aanwezigheid in de grote geschiedenis. Niet dat ballingschap in de Spaanse geschiedenis een detail zou zijn. Integendeel. De Spaanse historicus en jezuïet Fernando García de Cortázar merkt terecht op dat ballingschap een van de meest diepe en meest tragische kenmerken is van de Spaanse geschiedenis. Hij noemt ballingschap een van de pijnlijkste en meest tegenstrijdige vormen van het Spaans-zijn: *el ser sin estar*; het zijn zonder (er) te (kunnen) zijn.⁶ Josefina Cuesta Bustillo, professor eigentijdse geschiedenis aan de Universiteit van Salamanca, die deze afwezigheid van kinderen in de geschiedenis benadrukt, spreekt dan ook van “*una imposible memoria*”. Gedurende meer dan een halve eeuw bleven de ervaringen van deze ex-kinderen innerlijk, niet gedeeld of amper te delen.⁷ We voegen eraan toe dat tijdens de vier decennia van Francodictatuur er in Spanje weinig animo was om dit thema aan de orde te stellen.

Feit is – in het boek wordt dat onderwerp helaas niet geëxpliciteerd – dat (mede door die dictatuur) wie van deze kinderen vanuit België ‘Spaans’ wilde blijven er een gevecht heeft voor moeten leveren: een *modus vivendi* vinden met de natuurlijke ouders en/of familie (al dan niet hereniging), eventueel opnieuw de taal leren, een standpunt innemen tegenover de dictatuur, al dan niet dat standpunt tot uiting brengen, de eigen kinderen betrekken bij die herkomst... Kortom, de weg terug moet afgelegd worden, in afstand én tijd, tegen de stroom van het dagelijks leven in, want de kracht van de grote geschiedenis heeft hun kleine geschiedenis meer dan duizend kilometer opgeschoven. Da’s niet makkelijk. Ook omdat de geschiedenis van de *niños de la guerra* in de Spaanse historiografie nauwelijks meer dan een voetnoot is. De

19e-eeuwse Spaans-Galicische dichteres Rosalía de Castro meende dat Spanjaarden uit de exodus zich geen Spanjaarden meer moesten noemen aangezien Spanje hen vergeten was. Een andere dichter, alweer zo’n Spaanse balling, León Felipe, zei dan weer dat de Spaanse balling zich wel als mens zou weten te redden... maar niet als Spanjaard.⁸

Hilde Pauwels koos voor mooie portretten, human interest, makkelijk verteerbaar voor een breder publiek, en is daar goed in geslaagd. De historische duiding van de hand van Frank Caestecker en Sarah Eloy vindt men wellicht niet toevallig helemaal achteraan, alsof men ons wilde zeggen: mag maar moet niet gelezen worden. Onschadelijk.

(1) Zie E. LABAJOS-PEREZ & F. VITORIA-GARCIA, *Los Niños. De kinderen van de Spaanse Burgeroorlog in België (1936-1939)*, Gent: AMSAB, 1994, 156 p., ook met historische duidingen en een groot aantal getuigenissen.

(2) Volgens cijfers van november 1949 van de officiële (franquistische) Delegación de Repatriación de Menores werden 5130 kinderen in België onthaald en keerden er 3798 na de burgeroorlog terug. Zie A. ALTED, J. CUESTA, M.A. VILLANUEVA, *El exilio español de la guerra civil: los niños de la guerra*, Madrid: Ministerio de Cultura/Fundación Francisco Largo Caballero, 1995.

(3) H. PAUWELS, *Los niños [...]*, p. 36-53.

(4) H. PAUWELS, *Los niños [...]*, p. 72-89.

(5) H. PAUWELS, *Los niños [...]*, p. 196-197.

(6) F. GARCIA DE CORTAZAR, *Los mitos de la historia de España*, Barcelona: Planeta, 2003, 392 p.

(7) J. CUESTA BUSTILLO, Una memoria de los “niños de la Guerra”? In: *El exilio español [...]*, p. 26-27.

(8) “*Español del exodo de ayer / y español del exodo de hoy: / te salvarás como hombre, / pero no como español*”.

Willie Verhoysen,
historicus

CHRIS EALHAM

**La lucha por Barcelona:
Clase, cultura y conflicto 1898-1937**

CHRIS EALHAM & MICHAEL RICHARDS (eds.)

**The Splintering of Spain.
Cultural History and the
Spanish Civil War, 1936-1939**

CHRIS EALHAM, *La lucha por Barcelona: Clase, cultura y conflicto 1898-1937*, Madrid: Alianza Editorial, 2005.

Het boek is ook in het Engels te verkrijgen met als titel *Class, Culture and Conflict in Barcelona*

Barcelona is vandaag een bruisende, hippe stad die jaarlijks talloze toeristen trekt. Amper honderd jaar geleden was Barcelona in een heel andere betekenis zeer bruisend. Ongeveer vanaf de eeuwwisseling in 1900 tot de Spaanse Burgeroorlog gold Barcelona immers als de meest rebelse Europese stad. De Catalaanse hoofdstad was dan ook het onbetwiste centrum van de Europese anarchistische beweging.

In de periode van 1898 tot 1937 wedijverden diverse sociale groepen, bewegingen en instellingen om de hegemonie over Barcelona. Vooral tussen de anarchisten en de burgerij ontstond hierdoor een conflictsituatie waardoor de stad in een spiraal van geweld terecht kwam. De Britse historicus Chris Ealham omschrijft in zijn boek *La lucha por Barcelona* minutieus hoe die strijd, voorafgaand aan de Spaanse Burgeroorlog, zich voltrok.

Ter inleiding van zijn studie schetst hij het groeiproces van Barcelona dat vanaf 1800 het industriële centrum van het land werd.¹ De stad groeide razendsnel en ongeordend, nieuwe wijken rezen als paddenstoelen uit de grond. Het stadsbestuur had noch de politieke wil, noch het politieke inzicht om deze ongebreidelde groei in goede banen te leiden. De stedelijke (industriële) expansie bracht vanaf eind 19e eeuw een scheiding der klassen met zich mee in het urbane landschap. Bovendien werd ook Spanje eind jaren 20 het slachtoffer van de wereldwijde economische crisis, wat tot een sterke inflatie van de prijzen leidde; waardoor de lonen van de arbeiders daalden en de arbeidersklasse verpauperde. Noch de centrale noch

de stedelijke autoriteiten hadden een effectief sociaal plan om de schrijnende armoede in de stad op te vangen. In de proletarische wijken ontstond daarop een heel eigen complex systeem van sociale netwerken en onderlinge solidariteit waardoor ook de nieuwe migranten in Barcelona konden overleven. Dat was namelijk niet vanzelfsprekend met een stadsbestuur dat zeer vijandig stond tegenover zijn nieuwe inwoners.

In de volksbuurten ontwikkelden de bewoners een bewustzijn van zelfhulp en een praktische alternatieve politiek. Zelfhulp en directe actie stimuleerden de politieke beweging van de anarchisten enorm vanaf het einde van de 19e eeuw. Vooral na de oprichting in 1910 van de Confederación Nacional del Trabajo (CNT), de anarchosyndicalistische vakbond, kreeg de anarchistische beweging de wind in de zeilen. Daarnaast werd de anarchistische invloed versterkt door het zwakke karakter van haar sociaaldemocratische rivaal, de Unión General de Trabajadores (UGT), vooral nadat de centrale leiding ervan besloot om haar hoofdkwartier van Barcelona over te brengen naar Madrid. De arbeiders van Barcelona beschouwden de centralistische sociaaldemocratie als een ideologie die té weinig oog had voor hun dagelijkse problemen en zorgen.²

Volkse traditie

Ealham toont aan dat de cultuur van de directe actie van de anarchosyndicalisten wortelde in de volkse protesttradities van Barcelona. Sinds de 19e eeuw werden de conflicten er gekenmerkt door straatgevechten met de politie en barricades in de nauwe straten van de stad. Omdat de CNT-leden vertrouwd waren met de dagelijkse problemen van de arbeiders konden ze praktische antwoorden bieden en raakten ze goed bekend met het sociale weefsel van de wijken. De Barcelonese arbeiders vonden dat de CNT goed aanvoelde welke hun belangen waren.

Eveneens van groot belang voor de CNT waren de zogeheten atheneas en rationalistische scholen. Deze scholen ondersteunden de bestaande gemeenschapsstructuren van de wijken zoals de anarchosyndicalistische vakbond

1898-1937.
CHRIS EALHAM & MICHAEL RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War, 1936-1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

dat ook deed. Ze waren ook belangrijk omdat het officiële staatsonderwijs onvoldoende ontwikkeld was of vaak zelfs helemaal ontbrak. Dankzij de grote invloed van deze scholen slaagde de CNT erin de verzetscultuur van de arbeiders te beïnvloeden en een proletarische visie te kneden die uitzicht bood op een relatief autonome wereld. Na WO I kende Barcelona een levendige alternatieve publieke sfeer met eigen ideeën en principes, eigen rituelen en organisaties en eigen praktijken.

Een militaire staatsgreep in september 1923 bracht Primo de Rivera aan de macht. Hij poogde de CNT te onderdrukken, maar slaagde daar slechts ten dele in omdat de vakbond dankzij de bestaande sociale netwerken zoals die van de hierboven genoemde scholen, de band met de arbeiders in de wijken kon behouden. Politiek gezien was de dictatuur van Primo de Rivera grotendeels een mislukking omdat hij er slechts tijdelijk in slaagde de legitimiteitscrisis van de Spaanse staat te bezweren. Om uit deze crisis te geraken werden op 12 april 1931 gemeenteraadsverkiezingen gehouden. De eigenlijke inzet ervan was de toekomst van de monarchie in Spanje. De republikeinen beloofden de monarchie af te schaffen, de politieke en sociale gevangenen vrij te laten en vooral een hele reeks sociale hervormingen door te voeren. Hoewel de CNT traditioneel antiparlementair was, sloot ze uit praktische overwegingen toch een verdrag met de republikeinen en de socialisten, het zogenaamde Pact van San Sebastián. Het revolutionair syndicalisme werd volgens Ealham vanaf dat moment een van de stuwende krachten van het verzet tegen de monarchie. De CNT creëerde daarmee een (politiek) klimaat in de arbeiderswijken van Barcelona dat uiterst gunstig was voor de republikeinen van de Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).³ Onder druk van de omstandigheden zagen de leiders van de anarchistische vakbond af van een boycot van de verkiezingen.⁴

De overwinning van de antimonarchistische coalitie leidde in Barcelona en elders spontaan tot een groots volksfeest. Eenmaal in het pluche gezeten, bleken de republikeinen vooral oog te hebben voor de belangen van hun feitelijke achterban, de middenklasse. Die middenklasse was vooral uit op macht en het handhaven daarvan in een geordende samenleving. Er werden nu wetten aangenomen die de rechten van de burgers, vooral van de bezitlozen, ernstig aantastten. Bovendien werd het mogelijk om iemand preventief op te sluiten op verdenking van het verstoren van de (republikeinse) orde. Daarmee toonden zowel de socialisten als de republikeinen, dat ze niet in staat waren om de burgerlijke vrijheden te handhaven en een einde te maken aan vervolgingen van de politie die de monarchie zo berucht en gehaat hadden gemaakt. De nieuwe autoriteiten konden hun macht slechts consolideren door de openbare orde te militariseren en door systematische repressie.

Het nieuwe regime was aanvankelijk dé hoop van de arbeiders geweest, maar nu wachtten ze ongeduldig op de beloofde sociale hervormingen. In de zomer van 1931 organiseerde de CNT tal van acties om de eisen hieromtrent kracht bij te zetten. Deze acties werden echter brutaal onderdrukt, wat al snel leidde tot een breuk tussen de machthebbers en de arbeidende klasse, die het nieuwe republikeinse regime voortaan beschouwden als een voortzetting van de oude repressieve monarchistische regimes.

Splitsing

De nieuwe politieke situatie na april 1931 was ook voor de CNT een keerpunt. Onder de dictatuur van Primo de Rivera was de repressie zo hevig geweest, dat de interne tegenstellingen in de vakbond erdoor verdrongen werden. Met het aantreden van de republiek kwamen de tegenstellingen tussen de radicale (anarchistische) en de meer gematigde (anarchosyndicalistische) vleugel weer aan de oppervlakte. De anarchosyndicalistische strekking had weliswaar de overhand, maar verloor snel haar invloed toen de beloofde sociale hervormingen uitbleven. De arbeiders raakten hun vertrouwen in de nieuwe machthebbers kwijt en radicaliseerden. De gematigde facties van de vakbond werden uitgerangeerd en in 1931 zelfs uit de CNT gestoten.⁵ De gevolgen waren desastreus. De CNT verloor door deze verdeeldheid een hoop leden⁶ waardoor haar slagkracht op het sociaal-economische terrein sterk verminderde. De vakbond was weliswaar radicaler geworden, maar ook veel kleiner en dat bemoeilijkte het behalen van stakingsoverwinningen. Bovendien lokten de stakingen uitgaande van de geradicaliseerde CNT de repressie van de republikeinse overheid uit. De vakbond reageerde hierop met de oprichting van verdedigingscomités, die gewapenderhand de belangen van de arbeiders moesten verdedigen. Ealham toont in zijn boek aan dat de radicale anarchisten met deze strategie het ongenoegen van de arbeiders over de republiek wisten te vertalen. Ze slaagden er zelfs in om in Barcelona een grote beweging op de been te brengen die aansloot bij de oude traditie van straatprotest.⁷

Maar het uitblijven van tastbare successen op het socio-economische terrein brak de CNT-leiding steeds meer op. De financiële situatie van de vakbond was rampzalig, ondanks gewapende bankovervallen en de revolutionaire belasting voor ondernemers. Met het oog op de verkiezingen in februari 1936 begonnen verschillende radicale CNT-leiders, onder wie de bekende Durruti, een heel andere toon aan te slaan. Gewapende opstanden en revolutionaire 'stakingsgymnastiek' werden ingeruild voor hetzelfde pragmatisme als dat waarmee de anarchisten in 1931 de republikeinse partijen aan een verkiezingsoverwinning hadden geholpen. De verkiezingen in februari 1936 werden opnieuw een eclatant succes voor de coalitie van republikeinen, socialisten en anarchisten. De nieuwe lijn van de CNT maakte ook de weg vrij voor een hereniging met de in 1931 uitgestoten gematigde facties.

Slagvaardig

Na de verkiezingsoverwinning van de progressieve coalitie in februari 1936 werd duidelijk dat de oude, conservatieve machthebbers zich niet zouden neerleggen bij hun verlies. De republikeinse regering nam, ondanks de vele geruchten en vaak overduidelijke aanwijzingen van een nakende staatsgreep, een afwachtende houding aan. De CNT-leiding daarentegen berustte niet en bereidde haar leden intussen voor op een militaire staatsgreep. Het verdedigingsplan dat de CNT voor Barcelona opstelde, was van cruciaal belang om de militaire opstand in de stad op 19 juli 1936 neer te slaan.

De CNT had dankzij dit slagvaardig optreden en het volkomen falen van de republikeinse politiek, de dag na het uitbreken van de militaire opstand, de macht in Catalonië volledig in handen. Haar volgende bekommernis was de oorlog tegen de militaire opstandelingen in de overige delen van Spanje. De basis van de CNT zag dat echter anders en maakte van de nieuwe situatie gebruik om een verregaande sociale revolutie door te voeren. De sociale revolutie die zich toen in Barcelona voltrok, was zonder weerga in de geschiedenis van de stad, die volledig op proletarische leest werd geschoeid.⁸ De overheersende structuren en collectieve symbolen van de bourgeoisie werden gereorganiseerd, kregen andere bestemmingen of werden vernietigd. Dit laatste gold vooral voor hét machtsymbool bij uitstek, de katholieke kerk. Vele vertegenwoordigers van de Kerk werden het slachtoffer van geweld.⁹ Ealham en Richards voeren in *The Splintering of Spain* aan dat de aanval op de katholieke kerk in sterke mate was georganiseerd. Veel kerken kregen een andere bestemming, sommige werden afgebroken of in brand gestoken. Het is volgens Ealham opmerkelijk dat in de regio's waar de republikeinen en de socialisten een grotere invloed hadden dan de anarchisten, meer moorden op katholieke geestelijken werden gepleegd. Niettemin had geen enkele groepering of partij in republikeins Spanje de intentie om de bourgeoisie als klasse of de katholieke geestelijkheid fysiek te vernietigen.¹⁰

Het bloedvergieten, dat vooral tijdens de eerste maanden van de burgeroorlog plaatsvond, wordt door sommige historici toegeschreven aan het feit dat de massa uitzinnig werd door het verdwijnen van orde en gezag, waardoor de macht letterlijk op straat kwam te liggen bij een bevolking die massaal lid was van de anarchosyndicalistische vakbond CNT.¹¹ Het feit dat de anarchosyndicalisten, als verdedigers van de revolutie, in alle opzichten de verliezers waren en als beweging nagenoeg vernietigd na de burgeroorlog, heeft er volgens Ealham toe bijgedragen dat de revolutie in Barcelona lang in een negatief daglicht stond. Het idee van een uitzinnige bevolking moest dat beeld onderstrepen, zodat we die sociale revolutie in historisch opzicht niet serieus hoefden te nemen. Uit historisch onderzoek is trouwens gebleken dat de meeste moorden destijds in Barcelona niet op rekening mogen worden geschreven van de zogenaamde losgeslagen massa. De meeste doden zouden gevallen zijn door toedoen van de republikeinse/socialistische autoriteiten in de militaire burcht van Montjuich in Barcelona.¹²

De sociale revolutie in grote delen van Spanje voltrok zich eerder ondanks dan dankzij de leiding van de CNT die immers geen nieuwe politieke machtsstructuren had gevormd: integendeel zelfs, de ingestorte staatsstructuren werden ongemoeid gelaten waardoor een machtsvacuüm ontstond. Dat machtsvacuüm werd na juli 1936 gaandeweg op efficiënte en listige wijze opgevuld door de kleine maar goed georganiseerde communistische partij Partido Comunista de España (PCE), in Catalonië Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) genaamd. De communisten maakten daarbij handig gebruik van de interne verdeeldheid van de socialisten.¹³ Bovendien wisten de Catalaanse communisten de burgerij en de boeren voor zich te winnen door zich op te werpen als felle verdedigers van de republikeinse orde die tégen de sociale revolutie was.¹⁴

De bom barstte in mei 1937 toen veiligheidstroepen van de republiek, die gesteund werden door milities van de PSUC, de telefoonmaatschappij aanvielen die al sinds het begin van de revolutie in handen was van de CNT. Er braken felle straatgevechten uit waarbij de gewapende arbeiders de controle op straat overnamen. De CNT-leiding bleef echter achter de samenwerkingsstrategie staan en nam een verzoenende houding aan tegenover de aanvallers. Het ontbrak de revolutionairen daardoor aan een krachtige instelling om hun energie tegen de herboren republikeinse staat en de PSUC te kanaliseren. De CNT aanvaardde een compromis en tekende daarmee ongewild het doodvonnis van de sociale revolutie.¹⁵

In Barcelona keerde de bourgeoiscultuur terug. De barricades, dé symbolen van de macht van de arbeidersmilities, verdwenen en de privileges werden hersteld. Een mooi voorbeeld hiervan was het prestigieuze Ritz Hotel, dat in juli 1936 was gecollectiviseerd en omgevormd tot 'arbeiderspaleis', maar in 1937 opnieuw in handen kwam van de oude eigenaars en opnieuw het exclusieve terrein werd van de burgerij. George Orwell die door een verwonding begin 1937 in de Catalaanse hoofdstad verbleef, omschreef de nieuwe situatie als volgt: "*De 'normale' verdeling van de samenleving tussen rijk en arm, bourgeoisie en lagere klasse werd hersteld en de bedelaars verschenen weer op straat.*"¹⁶ Ealham omschrijft ze als het begin van een contrarevolutionair manoeuvre, op gang gebracht door de verenigde krachten van de traditionele republikeinen, de rechtervleugel van de socialisten en communisten, en dat zijn hoogtepunt bereikte onder de dictatuur van Franco, toen de onderdrukking van de arbeidersbeweging tot een strategie werd verheven.

Brede arbeidersbeweging

Chris Ealham heeft in zijn boek *La lucha por Barcelona* op treffende wijze uiteengezet hoe de CNT de vruchtbare bodem van Barcelona in haar voordeel bewerkte. Met zijn onderzoek naar de arbeiderscultuur van de volkswijken in Barcelona, haakt Ealham aan bij de traditie van de fameuze Britse historicus Thompson om de sociale geschiedenis van onderuit te bekijken. Hij beschrijft nauwkeurig hoe de anarchistische vakbond rond de eeuwwisseling van 1900 nauw aansloot bij de belevingswereld van de arbeidende klasse in Barcelona. Dat de socialisten daar niet in slaagden, schrijft hij voor een deel toe aan het feit dat de socialistische beweging haar hoofdzetel van de Catalaanse hoofdstad verplaatste naar de Spaanse hoofdstad. Dat zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld, maar bevredigt toch niet geheel als antwoord op de vraag waarom de socialisten in dit deel van Spanje de boot volledig misten.¹⁷ Temeer omdat men uit de studie van Ealham de conclusie kan trekken dat het succes van de CNT in belangrijke mate te danken was aan het feit dat zij meer was dan louter en alleen een vakbond. De anarchosyndicalistische vakbond was een brede arbeidersbeweging met eigen cultuurcentra, scholen, bibliotheken enz. die plaats boden aan de arbeiders om een heel eigen leefwereld met eigen zeden en gewoonten op te bouwen. Men kan stellen dat de CNT daarmee in zekere zin aansloot bij andere West-Europese landen

waar de (sociaaldemocratische) arbeidersbeweging een eigen proletarische cultuur ontwikkelde.

Kort na de oprichting van de Tweede Republiek in 1931 sloeg de CNT onder invloed van een geradicaliseerde achterban een gewelddadige weg in. Ealham toont op heldere wijze aan dat die radicalisering zware gevolgen had voor de CNT als brede arbeidersbeweging. Bovendien merkt hij terecht op dat de machtsgreep van de radicale anarchistische vleugel betwistbaar was omdat de cruciale vakbondsvergadering, waarin besloten werd de vertegenwoordigers van de gematigden uit te schakelen, geen getrouwe afspiegeling was van de hele CNT. Ealham vraagt zich wel af in hoeverre de ervaring van de geradicaliseerde CNT heeft bijgedragen aan het succesvol neerslaan van de militaire opstand in Barcelona in juli 1936. Met andere woorden: was de aanhang van de CNT, door de ervaring met de straatgevechten van 1931-1933, beter in staat om de militaire staatsgreep in juli 1936 het hoofd te bieden? Ealham stelt terecht de vraag, maar blijft helaas het antwoord schuldig.

Niettemin heeft Ealham met *La lucha por Barcelona* een belangrijke bijdrage geleverd aan het beantwoorden van de vraag hoe de Catalaanse hoofdstad voor de burgeroorlog kon uitgroeien tot een machtig centrum van de anarchistische beweging. In *The Splintering of Spain* brengen Ealham en Richards enkele culturele aspecten van de burgeroorlog naar voren die een interessante bijdrage zijn voor een beter begrip van deze bloedige periode uit de recente Spaanse geschiedenis.

(1) Zie C. EALHAM, *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto 1898-1937*, Madrid: Alianza Editorial, 2005, p. 31. Ook A. SMITH onderschrijft in zijn recente boek *Anarchism, Revolution and Reaction. Catalan Labour and the Crisis of the Spanish State, 1898-1923*, dat Barcelona het industriële hart was van Spanje, p. 12 e.v.

(2) C. EALHAM, *La lucha* [...], p. 78.

(3) De Esquerra Republicana Catalunya (ERC), regionale Catalaanse partij in 1930 opgericht; feitelijk een politieke beweging van de Catalaanse burgerij waarvan de belangen haaks stonden op deze van de monarchie, het zinnebeeld van verzet tegen de modernisering. Aangezien de monarchie samenviel met het heersende politieke systeem in Madrid, streefde de ERC ook naar onafhankelijkheid voor het moderne geïndustrialiseerde Catalonië.

(4) In Barcelona wonnen de prorepublikeinse partijen 38 van de 50 zetels. De resterende 12 zetels waren voor de Liga van monarchistische partijen. Dé grote overwinnaar was de ERC met maar liefst 24 zetels.

(5) Het is overigens een misvatting te denken dat de anarchistische vleugel van de CNT bewust uit was op een machtsovername. Door de gedecentraliseerde structuur van de CNT was het voor welke groepering dan ook niet eenvoudig om zomaar de macht te grijpen in de vakbond. Bovendien waren de radicale anarchisten als factie niet sterk georganiseerd; toch wisten ze vanaf eind 1931 beter dan de meer gematigde leiding in te spelen op het ongenoegen van de arbeiders.

(6) In Barcelona zelf verloor de CNT tot een derde van haar leden. In de rest van Catalonië was de situatie door de splitsing nog veel rampzaliger en was het ledental praktisch gehalveerd.

(7) De radicale CNT wist in 1933 voor verschillende publieke manifestaties telkens zo'n 100.000 mensen op de been te brengen. Het waren zelfs de grootste manifestaties van de jaren 30. Zie C. EALHAM, *La lucha* [...], p. 219-220.

(8) Diverse waarnemers hebben die transformatie van Barcelona in een proletarische stad beschreven, onder meer George Orwell in *Saluut aan Catalonië*.

(9) Het onderzoek naar het antiklerikale geweld tijdens de Spaanse Burgeroorlog wordt bemoeilijkt door de katholieke oorsprong van de bronnen. Veel bronnen blijken pas achteraf te zijn opgemaakt teneinde de eigen koers te verantwoorden en zijn doorspekt met de nodige politieke retoriek. Zie hiervoor C. EALHAM & M. RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War, 1936-1939*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

(10) Zie C. EALHAM & M. RICHARDS (red.), *The Splintering of Spain* [...], p. 127-131.

(11) Naargelang de bron telde de CNT voor de burgeroorlog alleen al in Barcelona tussen de 15.000 à 20.000 leden. Zie onder meer H. THOMAS, *The Spanish Civil War* en J. GIELE, *Arbeiderszelfbestuur in Spanje*.

(12) Het republikeinse geweld was proportioneel wel minder hevig dan dat van de opstandelingen. Zo stierven in Málaga tijdens de revolutie tussen juli 1936 en februari 1937 ongeveer 1100 personen. Nadat de revolutionairen de stad hadden ingenomen, werden in enkele maanden tijd ruim 3000 mensen omgebracht, terwijl een groot deel van de stedelijke bevolking al voor hun komst op de vlucht was geslagen. Zie C. EALHAM & H. RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain* [...], p. 126-132.

(13) Zie H. GRAHAM, *El PSOE en la guerra civil. Poder, crisis y derrota (1936-1939)* Madrid: Debate, 2005, 432 p. De Spaanse communisten slaagden er zelfs in om onder het motto van 'eenheid in de strijd' de socialisten in Catalonië samen met hun eigen partij te laten opgaan in een 'eengemaakte' socialistische partij, de PSUC genaamd. Op nationaal niveau fuseerden de jongerenafdelingen van de PCE en de Partido Socialista Obrero Español (PSOE) en kwamen onder invloed van de communisten.

(14) In politiek opzicht lag de enige groeimogelijkheid voor de PSUC trouwens bij de middenklasse en andere tussenliggende lagen. De overgrote meerderheid van de Catalaanse arbeiders was immers aangesloten bij de CNT. Na het succesvol neerslaan van de militaire opstand op 19 juli 1936, was de aanhang van de CNT in Catalonië enorm gestegen. Zie C. EALHAM, *La lucha* [...], p. 300-303 en H.M. ENZENSBERGER, *De korte zomer van de anarchie*, p. Utrecht/Antwerpen: A.W. Bruna & Zoon, 1973, p. 235.

(15) De toegevingen die de CNT deed aan haar republikeinse partners waren volgens Enzensberger grenzeloos opportunistisch en leidden tot een catastrofale weg naar de afgrond. Zie H.M. ENZENSBERGER, *De korte zomer* [...], p. 235.

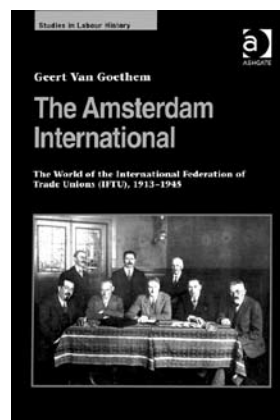
(16) C. EALHAM & M. RICHARDS (eds.), *The Splintering of Spain* [...], p. 131-132; H.M. ENZENSBERGER, *De korte zomer* [...], p. 237-238; F. BORKENAU, *The Spanish Cockpit. An Eyewitness Account of the Spanish Civil War*, p. 175.

(17) Een ander element waar Ealham naar verwijst is het centralistische karakter van de UGT, waardoor de sociaaldemocraten volgens hem moeilijk tot geen aansluiting vonden bij de arbeidende bevolking van Barcelona, die al sedert het einde van de 19e eeuw gewend was om haar dagelijkse problemen op een geheel eigen wijze aan te pakken.

Lex Heerma van Voss,
onderzoeker IISG
Amsterdam

GEERT VAN GOETHEM

The Amsterdam International. The World of the International Federation of Trade Unions (IFTU), 1913-1945

GEERT VAN GOETHEM,
The Amsterdam International. The World of the International Federation of Trade Unions (IFTU), 1913-1945 [Studies in Labour History], Ashgate, Aldershot 2006, VIII+320 p.

Geert Van Goethem promoveerde in 2001 aan de Universiteit van Amsterdam op een institutionele studie van de International Federation of Trade Unions (IFTU) over de gehele periode van het bestaan van de organisatie, die in 1945 opgevolgd werd door de World Federation of Trade Unions (WFTU). Houtekiet en Amsab-ISG gaven daarvan in 2003 een handelseditie uit. Dit boek is de Engelse vertaling daarvan. Gezien de internationale betekenis van de IFTU is het een gelukkige gedachte om het boek een bredere verspreiding te geven dan het Nederlandse taalgebied.

Aangezien het archief van de IFTU in WO II verdwenen is, was Van Goethem genoodzaakt zijn geschiedenis van de IFTU te componeren uit de sporen in een groot aantal andere archieven, in de eerste plaats dat van de Engelse nationale vakbondscentrale Trade Union Congress (TUC). In het eerste hoofdstuk geeft hij een algemeen overzicht van de geschiedenis van de IFTU en stipt een aantal problemen aan die de IFTU plaagden. In de volgende hoofdstukken worden de belangrijkste daarvan behandeld, in de volgorde waarin ze zich voordeden.

De IFTU kwam tot stand in een wereld die beheerst werd door internationale spanningen, zowel binnen als buiten de sfeer van de vakbeweging. De voorlopers van de IFTU waren nogal beïnvloed door de sterke Duitse vakbeweging. In WO I werkte die invloed in het geallieerde kamp tegen de IFTU, en de zetel werd bij de formele oprichting van de organisatie in 1919 in Amsterdam ondergebracht. Door de politieke opstelling van de Europese vakcentrales werd de American Federation of Labor (AFL) buiten de organisatie gemanoeuvreerd. Aangezien

de koloniale vakorganisaties nog zwak waren, werd de IFTU de facto een organisatie van Europese, aan de sociaaldemocratie gelieerde vakcentrales. In Amsterdam werd de organisatie geleid door de reformistische Jan Oudegeest en de veel radicalere Edo Fimmen. In het strijdbare klimaat van de vroege jaren 20 leverde de IFTU haar visitekaartje af met een aantal indrukwekkende internationale boycotacties, met name tegen het fascistische Horthy-regime in Hongarije. Het was een stijl van actievoeren die Fimmen zijn verdere leven zou propageren. Eind 1922 bereikte de IFTU in zekere zin al het hoogtepunt van haar krachtsontwikkeling. Na enige schermutselingen waren de Duitsers weer binnengehaald in de organisatie. Het gecombineerde ledental van de aangesloten organisaties bereikte 24 miljoen. Er was een sterk secretariaat en een indrukwekkend periodiek. Meteen daarna begon al de terugslag. In 1923 verslechterde de economie en het ledental liep terug. Fimmen raakte in conflict met de rest van de leiding over de stellingname tegenover de Ruhrbezetting. Het TUC wilde eerst de Russen binnenhalen, maar 'deradicaliseerde' na de *General Strike*, om verder op de rechterflank van de IFTU een kritisch lid te blijven. Toen de stofwolken waren gaan liggen, had de IFTU met de Brit Citrine als president een eensgezind reformistisch bestuur, was het secretariaat ingekrompen en richtte de IFTU zich op een economisch programma, waarin optreden via en in de International Labour Organization (ILO) een belangrijke rol zou spelen. Het secretariaat werd verplaatst naar Berlijn.

In 1933 kwam Hitler in Duitsland aan de macht en was de periode van internationale conventies en conferenties voorbij. De IFTU moest kiezen tussen antifascisme en pacifisme. De Duitse vakbeweging vroeg maar kreeg geen internationale hulp. In een roerende passage citeert Van Goethem Valentin Hartig van het Internationale vaksecretariaat van overheidswerknemers, die huilend moest constateren dat een Brussels congres van de eens zo machtig geachte IFTU niet verder kwam dan aan iedere afgevaardigde 10 Belgische franken te vragen ter ondersteuning van de kinderen van de vervolgd Duitse kameraden.

De reeks thema's opent met de relatie met de Sovjet-Unie. De Sovjets hadden hun eigen Internationale, die in Frankrijk, Noorwegen en Italië aanhang verwierf, maar uiteindelijk geen voet aan de grond kreeg in het achterland van de IFTU. De Russen maakten het hun westerse aanhang ook niet gemakkelijk door zich fel tegen de IFTU en haar leden te uiten. Toen hun kritiek in het kader van de Volksfrontpolitiek milder werd, hielden de Britten en de in 1937 weer aangesloten AFL een toenadering tegen.

Een alternatieve organisatie van de IFTU, gebaseerd op de Internationale Vak Secretariaten in plaats van op de nationale centrales, was denkbaar geweest. Fimmen was daarvan voorstander. In 1923 was zijn rol in de IFTU uitgespeeld, maar hij bleef voorzitter van de International Transport Workers' Federation (ITF), wat de verhoudingen er niet gemakkelijker op maakte. Onder Fimmens leiding was de ITF zowel succesvoller in het winnen van aanhang buiten West-Europa als in het organiseren van praktisch antifascistisch verzet dan de IFTU. Onder Oudegeests invloed werkte de IFTU tot 1926 nauw samen met de ILO. Daarna ging de IFTU wat meer bottom-up denken en verslaptte de nauwe band met de ILO. Een aparte Vrouweninternationale

had zich onder meer gebogen over de vraag of vrouwen speciale arbeidsbescherming moesten krijgen, of als gelijken van mannen behandeld moesten worden. Nadat de IFTU deze organisatie had overgenomen, kreeg de kwestie minder aandacht.

In 1934 traden de Verenigde Staten tot de ILO toe, en daarna sloot de AFL zich in 1937 weer bij de IFTU aan. De wens het in Europa populairder Congress of Industrial Organizations (CIO) de pas af te snijden, speelde daarbij een rol. Langs de weg AFL-IFTU begon Amerikaans geld naar Europa te vloeien om daar – ook in illegale operaties – organisaties te bestrijden die gezien werden als tegenstanders van de *American way of life*. De IFTU-bestuurders, die een broertje dood hadden aan fascisme en communisme, hadden hiertegen feitelijk geen bezwaar.

Het bestrijden van extreem rechts werd na 1933 steeds meer een prioriteit van de IFTU. Meteen na Hitlers machtsovername begon men in Duitsland een illegale organisatie op te bouwen, iets wat men in Italië afgewezen had. In 1935 was deze organisatie overigens al geheel opgerold. Na verdere tegenslagen werd gekozen voor een decentraler model van illegaal werk, waarvan de ITF vanaf het begin voorstander geweest was.

Na 1945 erfde de WFTU de meeste problemen die de IFTU geplaagd hadden. Het reformisme was ook in de nieuwe organisatie als vanzelfsprekend dominant. Het eurocentrisme werd een grotere handicap omdat Europa aan mondiaal belang inboette toen zijn kolonies onafhankelijk werden. De strijd met het communisme werd in de Koude Oorlog feller. De samenwerking met geheime diensten zou in die context alleen maar problematischer worden. De internationale vakfederaties waren nog steeds de meest logische vorm voor inhoudelijke internationale samenwerking, maar het geld en de macht zaten bij de nationale federaties, die geen internationale samenwerkingsvorm toelieten waarvan zij niet zelf de touwtjes in handen hielden. Zo waren er feitelijk geen internationale belangen van de leden te behartigen, oordeelt Van Goethem: de geschiedenis van de IFTU is er een van een grote organisatie met grote woorden, maar weinig daden.

Van Goethem lijkt de juiste historicus om die geschiedenis van de IFTU te schrijven. Niet alleen omdat zijn taaie speurzinnigheid de verspreide feiten boven water bracht, maar ook omdat hij niet bezwijkt voor de verleiding om alle keuzes van de IFTU-leiders zo volledig te begrijpen dat hij ze omarmt. Integendeel: hij neemt ze steeds ernstig de maat, en vindt ze daar vaak onder blijven.

AUTEURS

Frans Heymans (°1938) is licentiaat pers- en communicatiewetenschappen en gegradueerd documentalist-bibliothecaris. In de jaren 60 was hij documentalist bij het ABVV, in de jaren 70 medewerker van het Nationaal Centrum voor Wetenschappelijke en Technische Documentatie (Koninklijke Bibliotheek Albert I) en vanaf 1979 tot aan zijn pensioen (2003) hoofdbibliothecaris en vervolgens directeur-bibliothecaris van de Stedelijke Openbare Bibliotheek Gent. Hij werkte mee aan talrijke tijdschriften, met bijdragen over bibliotheekwezen en literatuur. Tevens was hij eindredacteur en medeauteur van *Voor den duivel geen stap achteruit!* (1992) en van *Nu van hooger hand... : vijfenzeventig jaar Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezen* (1996). In 2001 publiceerde hij *Het goud van de Vlaamse letteren: 170 jaar prijzen voor de Nederlandse literatuur in België, 1830-1999*. In 2003 was hij initiatiefnemer van *Literair Gent* en sedertdien is hij voor dit project coördinator en medeauteur van de rubrieken 'Overzichtsbijdragen' en 'Lexicon' heymans.frans@skynet.be

Sarah Eloy (° 1983) is licentiaat geschiedenis (Universiteit Gent). Zij maakte haar licentiaatsverhandeling over *De Spaanse migratie naar België gedurende de 19e en 20e eeuw*, aan de hand van mondelinge geschiedenis. Zij behaalde een master-na-master Conflict & Development (Universiteit Gent). In 2006 werkte ze mee aan een project mondelinge geschiedenis over het Sint-Felixpakhuis, het huidige Stadsarchief Antwerpen. Zij schreef de bijdragen 'De Féliciens aan het woord'. In: *Stadsarchief Antwerpen. Sint-Felixpakhuis wordt FelixArchief* (2006) en 'Historische duiding. De opvang van Spaanse minderjarige oorlogsvluchtelingen in België'. In: H. PAUWELS (red.), *Los Niños. Tien vluchtelingenkinderen uit de Spaanse Burgeroorlog vertellen* (2007). Momenteel is ze als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Huis van Alijn, voor het project *Dagelijks leven in bewegend beeld*. sarah.eloy@huisvanalijn.be

Julie Vandenberghe (° 1983) is licentiaat geschiedenis (K.U.Leuven) en master in de Internationale Relaties (UCL). Na haar studies liep ze stage op het nationaal secretariaat van Amnesty International Vlaanderen. Momenteel werkt ze als projectmedewerker bij Sustenuto, een studie- en adviesbureau voor duurzame ontwikkeling. julie.vandenberghe@gmail.com

Patrick Van den Bosch (°1983) is licentiaat geschiedenis (K.U.Leuven). Zijn licentiaatsverhandeling behandelt het propagandabeleid van de Belgische politieke partijen in het interbellum, met de BWP als referentiepunt. Hij is werkzaam als stafmedewerker onderwijs en praktische organisatie bij LOKO, de Leuvense studentenraad. patrickvdbosch@gmail.com

REVIEWERS 2007

Nele Bracke

Postdoctoraal onderzoeker FWO-Vlaanderen, Universiteit Gent

Bruno De Wever

Hoofddocent Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Universiteit Gent

Luc Peiren

Onderzoeker, Amsab-ISG

Peter Scholliers

Hoogleraar Vakgroep Geschiedenis, Vrije Universiteit Brussel

Hans Van De Voorde

Gastdocent Nederlandse literatuur, Vrije Universiteit Brussel

Guy Vanthemsche

Hoogleraar Hedendaagse Geschiedenis, Vrije Universiteit Brussel

Christophe Verbruggen

Doctor-assistent Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Universiteit Gent

Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Prijs abonnementen en losse nummers

Individueel: 19 euro

Bibliotheken en archieven: 19 euro

Organisaties: 38 euro

Buitenland: 40 euro

Los nummer: 5 euro (+ 2 euro portokosten)

Rekeningnummer: 877-1009202-27

Administratie

Abonnementen: viviane.taeckens@amsab.be

Verzendingen: gwendolina.vanhoecke@amsab.be

[T] 09 224 00 79 - [F] 09 233 67 11

Als abonnee bent u tegelijk lid van Amsab-ISG.

De leden ontvangen *Brood & Rozen* en krijgen korting op de Amsab-publicaties.

***Brood & Rozen* is te koop bij:**

ANTWERPEN: De Groene Waterman, Wolstraat 7

BRUSSEL: Marxistisch Antiquariaat Aurora, Jean Volderslaan 34

GENT: Amsab-ISG, Bagattenstraat 174

GENT: Boekhandel Marnix, Nederkouter 209

GENT: Nieuwscentrum Walry, Zwijnaardsesteenweg 6

MECHELEN: Boekhandel Forum, D. Boucherystraat 10

amsab
Instituut voor Sociale Geschiedenis

Met steun van de
Vlaamse overheid

